

PESNIŠKA SREDSTVA

V PRVIH PREŠERNOVIH UMETNINAH

POGLAVJE IZ BIOGRAFIJE V I. KNJIGI PREŠERNA

F. R. K I D R I Č

Gre za pesnitve iz 1824—1828: Lenora, Povodnji mož, Zvezdogledam, Prophetischer Trost für den Traun im Jahre 1825 (Zarjovena d'vičica), Dekletam in njen nemški prevod. O zvezi teh pesnitev s Prešernovim doživljanjem sem govoril v lanskem letniku na str. 552.

Novi Prešernov odnos do slovenskega preporoda in slovenskega oblikovanja, ki je bil posledica velikih počitnic 1824, ni prihajal v spremstvu vseh gesel, ki jih je zahtevalo logično pojmovanje preporoda.

Nazor, da sme Slovenec oblikovati tudi v nemškem jeziku, če obvladuje jezik svoje „mačhe“ tako, da more v njem ustvarjati umetnine, se v Prešernu tudi po velikih počitnicah 1824 ni omajal. In tudi poslej ni videl nič neprimerne v svojem nemškem razgovornem jeziku v slovenski družbi ali v svojih nemških pismih slovenskim naslovljencem, kakor je tudi dejstvo predpravice nemščine v šoli in uradu na Slovenskem le resignirano ugotavljal, ne borbeno napadal. Rasla pa je v njem menda želja, slišati v veseli družbi poleg nemških tudi slovensko pesem.

Prešernove pesnitve iz 1824—1828 pričajo o pesniku, ki je bil predvsem lirik ter je obravnaval kot izrazit lirik tudi epsko snov. Ustvarjal ni dinamično, v momentanem izbruhu, ampak je pesnitve gradil statično, tako da je navadno pretekel daljši čas od pradoživetka in produkcijskega nastroja do izvedbe, od koncepcije do prvega zapisa, od prve variante do končne redakcije. Njegova močno erotična narava mu je silila v območje produkcijskega nastroja predvsem ljubezenske motive, zlasti v dobah, ko se je s seksusom boril. Prvi slovenski lirik je po bistvenih osnovah svoje duhovne strukture na naravnih, stvarnih temeljih: brez protesta se prepušča valovom človeških čuvstev, izbira le realne kon-

kretno momente in jih dviga v višji, a naravni red ter daje svojemu snovanju v jasni kompoziciji s preprostimi, a lahko umljivimi sredstvi umetniško obliko.

Studij prava je utegnil krepiti v njem nagnjenje za logiko in jasnost v oblikovanju.

Ob presojanju odnosov petindvajsetletnega novega slovenskega pesnika do onodobnega aktualnega problema sinteze med antično in moderno, t. j. romantično poezijo, je treba upoštevati troje dejstev: da je Prešeren pač bil estetski, a ne romantičen tip človeka; da je bil njegov svetovni nazor že povsem različen od nazora dunajskih romantikov; da je vsaj 1825—1828 poznal antično, klasično literaturo bolj od moderne. Medtem ko so mu bila glavna antična literarna dela s Horacijevimi poetiko vred še precej dobro znana, je bilo njegovo poznanje romantičnih del eklektično, a poznanje specialne romantične literarne teorije po vsej priliki precej površno. Če je pravilna domneva, da se je rajši učil ob čitanju literarnih del kakor učenih ali nejasnih literarnih teorij, potem je to umljivo. Za svetovalce v vprašanih poetike je imel poleg Langejeve knjige o grškem in latinskem verzu ter Gottholdove o antični in nemški pesniški umetnosti morda še kakšen priročnik o nemškem verzu, n. pr. Grotefendovega (1820), Dilschneiderjevega (1823) ali Heysejevega (1825), medtem ko več gesel specialne romantične poetike najbrž sploh ni bilo predmet njegove pažnje, n. pr. transcendentalnost, mističnost poezije; simbol in mitologija; atektoničnost oblike itd. Komajda so ga vznemirjali izrazi, kakor: „kaos“ (prasila), iz katerega ustvarja pesnik, „organični duh“, ki ima določeno „središče“ (jedro), svoje „mikrokosme“ — umetnine, ki so organizmi zase.

Toda nikoli se ne sme prezreti, da gre za prvo izpričano slovensko tvorno osebnost take veličine, kateri doba in vplivi temeljnih osnov ne morejo preusmeriti, dasi jim morajo dajati svoj obraz ter jih utegnejo ali poglobiti ali tudi obsoditi k mirovanju.

Nazor romantikov, da spada med lastnosti pravega pesnika zlasti notranji ogenj, poseben dar, si je mogel Prešeren tem lažje osvojiti, ker izvajanja Horacijeve epistole o pesništvu temu niso nasprotovala.

Izbira snovi je že v prvih Prešernovih pesnitvah po večini v skladu z romantiko, ki je naglašala produkcijsko občutje, elementarnost, pomen individualnosti in ceno doživljanja na osnovi zahteve, da bodi literatura po vsebini le izpoved.

Odmevi ljubezenskega doživljanja v prvih ohranjenih Prešernovih pesmih ne pričajo o podoživljanju velike strasti ali o pritisku hude tuge. Solze v Zvezdogledih, edini naravnostni ljubezenski izpovedi med temi

pesmimi, so pač izposojeno konvencionalno sredstvo. Kljub občutni hladnosti ljubezenskega čuvstva, ki veje iz njih ter se kaže tudi v grožnjah in opominih, so pa pesnitve iz 1824—1828 vendar glasne priče, da je videl pesnik v ljubezni elementarno silo človekovega življenja, kateri se morata oba spola vdano pokoriti.

Predstav iz ozračja gostilniške kvante ali namigavanj na kakršnokoli grobo seksualno predstavo bi vsaj v ohranjenih Prešernovih pesmih iz 1824—1828 zaman iskali; morda se jih je pesnik izogibal zavestno in zato, ker je hotel v ambicioznem oblikovanju ostati častilec devištva in oboževalec veljavne morale.

Probleme pesniške oblike je reševal Prešeren deloma po geslih antike, deloma po zahtevah moderne, a vedno le tako, kakor je zahtevala njegova duhovna struktura.

Da je naglasno prozodično načelo za slovenščino primernejše kakor antično kvantitetno, so mu kazali tako dotakratni slovenski verzi kakor nemške poetike, ki so naglasni princip često vneto hvalile.

Značilno je, da si je Prešeren za ohranjene pesnitve iz 1824—1828 iz antične poetike izposodil le „Anakreontovo mero“, medtem ko je sicer iskal moderne kitice po nemškem vzorcu. Ako je pravilna domneva, da si je ob Zoisovem prevodu Lenore določil nalogo, udomačiti pri Slovencih čim več pesniških oblik, je verjetno, da je imel v mislih predvsem moderne oblike, ne antičnih, izvzemši morda heksameter. Ni pa dovoljen sklep, da bi bil Prešeren romanske oblike, ki so jih uvajali nemški romantiki v zmislu gesla o univerzalnosti poezije, a razlagali tudi Diltschneider, Grotefend in Heyse, v tej dobi načeloma odklanjal: utegnili jih je rabiti v izgubljenih pesnitvah iz 1824—1828.

Važnosti načela, ki se odraža jasno že v prvih njegovih pesnitvah: da naj se skladata verz in kitica z vsebino in pesniško panogo, se je mogel Prešeren domisliti tako ob čitanju Horacijeve epistole kakor ob študiju romantikov.

Bistvo pesniških zvrsti, ki jih je hotel uvesti pri Slovencih, je Prešeren, kakor vse kaže, po velikih počitnicah 1824 vedno zopet študiral, a bolj ob delih kakor po teoretičnih razpravah.

Predstavniki umetne balade, ki je bila nova, šele petdeset let stara tvorba, so mu bili pač predvsem Bürger, Goethe in romantik Uhland. Dobro je opazil v Lenori zvezo med kretanjem jezdeca in ritmom pesmi: tudi v Povodnjem možu označata tako ritem kakor stava rim kretanje, a to v taktu viharnega plesa. Prva slovenska umetna balada pa opozarja obenem še na posebno pesnikovo oblikovalno silo: na verz je utegnili postati pozoren ob Bürgerjevem „Leonardo und Blandine“ ali ob Grote-

fendu oziroma Dilschneiderju, ki oba opozarjata, kako ponazoruje nemški klasicist Ramler z amfibrahiji valujoče kretnje Inone v vodi, kitico pa je ustvaril Slovenec sam po figurah nekega plesa.

Za obliko lirske pesmice Prešernu pač ni bilo več treba posebnih študij: oblika za trohejsko kitico kupleta Zarjovena d'vičica mu je bila predložena s češko pesmijo, za pesem Dekletam je vzel kitico, ki je bila pri starejših in modernih nemških pesnikih zelo običajna.

Antično in nemško anakreontsko poezijo je Prešeren poznal iz šole. Gotovo mu ni šlo toliko za uvajanje neživljenjske nemške rokokojske poezije iz 1740—1760, ki so jo gojili okoli 1824 tudi pri Nemcih le še redki epigoni, kolikor za poskus v anakreontskem verzu, ki se mu je zdel primeren za posnemanje.

Prešernov odnos do slovenskega jezika je 1824—1828 v glavnem romantičen. Že sklep, da začne oblikovati tudi v materinem jeziku, se povsem sklada z romantičnim nazorom o pomenu in o ceni vsakega jezika, čeprav se je razvil iz drugačne osnove. Bil pa je Prešeren 1824 pred čisto drugačnim jezikovnim problemom kakor večina evropskih romantikov, ki so začeli ustvarjati v svojem materinem jeziku. Medtem ko si je mogel n. pr. nemški romantik ustvarjati primeren pesniški jezik tako, da je ustaljeni in izklesani literarni jezik bogatil z besednim zakladom in metaforami iz srednjeveške literature ali lokalnih govorov, Prešeren ni našel slovenskega literarnega jezika, ki bi mogel biti adekvaten izraz za vse subtilnosti njegovega doživljanja. V tej zadregi je imel samo en izhod: da nasloni svoj verz na edini govor, katerega vse intimnosti je poznal, namreč na vrbenjsko gorenjščino, a le površno pazi, da ne pride s pravili Kopitarjeve in Metelkove slovnice ter morda še z normami Vodnikove ali Ravnikarjeve proze preveč v navzkrižje.

V tem časovnem romantičnem okviru je pa vendar vrsta značilnosti, ki pričajo, da je bilo Prešernovo pojmovanje tiste umetniške oblike, s katero je hotel izpodbadati k razmišljanju o vsebini, vendarle prej klasično kakor romantično: enotnost v mnogoterosti; zmisel za bistvenost; notranja monumentalnost; tektoničnost; koncentriranost in logika v zapovrstnosti; skladnost in logično ravnovesje posameznih kompozicijskih delov; naravna nazornost in ekonomska poraba okrasja; čut za primerenost in finost izraza; jasnost celote in posameznih delov.

Matematična simetrija, ki jo kaže kompozicija Zarjovene d'vičice, more biti le slučajna, ker bi jo morali drugače srečati tudi v ambicioznih umetninah te dobe, ne samo v priložnostni igrački.

Za prevajalce je sprejel Prešeren ob Lenori načelo, da je treba prevajati po možnosti doslovno. Za izpremembe nekaterih podrobnosti v

pozorišču ga je pridobil deloma Zoisov prevod, katerega je imel med prevajanjem nedvomno pred očmi, deloma pa tudi želja, biti Slovencem razumljiv: kakor Zois je nadomestil predstavo zidanih stopnic pri srednjenemški hiši z domačo klopjo, a trkanje z vratnim obročkom s trkanjem prstana na okno.

Po pesniška sredstva metafor je segala Prešernova fantazija 1824 do 1828 v isto območje, ki sta ga napovedovali že prisposodi v pismu staršem z dne 24. maja 1824.

Pridevniki in podobe v Bürgerjevi Lenori mu niso delali težave, ker so mu bile brez iskanja na voljo zveze kakor „blede zvezde“, „svetla“ ali „bleda luna“, „skrbna mati“, „groba noč in strah“ itd. Težkoče je umel premostiti z domačo, splošno umljivo in nazorno podobo: strahovi mu kakor Zoisu „bilje godrnjajo“, mežnar naj „zakroži pesem“. Osnova zamenjavi mrtvaških „Raben“ z „orli“ in ponočnih „Unkenrufe in Teichen“ s „tuljenjem sove v mraki“ je pač spet želja, da bi dobil sredstvo, ki poveča prav v Slovencu občutje groze. Spretno podomačil, in to v skladu s Zoisom, je tudi onomatopoeične medmete. Če je moral vriniti novo primero, je domača in točna: reiten schnell — ko blisk let' mo. Kako zavestno se je izogibal nenavadni metafori, kažejo „Lilienhände“, ki so ponašene s „prebelimi rokami“.

V izvirnih pesnitvah iz 1824—1828 so Prešernu pridevniki vedno domači in stvarni, njihov namen brez naporov umljiv: brhka Zalika, zala Zalika, lepe Ljubljanke, vesele device; dobro leto, dobrotno sonce, lažniva pratika; svetle zvezde; rumena miza, zelena lipa; daljna Turčija; zijalast ptiček; milo stokati, prebridko jokati, sladko se smejati.

Njegove metafore, tako preproste primere kakor izdelane prisposode, so nazorne, naravne, točno na eno oznako usmerjene in skoraj vedno vzete iz območja takih pojavov v naravi in življenju, ki jih je utegnil tudi preprosti Vrbenjec opaziti in v prenesenem pomenu rabiti ali vsaj razumeti: togota neba, ki budi šum vetrov in suje točo; strune, trobente, gosli pojejo; pod soncem; mreža, omrežiti; smrt miru; srebro — lesketanje; zvezde — dekljče oči; danica — najlepša deklica; kraljica — najlepša plesalka; dišeča lilija — fantovemu srcu najdražje dekle; cvetoče rožice, jutrnja rosa — minljivost dekliške lepote; perutnice, vihar — hitrost plesa; fantič, ki računa in ne seže po ptičku na limanici — oklevajoča deklica. Neprimerno več podob mu daje oko kakor uho. A nikoli ga veselje nad domislico ne zavede, da bi z neprikladno metaforo rušil celotnost in ubranost.

Biblijska mana — minljivost dekliške lepote je bila razumljiva tudi večini kmetov, a „Jakobs Sprossen“ so posebnost nemškega prevoda,

medtem ko ima slovenski izvirnik le umljivejše „Izraelce“. Samo učnemu čitatelju je bila torej v slovenskih tekstih iz 1824—1828 umljiva le Armida iz Tassovega epa „La Gerusalemme liberata“, primera za čarnokrasno, nevarno kôketo v Povodnjem možu.

Medtem ko je Zalika konkretno ime prve znane Prešernove Lavre in torej ne zgolj oznaka za „zalo deklico“ v zmislu anominacije ali prigrasja, je prva znana Prešernova besedna igra s posebnim pomenom bržčas v tistem verzu Povodnjega moža, ki ga piše pesnik: Prešerna se brani. Verz utegne vsebovati namreč namigavanje, da se je Dolenčeva Zalika branila pesnika. „Izza zida Jakec“ v Zarjoveni d'vičici opozarja, kakih točnih konkretnosti se je Prešeren že rad posluževal. Traunov oče je imel v Ljubljani hišo „Hinter der Mauer“.

Obenem je pokazal avtor, zlasti v Zvezdogleidih, tudi zmisel za antitezo, v Povodnjem možu za vlogo dvogovora, v Zarjoveni d'vičici za vlogo samogovora: na antitezo je utegnil postati pozoren ob grških in latinskih govorih ali novejši literaturi, oblika fingiranega monologa pa v liriki ni redka.

Vsi odsevi dobe in literarnega šolanja, ki jih srečujemo v obliki Prešernovih pesnitev od 1824 dalje, ne morejo zabrisati osnovnih črt osebnosti, o katerih pričajo tako vsebina kakor tista intimna, samo osebnosti lastna pesniška sredstva, ki dajejo vsebini čar umetnine. Jasno je, da Prešeren že v prvih ohranjenih svojih pesnitvah ne govori le sebi in maloštevilnim odbrancem, ampak domačemu človeku, v prvi vrsti vsem kmetiškim sinovom med inteligenco.

Zelo zanimivo bi bilo vedeti, v kakšnem pomenu je rabil Prešeren 1824—1828 nemške izraze: Romantik, romantisch, Romantiker in v kakšen osebni odnos do njih se je sam v tej dobi stavil. Ako je pravilna domneva, da je romantično teorijo le površno poznal, a dunajske romantike zaradi njihovega svetovnega in političnega nazora mrzel, potem je tudi verjetno, da se samega ni imenoval romantika ter da je rabil izraz „romantisch“ v istem zmislu, v katerem so imenovali Schillerjevo „Jungfrau von Orleans“ — „romantische Tragödie“ ali v Ljubljani Castellijevega „Psa“ — „historisch-romantisches Drama“ in Holbeinovega „Tirana“ — „historisch-romantisches Schauspiel“.

Svojo literarno miznico je Prešeren tudi sedaj nerad odpiral tujim očem. V Trenzu je moral videti pač velikega prijatelja, da mu je v šolskem letu 1825./1826. pokazal svoj zvezek pesmi ter sprejel predlog, naj ga pokaže še Kopitarju. Čop tudi o tem zvezku 1824—1828 ni nič zvedel.

POTEPUH

STANKO VUK

Velik in strašen je ta svet.
(Teshoo Lama.)

Nikoli ne bom srečal
lame s srebrnimi
lasmi, kakor brezovo lubje
pomladi.

Kako so daleč
drobni zeleni grmi
vonjajočih nasadov
iz severne strani.

Tipam za bogovi
v somrak. O — da bi šla od mene
ta otožnost,
ki ni od ljudi,
ta strašna samota
zemlje.

*

Ležim tiho ob ognju
in čakam jutra.

Kako je srebrn sneg
na gorah.
Kako je dobra
topa otožnost velblodov
in ognja.

Žalost ljudi in živali.
Noč je votla.

*

Daljne zemlje
so tako blizu srca.
Vse gore, snegovi.
En sam večer hoda.

O — bori na obzorju.
O — veter.

Zemlja je kakor črne gosli
in je bridkost, ki dehti.

*

Večer je legel
ob trhlo telo zemlje
in lovor se srebri
v mesečini.

Jagned s svojo žalostjo
me krotko lovi.

Črna toplota pride do srca
in vzcveti ko grm.

*

O — še so zemlje,
še so godala, še trsi
za svireli, in vetri.

Še rožmarini in bori
in deklice in mehovi
in črna vina.

*Še so pesmi in jadra
in sužnje. Še skrinje,
še žalosti srca.*

*Ko ribič
brodim po brezčasju zemlje
in se igram s srebrom snega.*

*

*Potepuh
grem preko zemlje,*

*da bi prišel
do vinskih mehov.*

*Tujec sem med brati.
Piskam na trs pesmi praznote
in otožnih bogov.*

*Nočem ljudi.
Samo drevo, sinjino,
tople noči.
O — in mladost.*

KONJSKI SMEH

V L A D I M I R B A R T O L

Zgodbo mi je pripovedoval član kozaškega zbora v Beogradu, Konstantin Ivanovič Grzinski.

*

Pomladi leta 1915. so v Rusiji razpisali nove nabore, ki naj bi izpopolnili prerešetane oddelke ruske vojske vzdolž ob avstrijsko-nemški fronti. V tolikšnem obsegu se v Rusiji še nikdar niso bili zbirali novinci. Kozaški zbori, ki so bili v Galiciji strahovito razredčeni, so začeli sprejemati tudi nabornike, ki so se prostovoljno prijavili, ne da bi bili iz obmejnih kozaških pokrajin.

Neko njihovo zbirališče je bilo približno petdeset kilometrov od Kijeva proti notranjosti Rusije, sredi ogromnih ukrajinskih pašnikov in planjav. Trava je bila daleč naokoli popašena, poteptana in požgana. Na stotine šotorov je bilo raztresenih v obliki velikega kroga. Od njih je odmevalo hrzanje in rezgetanje konj, rjojenje podčastnikov in neprestano ropotanje prihajajočih in odhajajočih konjeniških oddelkov. Okoli taborišča so se pasle velike črede konj, pripravljenih za novince. Kozaki so jih z vreščanjem in sulicami priganjali, da se niso razkropile. Vrhovni poveljnik taborišča je bil polkovnik Kubanski.

*

Podčasniki so prežali na nove transporte in sprejemali z glasnim vpitjem in zmerjanjem nabornike. Kdor ni bil do golega ostrižen, je

moral takoj pod škarje in britev. Ves zbeغان je sédel na stol, eden izmed četnih brivcev ga je vzel v roke, medtem ko so starejši vojaki postajali okoli in brili iz siromaka norčije.

Med takimi nesrečneži je bil tudi Adam Salomonovič, ki so ga vsi že na prvi pogled spoznali za žida. Bil je srednjevelik, dobro rejen fant z veliko, podolgasto glavo, lepimi, temnorjavimi, mandeljnovimi očmi in velikim, tipično ukrivljenim nosom. Prišel je bil sicer že na kratko ostrizen, toda podčastnik, ki ga je zagledal, je zahteval, naj ga do golega obrijejo. Očitno je bilo, da je prihajal iz boljših razmer. Prestrašeno je strmел v smejoča se zijala, ko mu je vojak brivec z rabeljsko spretnostjo strgal z britvijo trdo lobanjo.

„Ej, polakomnil se je rdeče papahe“, je dejal starejši kozak desetnik. „Ne bo mu dobro. Žida še ni bilo med kozaki, kar pomnim.“

„Ali pa misli, da bo s konjem laže ubežal na drugo stran“, je pripomnil drugi. „Židje so zviti.“

Medtem se je Adam Salomonovič zvijal pod nerahločutnimi prsti improviziranega brivskega mojstra. Kremžil je obraz in kazal pri tem velike rumene zobe, ki so jih ustnice le težko zakrivale. Zdelo se je, da se neprestano reži.

„Le smej se, le . . .“ je škodoželjno mrmral desetnik. „Kadar boš nosil namesto zadnje plati dva velika mehurja, te bo že minila dobra volja.“

Ko je bil Adam Salomonovič po kozaško obrit, je izvedel, da je dodeljen konjeniškem odredu poročnika Aksakova ali bolje: zaupan v varstvo podnaredniku Griški.

*

Podnarednik Griška, s polnim imenom Grigorij Vasiljevič Kljašikov, je bil nedavno premeščen s fronte „na daljši oddih“ in določen za rekrutovanje novincev. Bil je petkrat ranjen in dvakrat odlikovan; o njem so se pripovedovale, kakor o večini predstojnikov, različne čudne zgodbe. Dvakrat so mu bili baje vzeli čin in mu ga po štirinajstih dneh zaradi neverjetne hrabrosti spet vrnilo. Bil je majhen, čokat možak z okroglo, mačjo glavo, mačjimi očmi in mačjimi brki. Kratke, močno navzven ukrivljene noge so mu tičale v visokih škornjih; hodil je na široko, in sicer ne samo — tako so pravili — zato, ker je bil izza mladih nog bolj vaje konjskega hrbta ko trdnih tal, ampak ker so ga skoraj neprestano mučile razne nevšečne bolezni. Bil je sirov in zadirčen kakor večina podčastnikov, vendar ne brez neke popačene dobrodušnosti.

Zvitejši med vojaki so kmalu izvohali njegove slabe lastnosti. Kozarček „vodke“, ki so jo prinesli zdoma, cigareta, prgišče tobaka, vse to

je mnogokrat povzročilo, da je spregledal napako pri ježi in drži na konju. Ker je bil skoraj ves dan kot edini predstojnik (razen nekaj desetnikov) med vojaki, so se morali hočeš nočeš nekako spraviti z njim.

Izprva se je zdelo, kakor bi Adama Salomonoviča sploh ne bil opazil. Da bi se mu nekako polaskal in ga spravil v dobro voljo, je desetnik pokazal na žida in dejal, muzajoč se: „Jevrejini“. Podnarednik Griška je napravil, kakor bi bil preslišal opozorilo. Nekaj je zamrmral in gledal v tla. Zdelo se je, kakor bi se dotiku z židom nalašč ogibal.

*

Adam Salomonovič je kmalu spoznal, da bo moral ostati v tem krdelu divjih, zdravih, hrupnih ljudi osamljen. Izprva je ponudil temu ali onemu tobaka, košček mesa ali požirek žganja, da bi se mu približal. Navadno so sprejeli ter se potem prav hitro izmazali k svojim pravim tovarišem. Zvečer so se zbrali okoli ognjev, igrali na balalajke in glasno prepevali. Salomonovič je sédel nekoliko stran od njihovega kroga in zamišljen poslušal.

Kaj ga je bilo prav za prav potisnilo v to njemu tako tujo trumo ljudi? Doma je bil nekje v Besarabiji (menda v Kišinjevu). Njegov oče je bil srednje bogat trgovec s suknom. On sam ni bil mnogo študiral: dva razreda srednje šole in zasebni trgovinski tečaj. To je zadostovalo, da je lahko pomagal v očetovi trgovini, ki mu je bila po očetovi smrti namenjena. Živel je prijetno, udobno, imel svojega konja, zahajal na lov . . . Šele ko je prišlo do nabora, je začutil, da mu njegova pomanjkljiva izobrazba ne daje pravice za častniški čin. To, potem dejstvo, da je bil izurjen jezdec, morda celo še skrivna misel, da bo nemara pobegnil iz nevarnosti, vse to ga je pripravilo, da se je potegoval za sprejem v kozaški zbor. Kot kozak — tako je sklepal — bo vsaj delno izravnal razliko med seboj in tovariši častniki ter se bo, recimo, na dopustu lažje pokazal v rojstnem mestu. Zdravnik pri pregledni komisiji je iz šale zapisal njegovo željo, a častnik, ki je pregledoval prijave, spregledal njegovo židovsko pokolenje. Tako je zaneslo Adama Salomonoviča h kozaškemu odredu poročnika Aksakova in v veččo šolo podnarednika Griške, kjer pa je moral kmalu uvideti, da se je bil s svojo izbero usodno uredil.

*

S svojim židovskim instinktom je Adam Salomonovič kmalu uganil, kako bi se dalo prikupiti vsemogočnemu Griški. Ta pa se mu je izmikal, kakor bi mu nalašč ne hotel dati priložnosti za zблиžanje. Večkrat je imel Salomonovič že pripravljen zavoj tobaka ali šop cigaret, da bi mu

jih stisnil v pest. Vendar se ni mogel nikoli tako približati podnaredniku, da bi se zdelo njegovo dejanje samo po sebi umevno.

Med odmorom so sredi vaj po navadi časti željniji novinci posedli okoli Griške, poslušali njegove resnične in izmišljene zgodbe s fronte in tudi sami pripovedovali to ali ono iz svojega življenja. Včasih so zbijali šale ali kvantali in spremljali Griškove dovtype s širokim grohotom.

Salomonovič je sédel nekoliko korakov od njih, verno poslušal in skušal v vsem posnemati tovariše. Semtertja bi bil rad zbudil s smehom Griškovo pozornost; toda podnarednik se je delal, kakor bi bil videl in slišal vse druge, samo njega ne, in je ostal brezbrizen.

Nekoč se je Salomonovič ojunačil ter jel pripovedovati o sebi, svojih starših in razmerah, v katerih je živel. In da bi se v Griškovih očeh in v očeh tovarišev dvignil, je povedal, kako je že izza mladih nog vaju konjskega sedla in kako lahko zmaguje napore pri vajah.

Griška je trenil z očmi, kakor bi hotel prepoditi nadležno muho. Dejal ni niti besede in tudi tovariši so molčali. Salomonoviču se je zazdelo, kakor bi mu bilo spodrsnilo ob gladki steni. Ker je čutil, da so poskus njegovega približevanja odbili, se je še bolj potegnil vase.

*

Toda še isti dan je moral spoznati, da je bil z nedolžnim postavljanjem zagrešil veliko napako. Za vajo so jahali v krogu okoli Griške, ki je pazil na držo ter zmerjaje in preklinjaje popravljaj njihove nerodnosti. Včasih je tega ali onega na svojem iskrem, kratkonogem konju dohitel, se nalašč zaletel obenj z ramenom in preizkusil njegovo trdnost v sedlu.

Naenkrat je opazil Salomonoviča, kako je jezdil veličastno zvrnan na prestradanem konjiču. Noge je imel trdno zasidrane v stremenih, z rokama pa je elegantno vodil vajeti. Na tolsti, podolgasti in gladko obriti glavi mu je tičala črna kučma z rdečo papaho, ki se nikakor ni hotela prav sprijazniti s svojim podstavkom. Salomonovič je bil še najbolj podoben lakeju, ki si je nadel gospodarjev frak, ali pa cerkovniku, ki se je bil oblekel v župnikov ornat. Kakor zmerom so mu bila tudi to pct usta na stežaj odprta in videli so se mu mogočni beli zobje, ki so zbuvali videz, da se možak tiho reži sam vase.

Griška se je razdraženo zasmel. Ves oddelek je jahal s sklonjenimi hrbti in z nogami, tesno spodvitimi ob konjskih trebuhih, kakor pripravljen za napad. S prstom je pokazal najbližjim na Salomonoviča in začel histerično oponašati njegovo veličastno režanje na konju. Prihuljeno je zdirjal za njim, ga dohitel in mu nič hudega slutečemu izpodnesel

nogo iz stremena. S spretnim sunkom stopala mu jo je vrgel kvišku, da je žid izgubil ravnotežje in z obrazom naprej telebnil s konja na tla.

*

Vojaki so se ozirali na nesrečnika in se mu smejali. Nekateri so celó ustavili konje in se mu približali.

Griška je čakal, da se je Salomonovič pobral. Ko je videl, da si ni ničesar polomil, se je znova predal svoji jezi. Zavpil je na žida, naj se hitro spravi na konja, in ga začel priganjati, da je prišel spet z drugimi v vrsto.

Salomonovič izprva ni razumel, kaj se je bilo z njim zgodilo. Mislil je, da se je bil sam po nesreči zadel ob podnarednika; šele ob grohotu tovarišev in Griškovih kletvah se mu je posvetilo, da ga je bil podnarednik nalašč vrgel s sedla.

V njem se je nekaj uprlo, toda še močnejši je bil strah, ki ga je opozoril, da se je bilo njegovo razmerje do predstojnika naenkrat izpremenilo. Ves zbehan je vnovič zajahal konja, pogledal, kako sede drugi v sedlih, in jih začel slepo posnemati. Šele zdaj se je točno zavedel, da ga je bil pustil Griška delati doslej, kar je hotel, toda ne zato, ker je smatral, da je prav, kar počne, marveč iz nekega drugega, njemu nerazumljivega vzroka.

*

Tudi Griška ni razumel, kaj se je bilo tako iznenada sprožilo v njem. Že prej je bil čutil, da ga nekaj na židu bode v oči. A nehote se je bil zadrževal in da bi ne prišel v skušnjavo, se je delal, kakor da Salomonoviča sploh ne bi bil opazil.

Kar pa ga je bil slišal govoriti, je vse v njem zakipelo. Tudi potem, ko ga je bil že vrgel s konja, se ni mogel pomiriti. Po končanih vajah ga je poklical predsé, se na široko razkoračil pred njim in zarohnel:

„In ti hočeš postati kozak? Kakor snop si se zvalil s sedla. Žalosten trenotek, ko si prišel med nas.“

Oči so se mu vrtele kakor biku, ko ga je meril od glave do pete.

Adam Salomonovič je stal napeto pred njim, z vso težo zasidran na stopalih. Noge, ki so bile v kolenih rahlo navznoter obrnjene, so mu tičale v prevelikih škornjih. Dolga, temna kozaška suknja se ga je tako nerodno oklepala, da je bil bolj podoben mašniku v talarju kakor kozaku. Glavo je nagnil daleč nazaj, da so mu bila usta od napora široko odprta. Veliki, močni zobje so se režali iz njih.

Griška je od besa zatisnil oči. Z debelim koncem konjskega biča ga je sunil v kolena in zavpil:

„Prenesi težo na prste! Še stati ne znaš! In s takimi nogami bi rad postal jezdec?“

Tovariši so postajali okoli njega in se muzali. Salomonoviču je bilo, da bi se bil najrajši pogreznil v zemljo. Toda od zadrege mu je hušnil le smehljaj čez lica.

„Ali se misliš še norčevati iz mene? Še smeješ se mi?“

Toliko, da se ni Griška razletel.

Stopil je čisto k njemu, mu prisolil zaušnico in srdito dejal:

„Živ mi ne uideš iz rok. Marš!“

Kakor v sanjah je Salomonovič pozdravil, se zasukal okoli osi in smešno napeto odkorakal v šotor.

Griška je siknil za njim:

„Ta prekleti konjski smeh me bo še ob živce pripravil!“

Vojaki so se zasmejali in od takrat so imenovali Salomonoviča med seboj samo še „Konjski smeh“.

*

Adam Salomonovič je storil tisto, kar je bilo v tem primeru najbolj pogrešeno. Javil se je poročniku Aksakovu k raportu, da bi se pritožil zaradi Griškovega ravnanja.

Poročnik Aksakov, lep, mlad kozak, je bil z Griško vred izza prvega dne vojne na fronti. Bil je nekajkrat ranjen in odlikovan. Napredoval je hitro. Za „oddih“ po vseh naporih in mnogih ranah so ga poslali v zaledje, da bi izvežbal nove rekrute. Vedel je, da se na svojega podčastnika lahko čisto zanese. In ker je bil prepričan, da mu je sleherni dan, ki ga še živi, le nekako milostno podarjen, je gledal, da ga je tudi izkoristil. S tovariši je prebil več časa v Kijevu kakor v taborišču. Popival je, kvartal in ženskaril. Včasih je zapustil šotor že v petek in ga do ponedeljka ali celó do torka ni bilo nazaj. Nekaj posebnega so bile njegove nočne ježe s tovariši v mesto. Proti večeru so zajahali konje, predirjali v nekaj urah petdeset kilometrov, se vrgli v vrtinec nočnega življenja v mestu in se zjutraj zarana spet vrnili. Razumljivo je, da je bilo spanje po takih ekskurzijah najprimernejši posel. Da pa si ga je mogel zares privoščiti, se je moral poročnik Aksakov docela zanesti na svojega pomočnika Griško. Zato si je težavno zamisliti večjo neumnost, kakor je bila Salomonovičeva pritožba proti podnaredniku.

Ko je prišla vrsta, da raportira, na Salomonoviča, je vprašal poročnik Aksakov podnarednika Griško, za kaj gre.

Griška je stisnil oči, da se je videla skozi trepalnice samo tenka svetla proga. Sarkastično se je nasmehnil, toda dejal je stvarno in strogo službeno:

„Prostovoljec Salomonovič se pritožuje zaradi ravnanja podnarednika Grigorija Vasiljeviča . . .“

Poročnik Aksakov je žida kar prebodel s pogledom. Pravkar se je bil vrnil z večdnevnega gostovanja v mestu in nič bi mu ne moglo bolj prijati od priložnosti, ki se mu je nudila, da poplača zvestega namestnika.

„Govori!“ je suho velel.

Adam Salomonovič se je zmedel. Začel je jecljati o Griškovem sunku s konja, o njegovem zasramovanju pred vojaki in o zaušnici.

Poročnik Aksakov je nervozno gledal v strop. Ko mu je bilo jecljanja dovolj, je vprašal Griško, kaj je prav za prav.

Griška mu je kratko in stvarno pojasnil, kako je preizkusil trdnost Salomonovičevega sedenja v sedlu, kako ga je poklical potem na odgovor in kako se mu je Salomonovič smejal v brk. Zato mu je bil prisolil zaušnico.

Salomonovič se je hotel upreti in pojasniti, da se ni smejal, toda poročnik mu je z jeznim pogledom presekal besedo.

„Nič drugega?“ je vprašal Griško.

„Nič, vaše blagorodje.“

Poročnik Aksakov se je obrnil z uničujočim obrazom k Salomonoviču:

„Deset dni zapora, vsak drugi dan ob kruhu in vodi, da se boš vedel pritoževati nad pravičnim ravnanjem predstojnikov. Če se to ponovi, pojdeš skozi šibe. Marš!“

Salomonovič je odkorakal s klecajočimi koleno. Zdelo se mu je, da sanja nekaj strašnega. Želel je, da bi se naenkrat prebudil iz sanj in se znašel doma pri starših.

*

Od tistega dne dalje je bil Salomonovič Griški zapisan na milost in nemilost. Videlo se je, kakor bi ju spajala vez, ki jo lahko samo smrt pretrga. Nепrestano sta mislila drug na drugega, celó v sanjah.

Židu je tičal v kosteh paničen, brezumen strah, ki je bil tako silen, da je že v kali zadušil celó misel na maščevanje. Podoben občutek mora imeti miš, ki je padla mački v kremplje.

Toda tudi Griško je povsod in neprestano zasledovalo Salomonovičevo neprostovoljno režanje. Večno je bil razdražen in sleherni iz njegovega oddelka je opazil na njem čudno izpremembo. Postal je jezljiv, krivičen, zverinski. Začel je pogosto uporabljati bič, ki je neusmiljeno padal po hrbtih vežbajočih se novincev. In še nekaj je bilo, kar je njegovo krdelo močno osupnilo: često se je začel brez pravega povoda režati in kazati zobe, histerično oponašajoč žida. Salomonovič je po-

menil zanj vir neprestane živčne in duševne razdraženosti: postal je njegova nenormalna strast, postal je njegova bolezen.

Edino olajšanje mu je bilo, kadar se je mogel znesti nad židom. Za to pa je imel zmerom dovolj povoda. Naj si je Salomonovič še tako prizadeval, da bi mu ustregel: njegova nerodnost je postajala od dne do dne večja. Kakor bi se bil njegove duše in njegovega telesa polastil zli duh, ki ga smotrno tira v pogubljenje: vse, česar se je bil naučil, je sproti pozabljal in naposled še jahati ni več umel. In najhujše: kakor da se je celó v njegovega okleščene konjička pretil njegov strah; postal je plašljiv, svojeglav in ni več ubogal na povelja.

Tako se je Salomonoviča od dne do dne, od ure do ure pollašal grozovitejši obup. Zapadel je bil v neko topo, omotično stanje, podobno nekakšnemu polsnu, iz katerega ga je lahko zdramil samo še Griškova ujedljiv, histerični glas. Takrat se mu je vselej zazdelo, da je nekdo z bičem usekal po njegovi razboleli duši.

Tovariši so se ga izogibali kakor garjevega psa. Čutili so, da je samo njegova navzočnost kriva Griškove zle izpremembe. Zato so ga skrivaj sovražili. In nedvomno bi se bili prav pogosto znesli nad njim, da jih ni Griškova brezprimerna krutost proti njemu navdajala z nekakšno plašno prizanesljivostjo.

*

Poniževanja, ki si jih je Griška izmišljal za Salomonoviča, so bila prav peklenska.

Pri zdravniškem pregledu so se postavili vojaki v dve vrsti in se razgalili. Ko je prišel polkovni zdravnik z Griško do Salomonoviča, se je podnarednik nerahločutno doteknil z debelim bičevim koncem njegove sramote in dejal z narejeno stvarnostjo: „Žid.“

Zdravnik se je komaj opazno nasmehnil, zamahnil z roko in šel dalje.

Salomonoviča je oblila krvava rdečica. Tovariši so se pritajeno smejali in drug drugega suvali s komolci. Kakor ob mučilni kol pripet je napeto stal Salomonovič in se v pošastni zadregi pozabil zapeti. Šele sosed ga je moral opozoriti na ta nedostatek.

Žid se je naglo popravil in skril svojo sramežljivost za nerodnim smehljajem, ki pa je bil videti zaradi njegovih nesrečnih čeljusti kakor široko rezanje.

V tem se je Griška ozrl. Videl je Salomonovičevo kretnjo in njegov smeh. Kri mu je zalila oči kakor razjarjenemu biku. Komaj se je obvladal.

Ko je polkovni zdravnik odšel, je planil kakor ranjena zver proti Salomonoviču.

„Smejal si se mi, lopov!“ je zarjul. „Tebi je vse samo šala. Vojska, predstojniki in zdravniški pregled. Čakaj, pes, jaz ti pokažem!“

Kakor zbesnela furija je sklical vojake in postavil polmrtvega Salomonoviča prednje. Ukazal mu je, naj se razgali, in tak je moral stati pred tovariši. Sam je tekal kakor zblaznela pošast pred vrstami gor in dol, se prijemal za glavo, oponašal Salomonovičevo režanje in strahovito preklinjal vse, česar koli se je mogel domisliti.

„Ta cigan me bo spravil še ob pamet. Videli boste, da bo ta lopov kriv moje smrti. Če se bo zgodil zločin, me bo on sam tako daleč pognal.“

Počasi se je pomiril, nagnal vojake in Salomonoviča na delo, pritaval do šotora in se upehan zvalil na svoje ležišče. (Konec prihodnjic.)

PREBIVALCI KLETI

PESEM NEKOGA IZMED NJIH

FRANC ONIČ

*V ta okna, napol
ugreznjena pod zemljó,
gospod, pogledjte in še v oko,
še v to oko pogledjte, gospod,
prašno od tlaka in od ljudi,
ki mimo teh oken kdaj so šli.*

*Vsakdo izmed nas
časih bi rad življenje prijel
ko čašo vina ali kos kruha.
A za nas nima drugega duha
ko po prestanem in prahu in —
najbrž smo že prepojeni vsi
s tem duhom, od njega težki,
težki, gospod.*

*Ni naša krivda samo, gospod.
Nas seje kar tako
v ta zadušna zatišja pod zemljó
brez prijavnice, brez dovoljenj —
hudičevo to je, gospod, kaj jaz vem.*

*In mi smo tu, ko da smo sámi
v sebe zviti sivi slepiči:
hladni, s tenko krvjo.*

Še to:

*Tu in tam kdo izmed nas
dvigne na roke svoj obraz
zgodaj zjutraj ali v večeru,
že skoraj ko košček večnosti,
in ga položi na topli vzduh,
ko da je blazina ali dober kruh.
A to so posebneži in čudaki.*

*Sicer ne zgodi se pri nas nič
posebnega. In prav to
je najtežje, gospod, pretežkó.
Jaz bi kričal, a kam, ne vem.
Ker življenje, ki gre po tlaku tod
mimo nas, iz naših oken
je vidno komaj do kolena.
Više ne, gospod.
To se pravi: za vas brez pomena.*

BERAČEVA PESEM

F R A N C O N I Č

*Vi ste ljudje, ki mimo mene hodijo
in jim obraz je ves zaprt,
a moja lajna se vrti
ko tale glava in kriči,
da z nama kmalu, kmalu konec bo.
Pa kaj, pa kaj zato.
Saj več ne vem,
kdo v meni prosi in kriči.*

*In ko kraj ceste brez krvi
bom padel, svoj obraz naposled le zaprl bom
brezkončni cesti in ljudem.*

Brez očenaša in ljudi.

*Morda takrat
ko glavo položim
poslednjikrat med te dlani,
... še lep nasmeh
se v meni razcveti.
Da ne poreče kdo,
kako ostudni ta berač
na tujem v smrti še sloni.*

ROJSTVO PROLETARSKEGA OTROKA

FRANČONIC

*Negibnih lic sedé demoni mali
vso noč na ramah sajastih fabrik.
Oči žaré jim v mraku ko kristali,
med dimom vije se v nebo njih krik.*

*Na tla požene eden se plesaje.
Za vonjem teče do robú poljá.
Obstane. Spet krog nizkih hiš skakaje
gre v ono, kjer ječi otročnica.*

*Z odprtim žrelom čaka na otroka.
Ko narodi se dete, dihne vanj.
In mati ve. Zre dete votlooka.
V očeh čepi ji togi strah. Zaman:
Otrok dobil je znak ljudi fabrik. —
Demon lovi siren rdeči krik.*

POGLAVJE O ŽENSKI IZOBRAZBI

K. O Z V A L D

Največ krivde, skoraj bi dejal tragične krivde za sedanji izredno težavni položaj naših žensk, mater in hčerá, je v tem, da niso za življenje tako pripravljene, kakor bi bilo res treba. Življenje se je namreč v zadnjih sto letih ali kaj v gospodarskem, političnem in socialnem pogledu izpremenilo kar do tal; a ženski naraščaj smo kljub temu vzgajali in ga še vzgajamo tako, kakor da je ostalo vse pri starem. In tako je nazadnje zares prišlo, kar je moralo priti — da je dandanašnji docela novi način življenja s čisto svojevrstnimi potrebami in zahtevki prehitel dekleta nekako podobno tistim svetopisemskim devicam, ki niso bile prav nič pripravljene na prihod ženinov. V lanskem zasedanju banovinskega sveta so se na primer slišali zelo ostri glasovi ne le proti temu, da je po naših osnovnih šolah število učiteljic znatno višje od števila učiteljev, ampak vobče proti učiteljicam, češ da niso kos danim nalogam, zlasti ne v „izvenšolskem“ delu. Tudi to je pač nekoliko dokaza, da vprašanje ženskega naraščaja dandanes ni nekaj, kar bi imelo živec samo v dinamiki gospodarskega življenja.

Pri predavanjih na univerzi rad napeljem tako, da imata slušatelj in slušateljica priložnost, rekel bi, na svoji koži neposredno občutiti, da jedro vprašanja, ki ga tu ali tam načentam, niso morda prazne marnje, ki ne bi zadevale nikogar, temveč nekaj, kar poseza s svojim zmisлом v živo življenje. In o priliki sem razpravljal o poklicni izobrazbi, se pravi o usposabljanju mladega rodu za plodovito izvrševanje poklica. Naglašal sem, da razmere dandanes tudi žensko čedalje bolj silijo k udejstvovanju v poklicu. Pa sem v tej zvezi stavil vsej predavalnici vprašanje: kaj pravite, ali je upravičeno, da se dekleta pripravljajo tudi za izvrševanje „akademiških“ poklicev, zlasti za bodoče profesorice? A odgovor? No, fantje na primer so malce sramežljivo priznali, da ne bi nasprotovali tovarišicam, ko bi jim od njih ne pretila — konkurenca!

Dà, *ženska konkurenca* moškim! Za tem grmom tiči zajec. Toda ali je res tako, da hodi sodobna ženska v poklicnem življenju moškemu na pot? Ali bodi res ženski zaprta pot vsaj do „višjih“ poklicev?

Še iz takih ust, da bi človek ne pričakoval, slišimo včasih, da je ženska „prirodno“ bitje in da ji ne pritiče beseda v duhovnem, to je kulturnem življenju. Toda ta argument je tako plitev, da se ne izplača nanj odgovarjati, čeprav je menda pred letom dni še sam Mussolini v nekem časopisnem članku pozival, naj se mu imenuje le ena žena, ki bi zares kaj pomenila n. pr. v slikarstvu, glasbi, zgodovini, filozofiji. Ali kdor

hoče tukaj zares nekaj povedati, mora poseči globlje, vse „do dna“ življenja, tako po priliki, kakor je E. Spranger na nekem predavanju govoril o *kulturnih nalogah ženske in o višji dekliški izobrazbi*.¹

Pred vsem drugim se moramo namreč vprašati: kaj pomenijo *ženske sile v celoti* današnje kulture? Komur so dane oči, da pazljivo gleda svet in življenje, se pač ne bo obotavljal priznati, da nobeden izmed tistih človeških opravkov, ki jim je pretežno lasten duhovni značaj (znanstvo, umetnost, tehnika, vzgojstvo, socialna skrb . . .) in ki jih izvršuje od nekdaj moški, ne izključuje že kar načeloma žensk od sodelovanja, češ, to in to ni za žensko pamet. Res da na primer v našem cerkvenem življenju velja še danes zahtevek „mulier taceat in ecclesia“, a v protestantsko cerkev recimo se danes tudi že puščajo ženske kot — duhovnice. Toda niti tega ne smemo prezirati, da je kultura v vseh dobah izkazovala ter izkazuje še zdaj na sebi take strani, ki so jih ustvarile — ženske z docela posebno močjo svojega bitja in žitja. Kajti iz tega, česar se ženska loti z vsem svojim bistvom, bo vsekdar nastalo nekaj ženskega; a na tem, kakoli vzame moški v roke, n. pr. vzgojo ženske mladine, ostane vedno bolj ali manj viden moški pečat. In tako se torej dá zmiselno govoriti o „ženski“ kulturi, saj jo lahko vidiš, če gledaš z odprtimi očmi, nikar pa ne o „psihologiji ženske“, ki je znanost dosedaj še nima.² Samo da se dandanašnja ženska premalo ali večinoma najbrž nič ne zaveda te „ženske“ kulture!

Masaryk je globokoumno dejal: „O ženskem vprašanju vobče ne more biti govora, kakor se tudi ne more govoriti o moškem vprašanju. Žensko vprašanje ni zgolj ‚žensko‘, ampak je tudi moško, otroško, skratka: *kulturno*, človeško. — Korist in napredek družbe zahtevata, da bodi slednja pot ženi odprta in naj bo ženi mogoče se uveljaviti povsod, kjer bi njeno delo bilo v prid družbi.“³

Oba, moški in ženska, sta potemtakem poklicana, da služita kulturnemu življenju, samo vsak po svoje. A bistvena razlika med obema je v tem, da je moškemu v kulturnem dejstevanju vedno v mislih *delo* (ustvarjanje dobrin in odkrivanje vrednot), a ženski *življenje*,⁴ in sicer življenje poedinca prav tako kakor socialnih skupin. Za to trditev ne bi

¹ E. Spranger, Die Kulturaufgaben der Frau und die höhere Mädchenbildung (v reviji „Deutsche Mädchenbildung“, 6. l., 1930., 1. zvezek).

² Glej E. Spranger, Die Idee einer Hochschule für Frauen und die Frauenbewegung. 1916. Str. 55. in sl.

³ „Žena in dom“, revija za slovensko ženo. 5. l., 1934., št. 2, str. 64.

⁴ Ta Sprangerjeva teza je zame tako prepričevalna, da sem jo vzcl za rdečo nit svojim izvajanjem in zaključkom ter avtorju mestoma sledim. (Glej njegov zgoraj omenjeni članek o kulturnih nalogah ženske.)

mogel navesti nazornejšega primera, nego je prežalostni bitek naših rudarjev: mož, sin, brat . . . globoko spodaj v rovu koplje „črni diamant“ — največkrat s preziranjem življenja; a žena, mati, sestra . . . se po svoje „ubada in upira“ za telesno blaginjo kruh služečega delavca, to je za njegovo in njegove rodbine življenje.

Nikakor pa s tem ne trdim, naj bi bilo glavno področje ženske „kultura doma“ ali negovanje drugih: moža, otrok, bolnikov, socialne pomoči potrebnih itd. Ne! Kajti *vsaj* njena bit izpričuje izraziti, odločni pravec k življenju, k čujanju življenja — tudi izven domače hiše in v čisto duhovnih ali kulturnih plasteh našega bitja in žitja. In tega naša doba nujno potrebuje. Življenje sodobnega človeka ni več taka celota in enota, kakor je bila še v dobi naših očetov in praočetov, ko sta na primer kmetski sinko ali kmetška hčerka lepo po malem rasla v trdno tradicijo domače hiše in njenega življenja. „Za njiju ni bilo ne problematike ne razočaranja: saj jima je kar od početka stalo vse jasno in kakor nekaj samo ob sebi razumljivega pred dušo.“⁵ Mi moderni ljudje pa živimo vsi, če hočemo ali nočemo, v „potisočerjenem“ taktu, ki ga brezobzirno tolče noč in dan tvorniški stroj. Živimo namreč v dobi, ki jo označujejo načelo delitve dela in vedno bolj „specializirani“ poklici. A delodelja se drži svojevrstno prekletstvo: niti eden izmed poklicev, ki obratujejo po tem načelu, ne zahteva več celega človeka (preden je n. pr. čevelj v moderni tvornici „fix und fertig“: reže, strga, lepi, zabija, vošči . . . na njem nekaj tucatov delavcev), ampak samo še njegovo roko ali nogo ali oko ali razum . . . in prav tako tudi nobeden sodobnih, specialistovsko usmerjenih poklicev ne pušča človeka več celega. Zato pa je sedanji človek razklan po duši in prav tako je razklana sedaj človeška družba. Razklana pa je tudi sedanja kultura, ki tiči v hudi — „križi“. „Konkurenca!“ To je beseda besed v svetovnem redu stroja, neusmiljena konkurenca od poedinca do poedinca, od skupine do skupine vse tja gor do blaznega tekmovanja narodov. Ali pa „rekord!“ do brutalnosti, vsepovsod, ne le med sportniki. Tudi v tem oziru bi lahko rekli s pesnikom: „Ne združenja, ločitve zdaj so časi . . .“

Proti vse preveč usodno razkrajajočim težnjam sedanjega življenja ni drugega zdravila, nego bi bile „kulturnosintetične“, to se pravi: spajajoče, združujoče, skupaj držeče sile. Ali drugače rečeno: nekaj takega, da *hladi* in *celi*, kjer se je ljudem kaj utrgalo v duši, da *pomaga* življenju poedinca in zajednice, kadarkoli in kjerkoli peša ali medli „ponižano in užaljeno“, da *strnjuje* celoti v prid, kar sili na primer v obliki socialnega razkroja narazen, da ublažuje (z obzirnim, vljudnim, taktnim . . . po-

⁵ E. Spranger, Die weibliche Jugend in unserer Zeit. 1932. Str. 80 in 81.

stopanjem) napetosti v dušah in med njimi, n. pr. tiste, ki jih porajajo zavist, sovraštvo, nevolja . . . Itd. Toda odkod take sile vzeti? Moški, po svojem bistvu razumsko usmerjeni moški jih ne premore. Kajti vodilo razuma ali intelekta je: preračunati, „kalkulirati“, obvladati! Kjer si bodi: človeka, prirodo, trg, svet . . . Zato je živi vrelec kulturnosintetičnih sil samo — ženska s svojim k celoti in enoti življenja obrnjenim „taktom“, ki ji čestokrat kar čudovito vodi besedo in roko, kadar da ni položaj zahteva, da se to in to dejanje izvrši v prid enotno celotnega človeškega življenja. Fr. W. Förster na primer poroča, da nastavljajo po ameriških veletvornicah radi „socialne agentinje“, ki znajo z največjim uspehom zabranjevati, da ne pride vsak hip do karambolov med delavci in voditelji delovnih obratov.

Neposredno obrnjenost k življenju pa najbolje izpričuje silno razviti čut za *odgovornost in pripravljenost za žrtve in odpovedi*, kar je ženi dano v neprimerno večjem obsegu kakor moškemu. A to se ne pravi nič manj, nego da je ženina duša pristen vrelec npravstvtovornih ali *moralotvornih* sil, ki imajo za življenje naroda največji pomen. Ta ali oni narod je lahko da kar najbolje napredoval, recimo v gospodarstvu, tehniki, znanstvu . . ., toda vse to je in ostane nekaj nedodelanega, dokler se ne ustvarijo hkratu še take oblike človeškega *sožitja*, ki ustrezajo človeškemu dostojanstvu (beda v dobi kapitalistične razbrzdanosti, socialni prepad med raznimi plastmi človeške družbe, nebržnost za doživetja v tuji duši . . .). Izza prejšnjega stoletja smo tukaj krivi „dokaj zamud“, zakaj razvoj naše kulture ali, bolje rečeno, civilizacije je drvel s tako brzino naprej, da ga ustvarjanje „etosa“ ali morale, ki bi ustrezala temu napredku, ni moglo dohajati. Nemara da je zgolj moško gledanje sveta in življenja že predolgo in preveč izključno določevalo kulturni stil. A zgodovina uči, da narod propade, če ne ustvarja v novih oblikah življenja tudi občevaljavnih npravstvenih norm ali moralnih obvez, ki jih zahteva „novo“ življenje.⁶

Ustvarjanje takih do celote naravnanih, „konstruktivnih“ pogojev življenja je „prerogativa“ ali prednost ženske od vekomaj. To je tisto kulturno poslanstvo, ki ga že pred dvema tisočletjema v Sofoklejevi tragediji naglašata Antigona v prelepem stavku: „Ne da bi z drugimi vred sovražila, ampak da bi skupaj z drugimi ljubila — zato sem se bila rodila.“ In Prešeren je v tem zmislu ustvaril večno ženski lik Bogomile, ki je oznanjevalka — „ljubezni vere in miru in sprave“ ter harmonično dopolnjuje enostransko moški usmerjeno miselnost Črtomirovo.

⁶ Glej *Sprangerjev* članek o kulturnih nalogah ženske.

V usposabljanju deklet za tako, prepotrebno udejstvovanje v kulturnem življenju vidim bodočnost („happy end“) za ženski naraščaj. A da me kdo napak ne razume! Ženski naj se ne zapira načelno noben poklic, toda vanj naj stopi povsem pripravljena in izvršuje naj ga — kot ženska, ne pa da bi se šla kakorkoli spakovat v moško potvoro. Kaj takega je namreč — življenjska zabloda, usodna življenjska zabloda. In prav v takem kopiranju moškega je po mojem presojanju glavni razlog za bojda upravičeno naziranje, da se na primer profesorice po gimnazijah niso obnesle.

Še posebno poglavje pa je tukaj *osnovnošolska učiteljica*, ki bi se morala dandanes globoko zamisliti ob tehle besedah, ki jih je zapisal eden izmed naših najbolj dalekoglednih pedagoških praktikov, profesor J. Šolar, ocenjujoč dr. Jerajevo knjigo „Naša vas“, češ: „Vsak izobraženec, ki ima ali hoče imeti opraviti z ljudstvom po naših vaseh, ali je morda celo kot duhovnik ali učitelj poklican, da mu je vzgojitelj in učitelj, mora (Jerajevo) knjigo dobro poznati in se iz nje navzeti zlasti tega, česar mnogim najbolj manjka: ljubezni in spoštovanja do premnoge sicer nerodne, a plemenite in res lepe poteze v naši kmetski kulturi. Nihče je ne bo smešil in preziral, kdor ji bo pogledal do dna, a zato je treba resnične izobrazbe in ne le polovičarskega mestnega laka. Živimo v času, ko se usodno veča prepad med izobražencem in preprostim človekom. — Če ne bomo poskrbeli tu za neko premostitev z razumeva-jočim spoznavanjem vaških razmer, bo naša vas v kratkem čisto zapuščena.“

Ženski pokret je v zadnjih desetletjih poklical na plan žensko z novo podobo. Samo da to ni nemara sedanja ženska, ki se udejstvuje v poklicu in zahteva svoje pravice, temveč ženska, ki je zanjo značilna — zavest *socialne odgovornosti*, se pravi: čut, da se mora *žrtvovati* v prid skupnosti ter ji *služiti*.

In ta mlada zavest nam bodi kažipot po cestah času primerne obrazovanja ženske mladine. Reči hočem: dekleta pripravljamo kaj prida za bodočnost le tedaj, kadar jih izobrazujemo tako, da bodo danes ali jutri povsem kos svojim kulturnim nalogam. V ta namen pa ni dovolj, ako si v šoli, delavnici, doma . . . izoblikujejo tiste občečloveške sile duha in roke, kakor moški, temveč dati se jim mora prilika, da čim bolj razvijejo to, kar imajo v sebi *čisto* (specifično) *ženskega*, zlasti čut za kulturno vest. Jamstvo za njihov uspeh v življenjski borbi je samo v tem, da bodo svoje mesto povsod izpolnjevale tako, kakor zahtevajo oni kulturni interesi ljudske celote (n. pr. v vzgojstvu, politiki, socialnem življenju, upravi, zdravstvu . . .), ki jim moški ne more ustreči.

IZ CIKLA „CESTE“

LUDOVIK MRZEL

ŽALNA KORAČNICA ŽIVLJENJA

Nič ne pomaga, treba je pač živeti. V začetku se človek rodi iz radosti in trpljenja in na koncu umre. Velika cesarska cesta drži preko sveta, majhna, skrita gorska steza se gubi nekje nad prepadom. Malo greš mimo belih hiš in mimo zelenih polj. Malo greš v breg in dolino. Povsod je mnogo težke, žalostne samote ob poti in na koncu je samota sama.

O, lepo je biti rojen, in dobro je, da na koncu umreš. In vse nič ne pomaga. Kdor hoče biti deležen te dolge, čudovite poti, solnca, ki sije na nebu, in gorja, ki je pod njim doma, mora pač živeti.

In zato vsi tako radi gremo, gremo to cesto od rojstva do groba.

MATI

Bog nam je vsem skupaj oče, zemlja je mati. In takšni smo bili od nekdaj otroci sveta: bali smo se očeta boga in smo bežali pred njim, a svoje bolečine smo jokali v krilo materi zemlji.

Toda zemlja je prevelika domovina za človeka. Človek je kakor dete, izgubljeno sredi sveta. In potem pride mati in ga vzame v naročje.

Kdo, vas vprašam, je storil čudež, da gori solnce sredi neba?

Najbrž še niste čuli tega:

To je bila moja mati.

OTROK IZ PREDMESTJA

Iz kasarne onstran mesta sem doma. Moja mati gre vsak večer zdóma. Sam sem zmerom ves dan in vso noč in samo leseni Kristus v kotu bedi od daleč nad menoj. Gospod, vzemite to rožo za dinar.

Mrzla je letos jesen, mrzel je trotoar, mrzlo sivo nebo nad menoj. Mrzle so roke mrtvih in srca živih ljudi. Ali bi bilo to lepo, če bi dal bog nekoč gašperčke postaviti po vseh ulicah sveta in bi mene izbral za prvega kurjača.

Iz kasarne onstran mesta sem doma. Opolnoči se pred krčmo na oglu pogostokrat bliskajo noži. Moja mati si mnogo juter iz bluže in iz krila pere kri. In vse šipe na oknu so razbite pri nas. Plinska svetilka ob cesti in rdeči napisi pred barom opolnoči — to je vsa luč, ki jo je zame bog na svetu prižgal.

Mrzel je letos trotoar, mrzel je čas. Moja duša je kakor bar, ki so od večera do jutra ljudje v njem razlivali vino po mizah in so nasuli greha po stenah in tleh. Moje srce je pohojeno kakor asfalt, ki čezenj teče mimo mene neskončna reka ljudi. Majhen sem. A kadar bom velik, si poiščem službo in morda bom vsako jutro čistil bar. Gospod, čeprav ne marate rože od mene, dajte mi, da si kupim kruha.

PIJANEC

Cik-cak, cik-cak.

Sam grem po cesti, le gori po nebu gre mesec z menoj. Iz krčme pod lipo greva oba, pod pazduho se drživa in greva. Pa nič skrbi, gospod stražnik. Jaz in pa mesec sva skupaj doma in hodiva vsak večer isto pot.

Hoj, ti, Peter Slana. (To sem jaz.) Glej, komaj mrvico duše ti je dal bog in ti še to mrvico v vinu topiš. O, alkohol, alkohol, alkohol.

Jezik za zobé. To dušo pekočo naj bog le kar sam obdrži. Jaz sem pa romar in romam v sveti nič. Nobene ni druge zame božje poti. In tako daleč je vsak dan še sveti nič.

Cik-cak, cik-cak.

Čez polje in čez nebo greva mesec in jaz sama domov. Pod pazduho se drživa in greva. A preden se jutro dotakne sveta, bova legla v tej dobri hiši gospoda boga v jarku ob cesti spat.

DELAVEC

Bog je na začetku ustvaril svet. Samo šest dni je delal in za vekomaj so mu žulji ostali v dlaneh.

Jaz sem cdini sin njegov. Dal mi je svet, da ga ohranim, da ga odrešim in da do konca živim na njem. Zdaj hodim na delo od početka sveta. S krvavimi žulji prerasla je moja dlan, s težko verigo sem na svet prikovan, da ga v rovih, na polju, v tovarnah, na cesti ohranjam vsak dan, vsak dan.

Glej, veliki bog! Skozi vso večnost drži sled krvi za menoj in še mi lije iz peterih, tisočerih ran. Toda kljub vsemu, veruj, moj veliki bog: ohranil sem ga in odrešim ga.

LEGENDA O KVIRINU

M I R A N J A R C

Pri skupnem kasilu s svojo dobrotnico in z nadzornikovimi je vedno kaj novega povedal. Razburjal se je nad stvarmi, ki so se zdele same ob sebi umljive in stare kakor zemlja. On pa se ni dal ugnati z oporekanjem.

„Ti kmetje!“ se je razvnel. „Venomer godrnjajo nad težavami tega sveta. Saj imajo prav. Zgarani so bolj kakor živina, ki se zanjo zanima samo še konjač. Toda — pomagaj jim, ko si sami nočejo pomagati. Kmet je kmetu volk. Niti dva se ne moreta zediniti, kadar bi šlo za skupno reč. Vsi pa so eno, če je treba koga uničiti. Prepirajo se, molijo, preklinjajo, skoraj vse hkratu. Med dremanjem žebrajo svoj rožni venec. Topo in togo žive kakor živali iz zemlje v zemljo. Le vino jih dviga iznad njih samih. Njih otroci se še niti ne zavedo življenja, ko morajo že sprejeti jarem rožnih vencev, ponižnosti, pravdarstva in potrpljenja. Kočarstvo iz roda v rod. To že ni ljubezen do zemlje, kakor nam jo opevajo pesniki. To je le plod vzgoje, tradicije. Vztrajajo v vdanosti v Bogu, v bedi in hlapčevstvu. Modrijani pravijo, da je tako suženjsko češčenje tradicije sveta ukoreninjenost, iz katere nam sije svetla bodočnost. Ne, ne! Vidite, jaz gledam na te stvari čisto drugače . . . čisto drugače . . .“

Kako, ni niti utegnil povedati, ker so se ga poslušalci že prej naveličali. Šolski nadzornik ni ljubil takšnih razpravljanj. Ves prosti čas je pretarokiral s svojo družbo. Družba pa so bili živinozdravnik, davkar, neki trgovec in dva učitelja. Teta se tarokiranja ni udeleževala. Po kosilu se je zleknila v naslanjač pri velikih vratih steklene verande in se ozirala po dolini. Pokrajina, ki so jo njene oči gledale že štirideset let, se ni prav nič izpremenila. Nizko gričevje je prehajalo v položne travnike, ki jih je prečila stara državna cesta. Med vrbami se je vil tih potoček. Stara državna cesta. Nekoč cesarska. Po njej so vozile častitljive pošte . . . Zdaj brzé avtomobili, ki zoperno tulijo. Železnica je daleč odtod. Le redke novice najdejo semkaj pot. Če jih nočeš sprejemati, se ti ni treba bati, da bi te naskočile. Radio pa je novotarija, ki je gospa Anatolija ne prenese. Edino veselje so ji nadzornikovi otroci, ki jih imenuje „ščebedrone“, in Kvirin.

„Kvirin in ščebedroni — to je moj svet!“ pravi teta vsakikrat, kadar se hoče otresti preveč nadležnih obiskov.

Kvirin je rasel v neprijetnega nasprotnika tej družbi.

Prvi se je zavedel te nevarnosti nadzornik, ki ga je pri nekem govoru izzval, da bi videl njegov pravi obraz.

„Čigav si prav za prav? Ali si župnikov ali naš? Druge izbere ni. Če v Boga ne veruješ, veruješ v svobodomiselnost, v naprednost, v razvoj. Sicer pa je meni naposled malo mar . . .“

Kvirin se je ob takih besedah nakremžil, kakor bi ga bila zapekla bolečina v želodcu. Takih ogovorov je bil že do grla sit. V službi, na cesti, v kavarni, vsepovsod so prežali nanj s takimi vprašanji. On pa je bežal pred njimi. Življenje pri teti je bilo zanj zatočišče kakor pri materi. A zdaj so ga preganjalci napadali že v njegovem „domu“. Pripravil se je na odpor. Ko je pri neki priložnosti — bila je večja družba — poslušal njih modrovanja, ga je minila vsa potrpežljivost. Pogovarjali so se o zakupih, koncesijah, rentabilnosti, riziku, procentih, o nogavicah gospodične X . . ., o spalnici gospe Y . . ., o zajcih v omaki, o štrukljih, marmeladi in pijačah. O tem, kako bi bilo mogoče tega ali onega, ki seveda ni bil navzočen, „prijeti za vrat“, „utopiti ga“, „izpodnesti mu stolček“, „držati ga v šahu“ . . . Skratka: pogovarjali so se o vsem, kar vsebuje duša zdravega meščana, ki je najbolj uravnovešena, kadar polni svoj želodec.

„Mi se ne uklonimo nikomur, vsi bodo plesali, kakor bomo mi hoteli!“ se je širokoustil občinski odbornik, ki je bil do vratu zadolžen pri sedanjem županu, svojem nekdanjem političnem nasprotniku.

„Župnika pa ste le šli prosit odpuščanja!“ jih je Kvirin zavrnil. „Zdaj vsi tretetate pred sodiščem zaradi klevet. Drug na drugega zvrčate krivdo. Pojdite vsi skupaj! Brž ko zagledate kje res siromašnega človeka, padete vsi takoj po njem. Močeradi! Močeradi!“

To res ni bila samo šala, kakor je izprva domneval nadzornik, bled od jeze. Kvirin se je jasno izrazil. Odgovora ni čakal. Odšel je brez pozdrava. Teta, ki so ji pozneje razložili ta prepir po svoje, ga je zagovarjala. „Wer viel lästert, der ist Gott am nächsten.“

Magdalene so sočutne. Močeradi pa so ga vzeli na piko. On se jih je izogibal. Na dvorec je prihajal čedalje bolj redko. Kadar pa je prišel, je po večerji odšel ven. Pozno v noč je hodil po samotnih poteh, čez travnike, v zeleni mesečini in poslušal šumenje daljave. Tako neskončno prostega se je čutil sredi tega sveta. Zdaj se je zavedel, kako ga zastruplja dan. Ljudje, ki jih je srečaval v pisarni, na cesti, po hišah, so bili trudni v mislih, v besedah, v hoji, kakor da samo še po sili živijo. Ljudje brez radosti do življenja. Ali je še vredno živeti brez tistega veselja, ki ga poznajo le še otroci, kadar se igrajo? Le zakaj mora biti vse mrko, sivo, puščobno? Vsa velika dejanja se rodijo alj iz brezmejnne čiste sreče ali pa iz črne žalosti. Iz sivine se plazi samo počasna smrt. O, kako se je svet zožil! Ali se ljudje res še samo zato rode, da izpolnijo okvir človeške družbe? Trgovec, davkar, učitelj — njim živiš, zaradi njih si na

svetu. V tej vseobči sivini je bilo vsako bitje, vsaka vrednota samo drobiž za zamenjavo. Tudi ženska. Kaj je še ostalo? Samo zvezde, zelene zvezde, ki vežejo vse daljave med seboj.

Za Kvirine kar ni prostora med sedanjimi ljudmi. Kvirin je pre-mišljaj in ugibal in ni vedel, zakaj se mu vsi samo nasmihajo, saj je zahteval vendar nekaj tako preprostega. Pa so mu odgovarjali: „Kaj misliš, da bo ves svet obljuden po samih Kvirinih?“ Bil je moder od-govor. On ga ni razumel. On je sanjal o ljudeh, ki bi bili vsi živa vest.

Lastninski nagon bi bil samo še predmet preteklosti, vreden prouče-vanja, animalske dobe človeštva. Skrajno razvita tehnika bi omogočala komaj dve uri dnevnega dela, ves drugi čas bi bil posvečen zgolj lepim igram. Zadnja faza človeštva bi bila spet doba igrajočih se velikih otrok. Fantast in diktator imata skupno korenino. Kvirin je bil zdaj samo fan-tast. Roke so brodirale po mesečini, ki je pošumevala v vetrih skozi nočne gozdove.

Dnevi, ki se je vanje prebujal, pa so bili kričече nasprotje tem svet-lim blodnjam. Ob cesti so kopali utrujeni delavci jarek za kabel. Te delavce so podjetniki nabrali iz črede brezdonskih brezposelnih obupan-cev, ki so bili pripravljene za košček kruha, za ležišče v zasmrajeni ba-raki kopati od jutra do pozne noči. Če si jih gledal, si lahko mislil, da kopljejo samim sebi grobove. To ni bil ritem dela, ki se v njem napove-duje bodočnost, ampak pokašljevanje na smrt bolnega jetičnika. Delo se je vlekelo brez konca, delavci so se menjavali, kakor je nanoslo.

Kakor da ti ljudje pokopavajo preteklost, s katero se bodo še sami pogreznili v nepovrat. Novih delavcev in stavbiteljev pa ni bilo od nikoder. Kvirin je vrgel svoj pogled v pisarne. Ali niso bile te pisarne podobne čudaškim grobnicam, iz katerih se ne bo nihče več povrnil živ? Hodil je po cerkvah, poslušal besedo s prižnice. Beseda se je lovila med stenami, pod oboki, krožila je nad ljudmi, že na pragu cerkvenih vrat je umrla. Ceste je niso slišale, srca je niso sprejela. Kvirin je bil truden do smrti.

Nekega dne mu je gospa Anatolija sporočila v mesto, naj jo pride takoj obiskat, češ da mu mora sporočiti zelo važne stvari.

Zelo važne stvari? Kakšne neki? je ugibal Kvirin, prijetno razburjen. Kar iskal je razburjenja, da bi se zdramil iz dremavice, v katero se je pogrezal s svojo okolico vred. Pretrgati to enoličnost za kakršnokoli ceno, zaživeti nevarno in plodno, zaživeti izcela, tvegati vse, samega sebe izgubiti v mogočnem dejanju!

Gospa Anatolija je svojemu ljubljencu pripravila nenavadno pre-senečenje. Razkrila mu je svojo — ljubezen.

„Kvirin, v tebi je nekaj, v kar se je moja duša zagledala, nekaj, česar doslej nisem našla pri nikomer. In mlad si. To dvoje pa je bogastvo, razumeš! Ne reci, da blaznim na stara leta. Tako sem blaznela že ves čas, kar živim. A do srečanja s teboj sem samo iskala. Naj bo večer mojega življenja ozarjen s tvojo podobo, Kvirin.“

Kvirin jo je debelo gledal. Takih besed res ni mogel razumeti. S čim neki si je zaslužil tako ljubezen? Njegov vpliv? Vpliva samo tvorni človek, on pa doslej ni pokazal še z nobenim dejanjem kaj tvorbenosti. Samo tvornost razlikuje človeka od živali in stroja.

„Ti se tega zavedaš, živo se zavedaš. To je tisto veliko v tebi“, ga je prekinila gospa Anatolija. Na dolgo in široko mu je pripovedovala o svojem življenju, ki je bilo žalostno v iskanju velike duše, takšne, kakršno je opeval Friedrich Schiller, veliki pesnik . . . meine Passion . . . Ljudem s tako dušo je treba pomagati z ljubeznijo in denarnimi sredstvi. Kvirin, ti moraš v svet. Toliko je lepote v svetu. Samo človek z veliko dušo jo odkrije in sprejme.“ In ko se je nasrkal lepote, se blesti kakor nebeščan. Vsakdo, kdor se mu približa, se sveti v taki lepoti. Ljudje so bolj ko kdaj potrebni lepote. Iz lepote se rodi veselje do dela, do radosti, do dobrote. „Kvirin, bodi moj sin, naj ti bom mati, ko mi usoda ni dala blagoslova materinstva . . .“

In še in še mu je govorila o takih stvareh. Kvirinu se je zazdelo, da sanja. Toda, ko bi bil moral odgovoriti, ni našel besede. Najrazličnejša čuvstva so se mešala v njem: radost, sramežljivost, osuplost in tudi odgovornost. Šele čez nekaj časa je odvrnil:

„Zakaj ste me zdramili, zakaj? Kdo pa sem jaz? Do te ure še nisem z ničemer opravičil take naklonjenosti.“ Namestu odgovora pa ga je objela s tihim, prosečim pogledom kakor človek, ki se za vselej poslavlja od tega sveta, pa bi imel rad še neko željo, poslednjo, uslišano. Kvirina je ta pogled presunil. Nenadoma se mu je ta žena zazdela res stara. Bilo mu je, kakor bi sedel z umirajočim v zapuščeni sobi. Zdaž šele je začutil, kako stara je tudi ta soba s težko opremo iz devetdesetih let, divan z ogromnim rdečim naslonjalom, pisalna mizica s svedrastimi nogami, velikanska postelja z baldahinom, trebušasta omara z nagačenim pavom, stene, pokrite z razglednicami, fotografijami in slikami lepih švicarskih pokrajin.

Obšlo ga je usmiljenje do te ženske, ki je toliko ljubila in živela in ki živi zdaj tako osamljena. Jalova žena, obsojena v brezdomstvo kljub čredi samogoltnih dedičev, obsojena v brezdomstvo kljub širnemu posestvu.

Kako sva si podobna! ga je presunilo.

Vso noč ni zatisnil očesa.

Za nekaj posebnega sem izbran! — taka misel ga je vročično venomer izpreletavala. Neznatni Kvirin, čigar ime je bilo znano komaj desetorici prav tako ko on skromnih ljudi v poštnem ekspeditu, se je ustavil na križpotju svojega življenja. Zdaj ali pa nikoli!

Iznova in iznova si je ponavljal omamljajoče obljube stare gospe; vse mu bo izročila, omogočila mu bo razvoj osebnosti, osvobodila ga bo iz kletke, ki so ga vanj potisnile razmere. Brezmejnost se širi pred njim. Tisoč sanjskih zarodkov se utegne razcveteti v resničnem svetu.

Vse nedeljsko dopoldne je pohajal Kvirin, najsrečnejši človek na zemlji, po travnikih in gozdovih in ni več čutil odvisnosti in časa. Bilo mu je kakor potniku, ki je za nekaj minut stopil iz vlaka na neznani postaji. Vse je novo, vse je sveže, saj on ni povezan z neznanim krajem in neznanimi ljudmi.

Preden bi ga nov kraj mogel zajeti v svojo usodnost, ga že vlak odpelje v nove tujine.

Kvirin si je domišljal, da je bil vse življenje tak popotnik, brez prijateljev in sovražnikov, nepopisan list. Šele zdaj se je pričela resnična zgodovina njegovega življenja. In vendar so se že z njegovim rojstvom spletle okrog njega mreže sil, ki jih je sam izzval.

On, ki je bil najskromnejši in najtišji človek, gluha za šepete in izkušnje tega sveta, je stopil s svojim prihodom na dom gospe Anatolije v središče sovraštva vseh tistih, ki so hoteli v njem videti pretkanega izkoriščevalca. Nadzornikovi so se zmerom bali vsakogar, ki se je prijazneje vedel do njihove bogate sorodnice. V zadnjem času pa so jim prišle na uho vesti, ki so jih naravnost zvrto glavile. Poleg tega se je teta Anatolija dovolj opazno odmikala vsem tem ljudem, s katerimi je še pred Kvirinovim prihodom občevala. Ob neki priložnosti se je po ovinkih celó izrazila, da ji ni prav nič več do te žlahte, ki čaka samo na njeno smrt, in da naj nikdo več ne računa nanjo.

Kvirin, Kvirin, Kvirin! — je šlo tem ljudem skozi možgane dan in noč. Kvirinovi čedalje pogostejši obiski pri stari gospe so jim še bolj upravičili strah. Kvirina je treba onemogočiti — to je bila zdaj glavna naloga in skrb teh splašencev.

Ko se je tisto dopoldne vračal Kvirin s sprehoda, ga je ustavil nadzornik Grabar s prijaznim pogledom in ga povabil za popoldne v gostilno na partijo taroka. Kvirin sicer ni nikoli igral taroka, ali v razpoloženju, v kakršnem je bil, bi vsakomur dal lepo besedo, vsakogar bi imenoval brata in ves svet bi sprejel v svoje srce.

V gostilni so ga posadili med izbrano družbo tržanov, posestnikov in pomeščanjenih gospá, ki so se razgibavali, čim poznejša je bila ura, v tem odurnejši prešernosti. V ozračju vinske oмотice so se osvobajali ti

ljudje vsega dnevnega. V treh, štirih urah so bili vsi nočni. Čudna je bila njihova prijaznost. Če se je Kvirin kdaj česa zbal, se je zbal zdaj te prijaznosti. Kakor da ga hočejo izropati. Ali je zašel na maškarado iz blaznih sanj. Zdaj pa zdaj se bodo rdeči, zaripli, napihnjene obrazi raztegnili in se zmešali drug z drugim, se je kakor v slutnjah zgrozil. Iz te zmede bo vanj zastrmelo eno samo tolsto obličje s strašnim smehom. Ta smeh bo tako grozen, da bo v njem nezatni, bilkasti Kvirin za zmerom utonil kakor v trebuhu svetopisemske ribe . . .

Poslušaj jih, gleda, ne more jim dati prave besede. Zbežal bi daleč proč, pa ga drže ujetega. Smejejo se in dražijo, nesramno zavijajo oči, napivajo si, pohotno se božajo, stiskajo se, jedo in pijejo, okoli usten so mokri in mastni, v obraze so potni, lase imajo mokre. V zatohlem prostoru se zde vsa telesa ena sama zvijajoča se odprtina, mesnato žrelo, ki samo golta in golta. Vse skupaj je rdeča kepa s slinastimi lisami, z vodenimi očmi. Kvirin komaj še diha. Dozdeva se mu, da se naslanja na debelo žensko. Glava mu je ponevedoma, iz slabosti omahnila na neke obilne prsi. Nekdo ga je sunil s komolcem. Čez njega se je razlegel ženski vrišč. Nekdo mu je zakril oči s težko potno roko. Kvirinu je slabo . . .

Soba je spet svetla. Gostje so se umirili. Od stropa spet sveti svetilka. Kvirin se ozre v ljudi okrog sebe. Čudi se.

„Nič hudega“, ga tolaži nadzornik. „Niste še vajeni. To je pač začetek. Premalo ste med ljudmi.“

Kvirin gleda predsé. Ura je že pozna. Domov ni več mogoče. O, če izve o tem teta Anatolija! Takšen je Kvirin?

„Nič hudega“, ga znova bodri nadzornik, kakor da mu vidi v dušo. O, on mu dobro vidi v dušo. Ta, ki sedi pred njim, je ves nesrečen kakor otrok, ki je zašel v goščavo. To ni več Kvirin.

Kako zaupljiv hoče biti nadzornik. Kvirin pa v tej zapuščenosti tako potrebuje človeka. Človek je vendarle človek, in v najtišji uri sredi noči in v največji bedi se te bo sleherni usmilil. Kvirin pa je tako nesrečen. Tako mu je, kakor da je pogledal na dno neke nepopisne groze, kakor da je ta gostilniški prostor razodel nekaj grdega iz življenja ljudi na zemlji, da po vsem tem, kar je videl, ni mogoče več živeti. Kar oči vidijo, ne gre v srce, duša mora gledati in videti. Zdaj pa je duša videla in dušo je stisnila smrtna groza. Ali je res življenje na zemlji *grdo*? In Kvirin išče nekoga, ki bi ga potolažil, ki bi mu povedal, da je vse to zgolj privid, čeprav v srcu *ve*, da je videl *resnico*.

„Pojdiva, pozno je že“, ga nagovarja nadzornik. „Svež zrak, pa bo vse spet v redu.“

Ko sta zunaj, povzame nadzornik besedo. Na to priložnost je čakal že vse dni. Zdaj mora Kvirina za vselej odstraniti.

Po ovinkih ga izprašuje to in ono. Sladkobno govori, da bi si pridobil zaupanje tega zakrknjenega človeka. Kvirin se pomirja, neki glas mu sicer pravi, naj bo v besedah oprezen, spet drug glas ga bodri, naj bo ves iz sebe, kakršen je, samo tako bo obudil v bližnjem človeka, kakršen je on sam. Samo če si cel in nič sam svoj, boš v sočloveku zbudil dušo, zakaj v slehernem od nas gori ogenj, ki ni samo iz mesa. To vse čuti Kvirin ko najglobljo resnico svojega bistva in zato hoče v tej pozni uri biti do dna odkrit.

Same od sebe mu vro besede. Pripoveduje o svoji zapuščenosti, toži o svoji službi, ki mu pije vse moči.

„... Težko je to dopovedati. Mnogo jih je, ki so kar srečni pri svojih pisalnih mizah. Presedijo osem, tudi deset ur na dan in imajo občutek, da so res nekaj storili. Upravičeno uživajo svoj počitek. Edino, kar jih vznemirja in razburja, so premajhne plače. Z menoj pa je drugače. Tako delo mi ne dá zadoščenja. Vanj ne morem položiti svojih tvornih sil, pa naj delam tudi deset ur — tistega sladkega občutka, da sem res nekaj napravil, ne poznam. Samo telo je trudno. Preostanek neizrabljenih sil pa mi grize dušo in mi pali duha. Človek bi obupal. Me ne razumete? O, strahoten je tak občutek! Mnogo sem premišljeval, kako bi se rešil iz tega stanja. Rešitve ne najdem. Ob tem premišljevanju pa so se mi porajale misli, ki so se strnile v vprašanja, odkod zlo. Tako mislim. Neustvarjalno življenje rodi zlo. Brezdelje ali pa delo, ki ne dviga osebnosti delavca, poraja trudnost, mračnost, obup, odpor, upor, željo po bolni udobnosti, po razkošju, po uživanju. Me res ne razumete? Kdo drug se pa vdaja razkošju in jalovi razbrzdanosti, če ne siti, nedelavni ljudje? Kdo drug se meče v obup, v mrak, v zagrenjenost, ako ne delavci, ki morajo biti samo stroji? Srednji vek ni poznal obupa v taki meri, kakor ga pozna sedanost, ko je že vsak drugi človek, ki ga srečate, kandidat smrti. Toda vi me sploh ne poslušate...“

Nadzornik ga res ni poslušal, ampak je komaj slišno požvižgaval. Kvirin, ki je bil ves v ognju, je zdaj iznenada umolknil. Neka čudna užaljenost mu je zadušila besedo. Komu neki govorim, se je zavedel? Komu razkazujem najdražja spoznanja, ki so se komaj razcvetela? Predramil se je in bilo ga je sram. Videl je, da hodi poleg njega neki mrzel tujec iz tistega grdega sveta, kjer mora človek ali zblazneti ali pa umreti. Živeti ni mogoče s takimi ljudmi. Le kako, kako, se je izpraševal, kljub temu še lahko — živé? Polastil se ga je neznosen stud do nemega spremljevalca. Samo odtod, odtod, odtod, je vse v njem vpilo. Naj umre sleherni spomin na to grdo noč.

Že se je hotel kratko posloviti, ko ga je nadzornik potrepljal po rami. „Kam, kam, prijatelj? Skupaj sva pila, skupaj se bova vrnila.“

Nadzornik ga je pridržal za roko. Beseda prijatelj in pokroviteljsko trepljanje po rami sta Kvirina v dno srca užalila. Še dolgo pozneje se je ogorčeno spominjal teh trenutkov. Kako da se drzne ta človek, ki mi je tuj, ki je zame samo kreatura, dà, kreatura, meriti mene zviška! Nikogar na svetu se nisem upal tako žaliti, zame je tako „tikanje“ žalitev. Kakšne pravice ima tak nadzornik do mene? On je *nadzornik*, jaz pa neznaten poštni uradnik. Ali je to že legitimacija, ki mu daje oblast nad človekom? Kdo na svetu ima sploh pravico soditi in vrednotiti?

„Kaj pa mislite, dragi moj Kvirin“, se je nadzornik iznova oglasil. „Midva se morava pomeniti o neki važni stvari. Zanima me vaš odnos do naše sorodnice gospe Anatolije . . .“

Kar sprožil je iz sebe besedo za besedo, vsako s posebnim poudarkom, z glasom, iz katerega se je razodevala nekakšna grožnja. Kvirina je kar stisnilo. Nič ni vedel, kam meri neprijazni sobesednik, a čutil je, da ga je poklical na odgovor. Vendar se je še hotel izviti s tolažilno mislijo, češ, morda pa me je ta človek vendarle dočutil, morda ga boli moje posebno trpljenje in tedaj razume naklonjenost gospe Anatolije. Kvirin tudi ni mogel drugače misliti o sočloveku, vsaj prva misel je morala biti lepa in tolažilna, kajti kljub vsem razočaranjem v življenju je skušal odkriti v vsakem človeku nekaj dobrega.

„Saj to je tisto!“ se je razživel, pa to pot poslednjikrat. „Vse tisto, kar sem vam prej pripovedoval, je v ozki zvezi s plemenito gospo Anatolijo, ki ji moram biti do smrti hvaležen. Ona je zame edino bitje na svetu . . . ona mi je druga mati . . . ona mi je odkrila pot do tiste svobode, brez katere mi ni živeti.“

Kvirin je pričakoval, da ga bo spremljevalec kako prekinil, s kakim odobravanjem ali kakorkoli že; ta pa je ledeno molčal in Kvirin je moral kakor pod neko tujo voljo nadaljevati in izpovedati vse, čeprav se mu je motno zazdelo, da ne bi smel vseh teh stvari kar tako izdati, kaj šele takemu človeku.

„. . . Glejte, gospod nadzornik, ta gospa, ki ji res nisem storil nič dobrega — kaj pa sem jaz komu storil dobrega? — ta gospa je začutila mene vsega, kakor nihče na svetu in mi ponudila vse, prav vse . . . to se pravi vse svoje premoženje. Za take stvari sem gluhi in nem . . . ali v tem, čemur pravimo premoženje, vidim zase le sredstvo, da najdem tisto pot, ki mi je namenjena. Manjka mi svobode, tiste svobode, v kateri bi se lahko razvil v to, kar je moja najgloblja želja: potovati po svetu in se prepričati o resničnosti svojih sanj o življenju, in te so: Resnica z Golgate . . .“

Nadzornik se ni mogel več premagovati. Kar iznenada ga je rezko prekinil: „Vaše zasebne pripovedi me prav nič ne zanimajo. Torej je resnica, kar smo že vsi slutili. Izborno ste slepomišili okoli uboge gospe. Toda zapomnite si, dragi prijatelj, o tem imamo besedo tudi mi. Mi zakoniti dediči! In edino, kar vam morem še prijateljsko svetovati, je, da čimprej prekinete vse stike z gospo Anatolijo. Mislím, da ste razumeli.“

Kvirin pa ni razumel. Oba sta stala na železnem mostiču. Pod njima je šumela voda, ki se je penila čez jez bližnjega mlina.

Ob Kvirinovi odrevenelosti je nadzornika minila potrpežljivost.

Nekaj trenutkov sta se merila s pogledi, kakor da si bosta zdaj pa zdaj skočila v lase ali kakor da namerava eden od njiju skočiti v vodo in da drugi komaj čaka, da ga bo rešil. V Kvirinu, doslej tako krotkem človeku, pa se je v teh bežnih trenutkih izvršil silen prevrat. On, ki se doslej niti v sanjah ni upal dotakniti kakršnekoli lastnine svojega bližnjega, on, ki se je vedno umikal ljudem, prepuščajoč jim celó prostor, le da ne bi izzival v sočloveku zveri, ki jo je nagonsko slutil, ki pa ji ni dal prilike, da bi se predramila, ta ubogi prosjak solčnih sijajev se je pripravil na obrambo.

Duša tega človeka, ki se je znal odpovedovati še dosti večjim rečem, kakor je bila takale sanjska možnost nekakšne prostosti, pridobljene čez noč kakor pri srečolovu, se je zdaj uprla. Vsa zatajevanja, priznanja in ponižanja so klicala po maščevanju. Nadzornik Grabar, v Kvirinovem življenju doslej brezpomembnejši od zadnjega uradnika, med katerimi je Kvirin služboval, je to uro privzel podobo večnega in edinega nasprotnika, ki je bil kot tip kriv vsega, kar je kdajkoli in kjerkoli moral Kvirin pretrpeti.

Prav zdaj, ko se je sreča nasmehljala, mu je večni tujec stopil na pot.

Brez posrednika, na samem, sta se gledala iz obraza v obraz. Kvirina je obšla rahla slabost. Nevajen takega srečanja, osupel po tako preprostem dejstvu, da stoji nasproti človeku, s katerim se bo izvršila odločilna borba za posest, mu je zastala beseda. Bil je začuden kakor gledalec, ki napeto pričakuje, kako in v čigav prid se bo borba odločila in ki se ne briga za to, da je eden med obema — on sam. Opajal se je nad dramatičnostjo tega prizora, v katerem se je pripravljaval neenak boj za neko posest, ki naj bi bila Kvirinu sredstvo za uteho duhovne žeje, nadzorniku Grabarju pa v nasičenje lastninskega nagona in v užitek. Iz tako neenake borbe je vodil dvojni izhod: ali popolni poraz ali popolna odpoved enega obeh tekmecev. Kvirina pa je v trenutku, ko se je zavedel svojega nevzdržnega položaja, obsedla jarka misel: zakričal bom nad njim. Vse, kar me je tlačilo vse življenje, bom izkričal nad tem človekom. Ne, ne samo to! Tega človeka bom — ubil!

Voda se je valila čez jez v oglušujočih penah, v katerih bi človek lahko za vselej in brez sledu utihnil. Misel, kako lahko se je iznebiti nasprotnika, je bila za tega sužnja domišljije tolikanj nova in presenetljiva, da se mu je v tem trenutku premaknila os vsega dosedanjega njegovega opazovanja.

Umor! Najsilnejše, najpreprostejše dejanje, s katerim se za večno otreseš tistega, ki ti je na poti. Najvišja sreča, presilna, da bi jo presnelo človeško srce — zato jo prepovedujejo družba, cerkev in — vest.

Nekaj čudnega se je godilo v Kvirinovi duši. Nadzornik Grabar se je zbal blaznega ognja, ki je zasijal v očeh njegovega tekmeca. Mesec, ki se je zdaj splazil iz oblakov, je oblil oba človeka z mrtvaško bledoto, da sta bila kakor junaka iz mračne balade. Odkod sta se neki vzela ta sloki koščenjaka z razmršenimi lasmi, ki so mu uhajali izpod ozkega klobuka — desetnik iz davnih dob —, in okrogli, trgovinskemu potniku iz kriminalnih romanov nalikujoči — šolnik?

Trenotek, dva, pa se bo nekaj zgodilo, taka slutnja je prešinila oba. Ali še preden je utegnil Kvirin planiti na nasprotnika in ga s koščeni rokami stisniti za vrat, je ta nagonsko skočil korak nazaj. Oba sta okamenela. Ta hip je Kvirina zgrozila strašna misel: Ali sem ga res hotel? ... Ves se je tresel.

„Pojdiva, Kvirin! Tako bo za oba najbolj prav. In ne srečajva se nikoli več!“

Medtem ko je nadzornik že izginil za ovinkom, je Kvirin stal še zmerom kakor prikovan. Topo je buljil predsé. Zavedel se je, da je po „vsem tem“ zanj vse izgubljeno. Sam pred samim seboj ne bi več mogel opravičiti svojega povratka h gospe Anatoliji. Zdaj ni bil več čist. Obšlo ga je silno razburjenje. Plaz uničevalnosti, ki se je sprožil v njem, je drsel navzdol. Kri se je peneče zajedala v stene preozke struge. V telesu so se razviharile vse neizrabljene sile. Zdaj ni šlo več za neki določen smoter, ki bi ga v luči razuma videla domišljija. Smotra in zmisla ni bilo nikjer več. Zdaj se je odkrilo nekaj vse bolj veličastnega — slast neobrzanega rajanja sproščenih sil.

Begotno so pobliskavale po skaljeni zavesti spominske slike iz sive preteklosti: vse, od prve ure v ljudski šoli pa do poslednje minute, ki jo je preživel v človeški družbi. Vsebina vse njegove preteklosti je bila v tem, da ga je davil in dušil vihar najprvobitnejšega življenja samo za to, da je ustregel nekim nezmisljnim pravilnikom šole, ulice, uradov, družbe. In prav tako kakor on sam, so se morali vsi uklanjati tem pravilnikom, samo zato, da so se lahko gibali v ozko občrtanih krogih s čim manjšo možnostjo medsebojnega trenja in dotikanja, siva bitja v sivem prostoru, iz katerega so si smeli sanjati v tolažbo za izgubljeno prostost nekake

blede privide umetnosti in znanosti, ki so o njih vedeli, da so samo svetlikanja na trhljih drevesih usihajočih življenj. Samo nazaj ne več, ne več nazaj! je klical pračlovek v njem, ki je bil sam sredi veselja, ogenj sredi speče ogromnosti, uklete v neko neznano zakonitost, ki čaka morda že od pamtiveka, kdaj jo bo odrešil čarodej. Z njim vred bo zadrževala v vseuničujočem požaru, ki bo pogoltnil še samega sebe.

Zdaj je treba nekaj storiti, kar tako, nekaj, kar bi učinkovalo na možgane kakor opoj.

Kvirin je prislunil. Nočna pokrajina je izdihavala nepopisno tišino, kakor da leži nad nizkimi griči, med katerimi se je širila poljana z vrbami in topoli, okamenelost davnih vekov. Mesec je bil spet za oblaki. Od gozda se je razleglo bučanje avtomobila, ki se je bližal z divjo hitrostjo, na široko pometajoč z žarometi temo pred seboj. Kvirin je iz neke blazne objestnosti skočil na sredo ceste in začel divje mahati z rokami, kakor bi klical na pomoč. Vržem se na sredo ceste, če me ne vzamejo s seboj. Naj me odvedejo kamorkoli, naj se zgodi karkoli. Ob-sedla ga je divja prešernost.

Trenotek, dva, in vozilo se je sunkovito ustavilo. Kvirin je skočil na stopnico, stresel prestrašenima potnikoma nekaj zmedenih besed, proseč ju, naj ga vzameta s seboj. Že so oddrdrali, kakor da jih je pognala groza. Minuto pozneje so zagledali nad gozdom krvavo zarjo. Veter je donašal vzduh po požaru.

Komaj so se vsi prevzeti utegnili razgledati, že jih je vrgel silen sunek v stran, da se je vozilo prekotalilo v jarek. Kvirin se je pozneje motno spominjal, da je takrat ležal sredi ceste velikanski hlod. Izza grmovja so planili nanje ljudje.

V tem trenutku je bilo tako, kakor da je zagorel ves svet ter se s silnim vriščem in truščem razpočil.

Ko se je Kvirin prebudil iz teme, je začutil silne bolečine na rokah. Neznani možje so ga peljali trdo povezanega. Za njim se je poganjala črna množica.

III

DESETNIK

Kvirin je bil prost kakor rastlina, ki jo je veter zasejal sredi pušče.

Po vseh tistih divjih dogodkih se je umaknil ljudem izpred oči in ostal nekaj tednov pri kočarju daleč izven vasi. Preiskavo zaradi požara in napada na avto so morali zaradi pomanjkanja dokazov ustaviti. Tem bolj pa so se začeli okoličani zanimati za zagonetnega mladega človeka, ki se je tako slučajno rešil smrti.

„Tak svetnik!“ so vzklikale stare žene, ki so ga hodile gledat, kako je ure in ure posedal v tesni čumnati in bral kočarjevo Sveto pismo. Bral in premišljal je. Dogodki tiste usodne noči, ki je bila samo zadnja postaja njegovih dotakratnih postaj, ko je njegovo življenje že zorelo v smrtni sad, so v njegovi preobčutljivi duši sprožili novo gibanje. Neka posebna svetloba mu je prodirala v najskritejšo podzavest, da je bil poln svetlosti, v kateri je ugasnila sleherna senca njegovega nekdanjega jaza.

Obiskavali so ga tudi časnikarski poročevalci, da bi jim povedal kaj zanimivega. On pa jih je spravil s svojim pripovedovanjem v zadrego, kajti o senzacijah ni vedel ničesar poročati. Pripovedoval je senzacije prebujajoče se duše. Kar jim je pripovedoval, je bil odsvit vekovite borbe med zlom in dobrim, pripovedoval jim je o fizični ravnini današnjega človeštva, ki sploh ne more več zaživeti v milosti. Spet prihaja doba krščanstva v katakombah. Milost nas je zapustila, da ne vidimo več duhovnih oblik vesolja — o, vesolje je duhovno in fizično, kakršne so oči, ki ga gledajo. Zdaj smo zapuščeni v svojem razumu, ki nam kaže povsod samo vprašanja. Zlo in dobro se uničita za človeka v raj. Zakaj človek v raj ni več suženj fizičnih sil, ni več ujetnik časa in prostora, ampak občan božjega kraljestva. Prihod v raj pa je zaprt vsem, ki so upornega srca. Seme, ki so ga zakopali v zemljo, rodi tisočeri sad. Človek, ki se je odpovedal življenju v mesu, je tako seme, ki rodi bitja, rastoča pod solnce. Zemeljsko kraljestvo dosežeš s silo, božje z odpovedjo. Na ravnini milosti je krotkost moč, na ravnini slepih sil pa moč upor. Ali na pragu večnosti se bo svet slepih sil razpršil kakor milni mehur ob najmanjši sapici. Kadar si zmagovalec na zemlji, takrat si premaganec v duši. Vladar tega sveta ne more biti vladar onostranosti . . .

Tako nekako jim je govoril. Ljudje, ki jih je k njemu prignala zgolj radovednost, pa so se ga kmalu naveličali. Nekateri so menili, da bi ga kazalo poslati v opazovalnico, a drugi so ga pomilovali kot ubogo žrtev prostaškega napada.

Kvirin pa je bolj in bolj tonil v svet svoje svetlosti.

Ko je o Kvirinovem puščavništvu zvedela tudi gospa Anatolija, se je dala takoj odpeljati k njemu. Nadzornik Grabar se je zdaj brez potrebe še enkrat zbal za svojo dediščino. Kvirina nista več našla. Ne da bi komu povedal, je z zoro izginil v svet. Postal je romar desetnik, za kar je bil odločen že od rojstva. Zakaj človek ljubezni ne more biti nič drugega nego romar v dobi, ki mu zapoveduje stroj, v dobi, ki ji je najvišji smoter, napraviti iz človeka mrtvo orodje.

Kvirin blodi po svetu in išče svojcev, da jih bo zbral v procesijo, ki bo ob svoji uri posvetila zemljo in jo napravila za blagoslovljeno bivališče vsem, ki so dobre in čiste volje.

DEKLICI

STANO KOSOVEL

*Kot na nebo pride zarja večerna,
mojo si, deklica, križala pot,
in zdaj v pogumu tako neizmerna
moja pred tabo trepeče perot;
daj mi, daj, deklica, vsaj svoje roke,
te svoje lilije, da mi na njih
kakor v spominu na sanje globoke
tiho izgine ta žalostni vzdih!*

GROZOTA RAZDEJANJA

STANO KOSOVEL

*Naložil me je Satan in me nesel
na svojih krilih čez sveta prepadc —
jaz gledal sem stvari in sem se tresel:*

*Zvezdá in solnc biló je brez števila,
cest pa, da celo večnost bi prepregle,
a vendar vsaka se mi je meglila.*

*In sem ga vprašal na tem strašnem letu,
čemu življenje nam ubija vero,
da mremo mladi v strahu in trepetu*

*še preden duši božji čar zasine,
še preden klas na njivi nagne glavo,
preden korak zavije v kraj tišine.*

*Nič ni dejal. Zaprhatal je tiho,
le krilo se mu je navzdol spustilo —
neslišno sva prišla v dolino vzdihov:*

*Tam videl sem, kako gnetó se črvi,
kako se kače grizejo in levi,
ker v bújci vsak htel bi biti prvi.*

*Vse drlo je samo za zlatim tokom,
za mamonom, ki svetu ude zviija,
a nihče mu ni mogel priti v okom.*

*Množice padale so ko slapovi
čez ostre skale in pošastno vpile —
zaman! . . . V smrt so jih treskali valovi.*

*Nastal je mir . . . In kakor po neurju
ne gane tožba nébesa ne zemlje
in jad razplini se ko dim v mehurju,*

*je vse zmedlevalo. Brez trohe volje
strnišče tam požeto je ležalo,
še veter dahnil ni na mrtvo polje.*

*Kar je ostalo živega na svetu,
je bilo drobno, zrno kakor pleve,
in je zamiralo že v rosnem cvetu;*

*a sad, če ga drevo je že rodilo,
je bil grenák in trpek in ni zorel,
odpadal je, ker je bil udarjen s silo . . .*

*Omagal sem . . . Zmračilo se je v meni
in tla so se mi nekam izpodnesla —
Satan me spustil v uri zagrenjeni
je v reko časa brez čolna in vesla.*

ZAGREB KOT SOCIALNI IN KULTURNI PROBLEM

I V O B R N Č I C

Zagreb je eno pglavitnih središč gospodarskega življenja na Balkanu. Zato ni nič čudnega, da so se vsi problemi, ki dandanes tlačijo svet in terjajo rešitve, bolj kakor kjerkoli pri nas, izostrili prav tu. Zagreb je danes poprišče viharnih vrenj in presnavljanj, tu se brez prestanka bijejo borbe socialnih skupin, nazorov in ideologij, tu se pojavljajo v svoji akutni obliki vsa osnovna socialna, politična in kulturna vprašanja, ki zadevajo enako odločilno Hrvate kakor Slovence in Srbe; v tem oziru je Zagreb osrednje mesto med vsemi našimi kraji. In čeprav mu je Beograd že pred nekaj desetletji iztrgal vodstvo političnega življenja na Balkanu, je Zagreb dandanes vendar bolj ko kdaj prej povezan z vélikim svetom, je v tem zmislu naše prvo evropsko mesto. Po svojem docela posebnem geografskem položaju pa je poleg tega tesno navezan tudi na Balkan — ne da bi bil že postal Evropa in ne da bi bil ostal še zmeraj Balkan. Takó se v Zagrebu prepleta svetovna problematika z našimi domačimi vprašanji in zavoljo tega je Zagreb navzlic hudi socialni in kulturni krizi, ki jo preživlja dandanes, vendarle najvažnejše sečišče vseh aktualnih problemov časa pri nas. Po svoji specifični socialno-kulturni vlogi, po svojih neštivilnih notranjih in zunanjih nasprotjih in protislovjih pa spada med najzanimivejša poglavja naše sodobne stvarnosti sploh.

I

Določevati značaj kakšnega mesta je nenavadno težavno. Fiziognomija vsakega mesta je rezultanta tisočerih najrazličnejših komponent. Če daje podeželskemu življu neposredni vpliv prirodnega okolja nekakšen relativen edinstven pečat, pa v mestu, ki živi edinole od priseljevanja, kjer prinaša vsak poedinec svojo izvirno krajevno in socialno tipičnost, te prvobitne, narurne značilnosti skoraj docela oblede. Zlasti postane táko raziskovanje kočljivo, če je mesto pravkar preživelo tolikanj nagel porast in tolikšen ljudski dotok z vseh plati kakor Zagreb. Kljub vsemu temu pa ne smemo pozabiti neke močno odrešilne okoliščine: da je namreč mesto v sodobnem svetu tista ploskev, na kateri se družba predvsem izživlja; in ker stojita dandanašnji v ospredju svetovne problematike socialno vprašanje in razredna diferenciacija, spada zato tudi zagrebški problem v območje socialnih pojavov ter je dostopen socio-loški analizi.

Večina zagrebškega življa pripada malomeščanstvu. Ta razred, ki je bil še pred tremi, štirimi desetletji malone edino zagrebško prebivalstvo, daje temu mestu še zdaj izredno pomembne in celo specifične poteze. Stara Vlačka ulica, Gornje mesto, deli spodnjega mesta, Nova ves in po svojem videzu še zmerom pretežno periferijska Ilica — v vseh teh predelih diha še tradicionalna zagrebška „purgerska“ preteklost. To malomeščanstvo je nosilec tistega provincializma, ki ga navsezadnje človek v mestu z bojda dve sto tisoč prebivalci ne bi pričakoval, a je vendarle ena izmed temeljnih zagrebških karakteristik. Duhovna amorfnost večine prebivalstva, značilna omejenost obzorij, okostenelost družabnih oblik, pasivna zaverovanost v avtoritativnost družbenih uredb, brezbriznost do kulturnih vrednot, zaslužjenost predsodkom in oportunitizem — vse to označuje tudi tu te spodnje plasti meščanskega razreda.

Številčno dokaj slabša, ekonomska pa vsemogočna je zagrebška „haute-bourgeoisie“. Njena izvirno zagrebška lastnost je nehomogenost v socialnem in nacionalnem sestavu. Ta buržuazija, ki obvlada veliko večino produkcijskega, trgovinskega in zlasti denarnega življenja pri nas, sestoji iz precejšnjega odstotka židov, iz ostankov predvojne avstromadžarske plutokracije in iz domačega kapitala. Za hrvatsko kulturno ustvarjanje je ta razred prav tako mrtev kakor malomeščanstvo. Notranji razpad te buržuazije pa se kaže enako nazorno v gospodarskem in družabnem življenju; Zagreb je zmerom poln neprestanih poslovnih afer in intimna „cronique scandaleuse“ je tako pisana in bogata kakor malokje.

Položaj delovnega ljudstva je v teh okoliščinah kajpada klavern. Velikanska revščina, ki se skriva na periferiji tega mesta, se dialektično ujema z akumulacijo kapitala, katerega glavno torišče je pri nas vprav Zagreb. Pogosta mezdna gibanja zagrebškega delavstva, obupni klici iz predmestij, zlasti iz znane in zloglasne Trešnjevke, vsakdanji, monotoni, topi, ubijajoči prizori prosjačenja in moledovanja mož in žená, starcev in otrok — vse to in še marsikaj drugega priča o nevzdržni stiski delavstva v tem mestu. Je pa v Zagrebu tudi kos slovenskega socialnega vprašanja. Množice slovenskih deklet, ki prihajajo zlasti iz štajerske v Zagreb za kruhom, goltá to nemirno, v pridobitniški mrzlici drgetajoče mesto kakor prepad; tu, kjer se meri človekova vrednost zgolj po osnovnem in edinem merilu, koliko je kdo sposoben služiti kot objekt izkoriščanja, tu sta tem neštevilnim brezimnim izseljenkam na koncu odprta samó dva izhoda: o prvem beremo že leta in leta v časopisnih poročilih, ki govore o neprestanih samomorih teh deklet; drugi izhod je prostitucija. Zagreb je prva postaja tega križevega pota slovenskih deklet na Bal-

kanu; o tej najbolj žalostni in najsramotojniji slovenski emigraciji pa ne beremo domala nikdar in nikjer.

Dotod ne kaže zagrebški družbeni ustroj nič takega, kar bi mu dajalo v današnjih socialnih odnosih izjemen položaj. Vendar premore Zagreb še en razred, ki mu je najti v svetu le malo podobnih in pri nas še celó ne, in to je zagrebško hrvatsko plemstvo. Sedež te aristokracije, iz večine že zdavnaj germanizirane in madžarizirane, gospodarski propale, politično mrtve in duhovno jalove, je Gornje mesto; dežela pa, na katere rovaš to plemstvo živi, je kajkavsko Zagorje, kjer je trajal vlastelinski sistem do najnovejših dni. Ti fevdalni ostanki žive z meščansko plutokracijo spodnjega mesta v čudnem in za Zagreb nenavadno značilnem sožitju, ki se imenuje „glembajevščina“ in ki je eno najnegativnejših dejstev hrvatske socialne, kulturne in politične stvarnosti sploh.

Bistvena posebnost zagrebške socialne zgradbe je tedaj neenotnost, razredna tipiziranost prebivalstva, velika izostrenost socialnih prilik na razmerno tesnem prostoru. Tudi narodnostno je Zagreb izredno pisano mesto. Vse to pa so vzroki, da v strogem zmyslu besede Zagreb sploh nima nobene enotne fiziognomije. Odtod tudi svojstvena prepletenost malomeščanskega abderitstva in velemestnih naglasov, provincializma in kosmopolitskih elementov — in naposled je tu korenika tiste družabne in kulturne dekadence, na kateri boleha to mesto prav v naših dneh.

II

V zgodovini hrvatskega meščanstva je imel Zagreb zmeraj vodilen pomen. Čeprav je bil značaj tega mesta v preteklosti po večini nemški, je razvoj domačega hrvatskega meščanstva vendarle vezan do najnovejših dni domala izključno na Zagreb; celó več: prav Zagreb je dajal temu razvoju odločilne smernice, se je uveljavil kot bistveno važen faktor meščanske dobe hrvatske zgodovine in kot glavni predstavnik hrvatskega meščanstva sploh.

Znak razrednega prebujenja vsakega meščanstva je nacionalno prebujenje. Hrvatsko meščanstvo se je kot razred predramilo zelo pozno, skorajda natanko petdeset let po francoski revoluciji; z istim presledkom je sledila zapadu tudi kultura tega meščanstva in ta usodna polstoletna zamuda je še danes osrednje zgodovinsko dejstvo celotnega razvoja hrvatske buržuazije. Njena posledica je tisto epigonstvo, ki označuje udejstvovanje tega razreda na vseh področjih do današnjih dni.

Prvi politični in kulturni nastop predramljenega hrvatskega meščanstva je *ilirizem*, ki ga je moči pojmovati kot hrvatsko revolucijo; tlačanstvo so na Hrvatskem odpravili leta 1848. in dotlej je bil tudi službeni

jezik hrvatskega sabora latinščina. Z zgolj kronološkega vidika pa sama letnica 1848. še ne bi pomenila tolikšne zamude, saj je prav takrat tudi srednjeevropsko meščanstvo absolviralo svojo revolucijo; razlika pa je vendarle odločilna: ilirizem je bil notranje tolikanj neizčiščen, takó poln fevdalne usedline preteklosti, ki je prav v tem mestu ležala na njem kakor spona, da je ta revolucija nujno izgubila svoj progresivni meščanski značaj, svoj zgodovinski zmisel, svoje politično jedro in se je nazadnje zreducirala na borbo za književni jezik. Peter Preradović, bronasti avstrijski general z Zrinjevca, je pel vzhičene himne „Slavjanstvu“, se ukvarjal s spiritizmom in se v Lombardiji boril proti revolucionarnim Italijanom. Ban Jelačić, ki meri danes s svojega starinskega, s pestro heraldiko okrašenega podstavka z izdrto sabljo proti Budimpešti — le malokdo se zaveda, koliko ironije se skriva v operetni, ilirsko naivni kretnji tega fevdalca in avstrijskega generala —, je tolkel Madžare pri Schwechatu edinole zato, da je šel potem reševat absolutistični Habsburg, proti kateremu so vstajali potlačeni narodi v imenu istih idej, ki so sprožile ilirizem in Jelačićevo vojno samo. Razen tega je ban Jelačić v kratki dobi svoje vladavine pobesil in postreljal baje več upornih hrvatskih kmetov kakor kdajkoli pozneje osovraženi madžarski nasilnik Khuen-Héderváry. Kot političen pokret je ilirizem tiho in brez odpora utonil v črno-žolti reakciji, ne da bi se bil v svojih političnih koncepcijah povzpел nad diletantstvo in v ideologiji nad utopičnost.

Drugi nastop hrvatskega meščanstva je *Starčevićevo „pravaško“ gibanje*. Če pa sta bili ideološka primitivnost in politična nejasnost pri Ilircih morda še nekam opravičljivi, bi bila tista absurdnost, ki je vodilni motiv celotne pravaške ideologije, malone docela nerazumljiva, če bi nam ne dali zanjo razlage posebni ekonomsko-politični momenti, o katerih bomo koj govorili. Voditelj tega velehrvatskega pokreta je bil kabinetski znanstvenik-diletant, ki je izvajal hrvatsko narodno ime od glagola „hrvati se“, boriti se, ki je dopovedoval Srbom, da so zgolj pokvarjeni, pocincarjeni Hrvati in da je njihovo ime nečastno, ker izhaja iz latinske besede „servus“, in ki je slednjič odpravil slovensko vprašanje z izrazom „planinski Hrvati“. Z naivnostmi te vrste pa je vžgal v hrvatskem meščanstvu pravi požar nacionalne ekspanzije, požar, čigar poslednji utrinki tlijo še danes v ideološki vsebini hrvatskega nacionalizma. Navzlic siloviti agresivnosti in razširjenosti je tudi to gibanje zamrlo skoraj brez odpora v madžarizatorski Khuenovi reakciji. Ta doba — od osemdesetih let do začetka tega stoletja — je v hrvatski kulturni zgodovini zaznamenovana kot „doba krize“, kar je tudi res bila. Pesnik Kranjčević, edini evropski duh hrvatske literature v 19. stoletju, kakor pravi Krleža, je najvišji umetniški izraz tega tragičnega

zastoja hrvatskega meščanstva. Tudi njegov tretji — in poslednji — vzpon, obdobje predvojnega jugoslovanskega revolucionarstva, hrvatsko-srbske koalicije in v umetnosti „hrvatske moderne“, se je bedno zadušil v avstro-ogrskem vojnem mrtvilu, ki je vanj Zagreb zapadel nemara globlje kakor katerokoli naše mesto. In Krleža je leta 1917. opeval „ton hrvatskoga sabora u trećoj godini internacionalne vojne“ takole:

„Na trgu svetoga Marka sablasni napjev se poje.
Na trgu svetoga Marka se ludačke furije gone.
Na trgu svetoga Marka mrtvih plešu kolone.
Na trgu svetoga Marka gasnu hrvatske boje.
Materne dojenčad bijelu sa hrvatskom laži doje...
a lađa hrvatske laži u krvavom potopu tone.“

In res, osrednji problem zagrebško-hrvatskega meščanstva je ta problem „hrvatske laži“. Njega vzrok je v dejstvu, da se to meščanstvo v Zagrebu, tej svoji metropoli, nikoli ni moglo ekonomsko in zavoljo tega tudi ne razredno in kulturno razviti do kraja takrat, kadar je to zahteval zgodovinski trenotek; da zato ni moglo izpolniti svoje zgodovinske naloge, da se je zmerom opotekalo v evnuški nedoraslosti in v razdalji petih desetletij za zapadno Evropo ter je navsezadnje prišlo s to nenadomestljivo zamudo v čas, ko se stavba meščanskega sveta maje v zasnutku.

III

Zakaj hrvatskemu meščanstvu je vsilil Zagreb že od vsega početka docela izreden ekonomski in politični položaj. To mesto, čigar prva populacijska podlaga so bili nemški priseljenci, ki jih domači element še do naših dni ni mogel popolnoma asimilirati, je bilo stalno neposredno podrejeno dunajskemu in budimpeštanskemu kapitalu. Avstro-ogrsko prodiranje na vzhod je dodelilo Zagrebu posebno ekonomsko nalogo: Zagreb je bil namreč predstraža avstro-ogrškega kapitala in odbojna deska za njegovo ekspanzijo na Balkan. Odtod tesna navezanost zagrebškega meščanstva na obe omenjeni glavni mesti, odtod tudi velika množica židovske plutokracije. Ko je Avstro-Ogrska proti koncu preteklega stoletja okupirala Bosno in Hercegovino, jo je brž nato preplavila z budimpeštansko-dunajskim židovskim kapitalom, ki je bil glavni steber njenega imperialističnega eksploatiranja Balkana; podobno vlogo je imel ta kapital takisto v Zagrebu, odkoder je ekonomsko docela zamrežil hrvatsko provinco. Tako negativno stališče tega mesta nasproti ljudstvu, čigar politično in duhovno središče bi naj bilo, pa je nujno moralo silno kvarno vplivati na razvoj domačega hrvatskega meščanstva, ki ni imelo drugega torišča, kjer bi se moglo samostojno razviti vsaj v tisti pičli meri,

ki je bila dana podjarmljenim narodom v podonavski monarhiji. Ta parazitski odnos Zagreba do hrvatskega naroda je preprečeval, da bi se domače hrvatsko meščanstvo ekonomsko osamosvojilo ter se potem razredno in narodnostno dodobra osvestilo. Že davno potujčeno hrvatsko plemstvo pa, ki mu je stara fevdalno-kapitalistična monarhija zagotavljala obstoj, je s svojo prisotnostjo še zmeraj dajalo oporo in videz politične upravičenosti nekdanjim fevdalnim tradicijam ter je takó posredno legaliziralo omenjeno eksploatatorsko vlogo, ki jo je Zagrebu podtaknila Avstro-Ogrska. Okostenela fevdalna tradicija se je takó na svojevrsten način spojila z gospodarsko-političnim položajem meščanskega Zagreba; in prav to je vzrok, da je to, nacionalno le do neke polovične stopnje osveščeno hrvatsko meščanstvo, ki je razen tega samo na pol prebavilo množico tujih elementov, tolikanj zlahka sprejelo anahronistične fevdalne tradicije kot okvir svojih *meščanskih* političnih teženj in potreb. Kakor je bilo namreč le na pol hrvatsko in dokajkrat psevdohrvatsko, tako je bila njegovemu političnemu izživljanju umevno najprikladnejša tista oblika, ki je bila prav tako psevdohrvatska, a je imela videz neke dozdevne zgodovinske in pravne veljave ter bi mogla zato utajiti dvomljivi odnos tega meščanstva do hrvatskega ljudstva. Ta fevdalna tradicija, ki je bila juridično sicer res hrvatska, v resnici pa samo fevdalna in nič več, je imela s hrvatskim kmečkim ljudstvom prav tako kakor zagrebška buržuazija eno samo stično točko, namreč izkoriščanje. Interesi obeh razredov so torej lahko stopali pod skupno zastavo, na kateri je bilo zapisano „Regnum Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae“.

Dejstvo, da je bil Zagreb, glavno hrvatsko mesto, zgolj valpet in predstražar tujega ekonomskega izkoriščanja hrvatskega ljudstva, vsa ta dvoličnost, ta razklanost med videzom in resnico se je morala neogibno odraziti v idejnosti in kulturnem snovanju hrvatskega meščanstva kot vrsta anomalčnih pojavov. Zlasti ni mogel ta razred razviti do kraja svoje nacionalne zavesti, ali pa jo je izživiljal v utopičnih političnih ideologijah, dočim je njegova politična praksa vselej razodevala jalovost in nemoč. Zaradi svoje dvolične ekonomske vloge se to meščanstvo nikoli ni moglo idejno izkristalizirati, ni nikoli nastopilo proti fevdalizmu, sploh ni dalo hrvatskemu narodu meščanske revolucije, ampak je mehanično prevzelo vse historične fevdalne tradicije in se je vselej gibalo na liniji neprirodnega in zanj samega škodljivega solidarizma s preostanki fevdalizma. V tem kompromisu se skriva izvor onega znamenitega „historizma“, ki je že od vsega začetka kakor môra težil politično udejstvovanje tega meščanstva; prav tu se je tudi rodila žalostna „hrvatska laž“, ki prepleta vse zagrebško življenje in katere zibel je prav Zagreb, ta namišljeni „kraljevski slobodni grad“. Tako je postalo

to mesto „mrtvi Prijestol balkanske Judeje“ in turobna prestolnica „panonske Mezopotamije“ (Krlježa). Sicer se res pogosto zgodi, da gleda meščanstvo fevdalno preteklost v projekciji modernega meščanskega nacionalizma; toda prav v tem primeru hrvatsko plemstvo že davno ni bilo več hrvatsko; stara fevdalna hrvatska država pa v resnici sploh ni več obstajala že nekaj stoletij in je bila samostojna zgolj na papirju, samo fiktivna juridična državna tvorba z docela srednjeveškim ustrojem. In takšno državno obliko si je prisvojilo hrvatsko meščanstvo brez vseh popravkov ali prilagoditev in celó obdržalo to mrtvo tradicijo kot osnovo svojega političnega udejstvovanja vse do začetka tega stoletja. To nenaravno zlitje pa je moralo pomeniti izgubo progresivne vloge, ki je bila meščanstvu namenjena v zgodovini.

Tak je bil Zagreb do konca vojne. Bilo je to zaostalo provincialno mestece s tremi spomeniki (pa še med temi sta bila dva generala in en frater, kakor se je nekoč grenko porogal Krlježa); bilo je mesto pridobitnikov, medlega hrvatskega malomeščanstva, gornjegrajskega plemstva, ki je negibno ždelo v svojem propadanju, mesto glembajevščine, blaziranih honvedskih oficirjev, križevačkih statutov, domobranskih kasarn, mesto blede fevdalno-ilirsko-starčevičevsko-legitimistične tradicije, ki je razpadala ko mumija v rakvi z obledelim napisom troimene kraljevine. Hrvatski pesniki od Harambašića do Arnolda so peli patriotične davorije, ko je hrvatski kmet gospodarsko nevdržno propadal in se v trumah selil v Ameriko; domača hrvatska kultura je posedala po kavarnah ali pa se je potajila v arhivih in tu je moral umreti vsak Matoš in se je vsak Krlježa trgal v mračnih zagrebističnih kompleksih.

Na videz je vse to po letu osemnajstem odšlo. V resnici pa je ostala spet stara zagrebška dvoličnost. Zagrebška buržuazija se je izpremenila le toliko, da se je velekapitalizirala; zrasla je intenziteta življenja, nastale so nove ulice in moderne zgradbe. Odpadlo je avstro-ogrsko jerobstvo, zagrebški kapital se je slednjič postavil na lastne noge, toda izgubljen je bil zgodovinski trenotek, ko vodi progresivno meščanstvo vse razrede proti fevdalni reakciji. Dandanes je izolacija med tem meščanstvom in hrvatskim ljudstvom dosegla svojo skrajno mejo. Zagrebška buržuazija, ki se ni mogla dovolj zgodaj dokopati do ekonomske osamosvojitve, je rasla zmerom neorganično in zgrešila najosnovnejše socio-loške zakone svojega razvoja.

IV

V tolikanj kaotični socialni sredini, ki je v taki meri obtežena z jalovo tradicijo, v mestu, čigar ekonomski odnos do ljudstva, ki mu hoče biti prestolnica, je takó dvomljive vrste, mora nujno tudi kulturno sno-

vanje bolehati na hudi razklanosti. Brezdušni komercionalizem ni tista edina cokolja, ki najbolj zavira razmah kulturnega dela. Vsaka kultura je le korelat odrejenih socialnih in v zadnji stopnji ekonomskih pogojev in ti materialni odnosi dane družbene konstelacije so bistvene determinante kulturnega življenja. In če je potemtakem odločilna poteza neke socialne osnove ekonomski negativizem, razredna neizživljenost in nedoraslost vladajočega razreda, kulturna brezbržnost in popolna odtujenost od ljudstva — potem mora biti kultura, ki rase iz te podlage, pohabljen in razbita v ogrodju. V relacijah, ki jih dopušča socialno stanje, namreč kulturna zmogljivost razreda, ki to kulturo hrani in si jo prilagaja, dosega le-tá svoj (seveda docela relativni) višek takrat, kadar nudi svoje vrednote celotnemu razredu, čim večjemu številu pripadnikov določene družbe. In poglobljena lastnost kulturnega dela v Zagrebu je prav njegova ozkost; hrvatska kulturna proizvodnja nikdar ni bila prav domača niti hrvatskemu meščanstvu, dočim je ostala ljudstvu in njegovim vitalnim potrebam zmerom tuja in nedostopna. Kajti kakor ekonomsko in duhovno nedorasla sredina ne more producirati popolne kulture, tako ta okrnjena kultura ne more postati pomembnejša postavka v njenem življenju, ampak mora biti zaprta sama vase, ozka, tuja problematiki časa in omejena zgolj na tenko plast intelektualcev.

Vsa zgodovina hrvatske kulture zgovorno priča o neprestanih žalostnih in po večini brezuspešnih naporih, da bi se otrešla slepega tavanja za zunanji vizi, da bi navezala kulturno ustvarjanje na žive, realne potrebe hrvatske sredine. Toda vprav simptomatična nesposobnost, da bi se približala tem aktualnim problemom, je osnovni karakteristikum hrvatskega kulturnega delovanja. Dejstvo, da Hrvati še do danes niso imeli pravega realizma, da je bila vsa hrvatska kritika razen nekaj redkih izjem samó mehanično ali eklektično prenašanje že zastarelih šol in sistemov iz Evrope, dejstvo, da so se vsi tisti pisatelji, ki so hoteli zvezati hrvatsko literaturo s temeljnimi socialnimi vprašanji hrvatske družbe, razbili umetniško (Kozarac, „Mrtvi kapitali“) ali pa osebno (Kranjčević, „Radniku“), dejstvo, da je hrvatska književnost svojo prirojeno slepoto za realnost vselej nadomeščala z umikanjem v romantiko, folkloristični regionalizem ali v dozdevno kosmopolitski artizem — vse to priča o globokem psihološkem defektu, o neki dedni obremenjenosti hrvatskega kulturnega ustvarjanja. Nikakor ni moči pripisati slučajju, da je najvišji umetniški izraz, ki ga je dosegla hrvatska književnost v 19. stoletju — Kranjčevićeva ogorčena socialna satira, njegov pesimistični anarhizem in onemogli, tragični prometejski protest.

Takó je osnovna označba kulturnega življenja v sodobnem Zagrebu velikanska razrvanost. Naj je tudi umetniška produkcija dokaj živahna,

leži vendar vsa njena teža le na krogih, ki so na umetnosti bolj ali manj neposredno zainteresirani, in samó nekatere panoge najdejo konsumente v širšem občinstvu; zagrebško malomeščanstvo in malone prav tako vélika buržuazija nimata kot celoti s kulturnim življenjem nobenega živega stika. Umljivo je torej, da je zavoljo tega konkurenca med pravo in lažno umetnostjo, med gledališčem in filmom, književnostjo in „šund-literaturo“ izredno ostra in pereča; jasno je tudi, da mora postati v takšni sredini sleherno kulturno delo, ki neposredno živi od občinstva, polovičarsko in izpostavljeno neprestani nevarnosti zastoja ali upada. Dasi na primer nikakor ne moremo odrekati zagrebškemu gledališču nekakšne artistske kvalitete, je njegova umetniška višina vendarle nižja, kakor bi lahko bila; répertoire pa, ki je barometer okusa in kulturne zmogljivosti gledaliških konsumentov, označujejo značilna breznačrt-nost in pomanjkanje sleherne problemske literature (izjeme so redke; Krleži so nekdaž odbili po vrsti šest dram, pač pa je docela zlahka prodrli nemško piščoči Peter Preradović mlajši z docela malopomembnimi deli), umetniška medlost, neaktualnost in tipična salonska brezidejnost. Književni program ene največjih založb, „Zabavne biblioteke“, ki je glavni dobavitelj širokih slojev (izdala je že okrog 500 knjig), je prav tako skrajno dvomljiv ter venomer niha med umetniško literaturo in docela ničvrednim „šundom“.

Literarno življenje v Zagrebu se giblje že nekaj let v znamenju stalne regresivne tendence. V književnosti se je ugnezdila popolna anarhija; stare institucije in listi, ki so svoj čas predstavljali hrvatsko književnost ter čuvali nad umetniško kakovostjo, so dandanes čisto izgubili to svojo funkcijo. Splošen propad kriticizma — ena bistvenih označb dandanašnjega kulturnega Zagreba — je utrl pota obči nesolidnosti, literarnemu koristolovstvu in prozornim osebnim nagibom ter omogočil, da se je vtihotapila v književnost truma netalentiranih in dostikrat skrajno nepismenih, a zato toliko bolj širokoustnih nevednežev in diletantov. V Zagrebu izhajajo danes v množicah prevodi, ki so domala brez izjeme také jezikovno kakor stilistično površni in nekvalificirani v tolikšni meri, da ograža ta poplava neliterarnega šušmarstva najosnovnejše pojme o tem, kaj sodi v književnost; to spekulativstvo seveda izdatno podpira tudi komercializem, ta srčni živlec sodobnega Zagreba. Zagrebški književni trg preplavlja razen tega neprestano slabotna začetniška proizvodnja; udomačila se je navada, da izdaja vsak začetnik zbirko svojih prvencev in ta književna nadloga prihaja dandanes nad hrvatsko literaturo s trdovratno vztrajnostjo in neubranljivostjo kobilic. Osebni momenti, ki delujejo za mnogimi književnimi ambicijami, povzročajo neprestano nečedne afere, umazane polemike, zlobna podtikanja in ob-

računavanja pred izvenliterarnimi instancami. Po pravici lahko govorimo o splošni devalvaciji literarnih vrednot in o krizi sodobne hrvatske književnosti.

Kultura je kot vrhnja stavba družbenega ustroja ipso facto povezana s politično in svetovno-nazorsko porazdelitvijo, ki jo narekuje dana družbena konstelacija. Toda ta (genetična in vzročna) odvisnost postane kulturnemu delu zavora šele takrat, ko se pojavi notranji razpad v vladajoči skupini določene družbe. Takó davijo kulturno ustvarjanje v Zagrebu trojne vezi: nezasidranost v kulturno neplodni sredini, komercializem in slednjič razdorni vpliv tistega „klikarstva“, ki je osnovni ton celotnega zagrebškega družabnega življenja. Posledica družabne in politične raztrganosti, ki sta le dve pojavnici obliki dekadence zagrebškega meščanstva, je zapostavljenost kulturnega dela pred dnevnimi političnimi in ekonomskimi stremljenji ter degeneracija najosnovnejših občevalnih navad. Krleževa knjiga „Moj obračun s njima“ je doslej najvernejša analiza in obsodba teh razmer.

Eden značilnih zagrebških paradoksov pa se skriva v dejstvu, da kulturno življenje vzlic vsem tem negativnim okoliščinam nikakor ni borno, ampak je kvantitativno celó zelo živahno. „Pučko sveučilište“ izpolnjuje svojo nalogo brezhibno; bivši „Pučki teatar“ se je uveljavil z uspehom; v Zagrebu delujeta podjeten dramski studio in dokaj močna, čeprav zadnji čas omrtvela zajednica za individualno psihologijo; umetniške razstave vseh vrst in vseh smeri so skoraj permanentne (med najpozitivnejše manifestacije zagrebških kulturnih sil spada socialno usmerjeno združenje „Zemlja“, ki je prineslo v našo likovno umetnost čisto nove vidike); prav tako so zelo pogosti glasbeni nastopi. Tudi književna proizvodnja ni neznatna; književni trg je zmeraj poln domačih del in prevodov; pred kratkim so istočasno izhajala ali že izšla zbrana dela Krleže, Šenoe (celó v dveh založbah), Novaka, Kranjčevića. V Zagrebu izhaja blizu deset kulturnih revij, dva dijaška lista, vrsta novih založb pa izdaja neprestano cele skladovnice knjig (Epoha, Minerva, Naučna biblioteka, Binoza itd.). Razen tega je znaten tudi dotok literature iz Beograda (Nolit, Kosmos).

Toda kakor smo že omenili, črpa vsa ta delavnost svojo življenjsko moč iz precej majhnega dela zagrebškega prebivalstva. In vsa zunanja živahnost ne bi v primeri z velikostjo tega mesta pomenila nič, če ne bi imeli v Zagrebu plasti ljudi, ki jim gre zasluga, da je zagrebško kulturno življenje ob vsej nepregledni zamočvirjenosti socialnih razmer na nekakšen način vendarle razgibano, da se kljub vsemu razvija v znamenju stalnega trenja idej, prezračevanja pojmov in meril, borbene kritike in analize ter nepretrepanega stika z najaktualnejšimi gibanji našega časa.

Ta vrsta duhovnih delavcev, ki je ni mogoče opredeliti natančneje in ki je raztresena po vseh strokah in poklicih, predstavlja v družabnem kaosu in hipokriziji, v brezdušni pridobitniški mrzlici tega mesta tisti organ, ki dviga vitalne probleme naše sodobne stvarnosti do svetovnih vidikov in spaja preko Zagreba ta konec Balkanskega polotoka s problematiko vseh narodov in celin. Med temi duhovi pripada vodilno mesto Miroslavu Krleži, ki je začel prvi sociološko obdelavati socialno-kulturni pojav, ki se imenuje *zagrebizem*.

V

Zagreb je močno mondensko mesto; zato se zbudi dodobra šele pod večer, ko poneha poslovna mrzlica in zastane nemirni promet. In kakor v vseh južnjaških mestih, je tudi tu ulica tista ploskev, kjer se najživahneje izražata javno življenje in temperament prebivalstva. Ob lepih večerih se zdi, kakor bi bil ves Zagreb na planem; Jelačićev trg, deli Ilice in Jurišičeve ulice, zlasti pa Zrinjevac vrvé sprehajalcev, da vozila le s težavo orjejo pisano množico. Svetlobne reklame trepetajo v višini, barvajo ozračje v tisočeri odsevih ter se naposled zlivajo v eno samo razgaljeno rožnato luč. V blesku izložb rdijo pordečene ustnice še bolj, pogledi so svobodni, glasovi nezadržani; pod mlačnim, panonsko mehkužnim zagrebškim horizontom vlada sex-appeal ko Župančičeva Babilonka in človeku se zdi, da je vse ozračje erotizirano, nabito z erotičnim impulzom. Lokali so slepeče razsvetljeni, zabavišča in kinematografi zmerom polni: povsod sredi krize in pomanjkanja le en sam hlasten gon za uživanjem, splošen hedonizem, v katerem se nervozno izčrpavata bogata, privilegirana in v dekadenco omahujoča vélika buržuazija ter na robu proletarizacije brezupno nihajoče malomeščanstvo. „Après nous le déluge.“

Tam na severu se dvigajo iz savske ravnine lahni, zeleni in z vasicami posejani obronki ter se v stopnjah pno proti nizkemu, gozdnatemu Sljemenu, ki zapira obzorje kot najvišja točka zagrebške panorame. In na prvih vzpetinah, kjer se tik ob njihovem znožju že vije Ilica, tam v črnem, starodavnem in temačnem Gornjem mestu začuti človek podmolklo, počasno dihanje mrtvih in nepokopanih stoletij. Nevidno lebdi ta somračni dih nad Gričem; tu so Bratje Hrvatskega Zmaja opremili vsako drugo, tretjo hišo s spominsko ploščo, kjer bereš že zdavnaj pozabljena, mrtva imena mrtvih kraljev in kraljic, banov, grofov in knezov, ki so kdaj prebivali za temi zidovi. Nad starimi strehami pa, ki se črno odražajo na valujočem ozadju rdeče svetlobe iz spodnjega mesta, kipita strmo v višino dva bela, vitka gotska zvonika katedrale; tam onstran na Kapitolu živi tretja zagrebška sila, ki ji je dala preteklost oblast nad

tem mestom in to zemljo in ki vlada nad telesi in dušami v tihem sporazumu z zlatom dolnjega mesta in z obdelanimi grbi fevdalnega Gornjega grada.

Na Markovem trgu, v bližini zgodovinskih stavb — starega sabora, Katarinske in Markove cerkve, nekdanjega ilirskega gledališča in banskega dvorca — pa kaže pet kamenitih vložkov prostor, kjer so z razbeljeno krono kronali kmečkega kralja Matijo Gubca. In kakšno samotno, mrakobno noč, ko na zavest težko pritiska nekaj okamenelih stoletij, se utegne človek iznenada spomniti, da leže prav okoli Zagreba najbolj zaostale hrvatske vasi; domisli se, kolikanj je to mesto neorgansko in tuje v zemlji, sredi katere je zraslo, in kolikšen nepremostljiv prepad zeva med to urbanizirano, zajedalsko družbo ter med zapuščenim, vase zaprtim in primitivnim hrvatskim ljudstvom. In človeku se zjasni, da ni bilo na tem kraju in v tem mestu to ljudstvo z ognjem in smrtjo okronano samó leta Gospodovega 1573. in ne zgolj v osebi nesrečnega puntarja iz Donje Stubice, ampak da se to krvniško kronanje dogaja tod že nekaj stoletij in to ljudstvo še dandanašnji hrani Zagreb s svojo krvjo, kakor ga je hranilo v temnih časih grofa Ferenc Tahija. Tragična in zlobna ironija pa je v dejstvu, da si je prisvojil mučeniško smrt Matije Gubca ter iz nje napravil svoj nacionalistični mitos isti Zagreb, ki je izpremenil svoj odnos do istega kmečkega ljudstva, iz katerega je izšel Gubec, ta prvi socialni revolucionar na Balkanu, le toliko, da je zamenjal fevdalne mogotce z denarnimi, isti Zagreb, od katerega ni imel hrvatski kmet — nikdar nikoli nič.

PISMA IVANA CANKARJA MENI

FRAN GOVEKAR

28

Dragi Govekar!

Pošiljam Ti drugo polovico povesti in Te prosim, da mi, kakor si obljubil, *takoj* pošlješ drugo polovico honorarja (60 K). Ne odlašaj, prosim, niti dneva, ker rabim zelo nujno, še *pred* prvim! — Škoda je samo, da bo novela spet raztrgana v dele; brati bi jo morali célo; tako bo izgubila polovico vrednosti.

Feljtone o drami in gledališču Ti morem poslati samo, če mi daš *popolno* svobodo v „Slovanu“. Piši mi prej! Povedati mislim nekaj resnic, ki jih je treba povedati.

Račun bo pač v redu. Jaz sem sicer mislil, da nisem dolžan ničesar več — ampak jaz ne računim. Plačal bom to malenkost z noticami — in, če se zediniva, s feljtoni o drami.

Še nekaj! Čez teden ali štirinajst dni pošljem Levcu spet povest za „Matico“. Ne vem sicer, kdo jo bo bral (kar je nazadnje vse eno), ampak v slučaju, da bi Ti imel priliko, poskrbi tudi Ti, da se mi honorar, kakor zmirom, takoj pošlje! Roman ga bo vreden!

O božiču bom rabil veliko denarja; pomisli: zaročil se bom!!!

Teden dni je bil zdaj pri meni moj brat — duhovnik iz Sarajeva, navdušen Stadlerijanec. Škoda ga je!

Nazadnje Te moram še prositi: ako sploh uprizorite mojo komedijo, uprizorite jo sredi sezone in ne na koncu! Lier naj jo prebere! On bo že vedel razdeliti uloge! Dr. Grozda bi morda igral Dobrovolny.

Nekaj *posebnih* novic Ti pišem pozneje.

S pozdravom

Ivan Cankar

27. nov. 905.

P. S. Honorar pošlji nemudoma! Ako si moreš utrgati eno krono, ga pošlji telegrafično. I. C.

29

Dragi Govekar!

Zakaj pa mi ne pošlješ honorja, kakor si obljubil? Saj si vendar prejel rokopis? — Danes je že prvi, jutri torej *moram* imeti; če pošlješ jutri, pride šele v ponedeljek; zato pošlji *brzjavno*; tisto krono boš že utrpel, ali pa jo pozneje zaračuni! —

Kedaj mislite uprizoriti „Za narodov blagor“? Zdaj je čas za to! Menda boste tudi to porinili na konec sezone, kakor vsako mojo dramo! —

Lep pozdrav!

Ivan Cankar.

1. dec. 905.

30

Dragi Govekar!

Jaz sem Ti obljubil, da Ti pošljem sto strani rokopisa, pod pogojem, da mi takoj po prejemu rokopisa pošlješ 150 kron. Ti si pristal na to samo deloma in si mi obljubil pismeno, da mi po prejemu rokopisa pošlješ z obratno pošto 120 kron.

Jaz sem ostal pri besedi, Ti pa ne. Poslal si mi vsega skupaj 100 kron, zato Te prosim, da mi takoj pošlješ (najboljše v rekom. pismu) še ostalih 20 kron. Rokopisa ni bilo 100 strani, temveč — 99; ako je bilo treba

torej kaj utrgati, tedaj maksimalno 1 K 20 h, ne gledé na to, da bo dal manuskript več nego dvajset tiskanih strani.

Prosim Te torej, izpolni *nemudoma* svojo obljubo! Že itak je honorar manjši nego pri vseh slov. listih in založnikih; ni treba torej utrgavati, tem manj, ker nimam mesečne plače in sem navezan na honorarje!

Zdaj hitim z romanom za „Matico“. Mislim, da bo nekaj dobrega.

Dramo Ti pošljem kmalu po praznikih; vsekakor pa želim, da se „Za narodov blagor“ prej uprizori. Predno razdeliš uloge, mi piši, kako nameravaš. Doli ne pridem.

Pa vendar nisi vzel v repertoar „Kamna med kamni“? To je strašen šund! Jaz ne vem, kdo se more ogrevati za tega šarlatana. Saj še teatra-like ní, o umetnosti pa ne sluha! Rajši uprizarjaj francoske farse; kratkočasne so in če že umetnosti ni veliko v njih, je vsaj precěj duhovitosti.

„Nouveau jeu“ od Lavedana mi je imponiral; odvaga vsaj polovico nove nemške dramatike.

Nazadnje — na desetak računim in ga moram imeti; pošlji ga, ko dobiš to pismo!

Lep pozdrav!

Ivan Cankar.

Dunaj 5. dec. 905. XVI. Lindauerg. 26. II. 19.

Opombe k pismom 28. do 30.

Novela „Ministrant Jokec“ je prinesla začetek razkola med Cankarjem in „Slovanom“ oziroma menoj. Na mojo prošnjo, naj napiše za letnik 1906 „Slovana“ roman ali vsaj daljšo novelo, mi je Cankar 24. oktobra 1905 sporočil, da mi pošlje „Ministranta Jokca“, ki bo obsegal „nekaj čez sto listov“. Ako „trdno“ obljubim, da mu pošlje Dragotin Hribar po prejemu rokopisa 150 kron, mi pošlje rokopis že „začetkom prihodnjega tedna“.

Tega mu sam nisem mogel obljubiti. Založnik je namreč plačeval tiskano stran po 5 K. Sto kvartnih listov Cankarjevega rokopisa bi dalo — po računu tiskarne: 5 listov za tiskano stran — kvečjemu 20 tiskanih strani. Honorar bi znašal torej 100 K.

Zaradi razlike 50 K, ki jih je Cankar zahteval več in ki jih je bila lepa novela vredna, sem moral govoriti z založnikom. Preden sem ujel založnika, je minilo nekaj dni, a Cankar je odgovor urgiral 31. oktobra. Vzlic poganjanju sem mu mogel šele prve dni novembra sporočiti Hribarjev sklep: „Ministranta Jokca Ti plačam stran po 6 K. Tega honorarja ne dobiva nihče razen Tebe. Denar ti pošljem takoj, ko sprejem spis.“

Ako bi znašal rokopis vsaj 100 listov oziroma 20 tiskanih strani, bi moral Cankar po tem založnikovem sklepu dobiti 120 K. Na nesrečo pa avtor ni poslal vsega rokopisa naenkrat, temveč v dveh približno enakih kosih. Za rokopis, ki ga je poslal 13. novembra, je prejel takoj proračunano polovico honorarja: 60 K. Drugi kos rokopisa pa je poslal šele 27. novembra in obenem zahteval, naj se mu zopet takoj — „nemudoma“ — „telegrafično“ — pošlje še 60 K.

Založnika, tovarnarja in večstranskega podjetnika, pa ni bilo mogoče vsak trenotek sneti kakor klobuk z obešalnika. A tudi urednik, ki je bil obenem uradnik na gradbenih komisijah križem po mestu ali v magistratni pisarni in tako imenovani intendant — v resnici faktotum — gledališča, ni utegnil loviti Dragotina Hribarja. Naročil sem torej v tiskarni, naj ugone Cankarju takoj, in pustil rokopis za dokaz, da je avtor obljubo izpolnil. Saj sam urednik ni nikoli nosil denarja na pošto, temveč je vršila denarne posle seveda izključno blagajna tiskarne po nakaznicah založnika.

Toda založništvo ni nakazalo zahtevanih 60 K, nego le še 40 K, in ne nemudoma, temveč šele po 1. decembru. Rokopis je obsegal le 99 kvartnih listov, in založništvo je zračunalo, da ne bo dal dvajset tiskanih strani. Smatralo je pač, da je 100 K vnaprej plačanega honorarja dovolj; če pa bi se izkazalo po natisku rokopisa, da je premalo, nakaže razliko naknadno. Vnaprej ni namreč založništvo prav nikomur izplačevalo honorarjev, nego jih je zračunavalo po urednikovi tabeli dosledno šele po tiskanih straneh, navadno celó za več mesecev skupaj. Sicer pa se založništvo „Slovana“ za drugi kos novele ni mudilo: „Jokec“ e mogel začeti izhajati šele v 2. številki, in šele po 5. številki, v kateri je izšel zaključek novele, je založnik videl, da je dalo 99 listov rokopisa res le 18½ tiskanih strani.

Šele aprila 1906 se je izkazalo, da je Cankar zahteval 9 K preveč in da mu je „Slovana“ poslal 11 K premalo: zakaj za 18½ tiskanih strani po 6 K ni znašal honorar niti 120 K niti 100 K, nego natanko 111 K!

Toda založnik ni ostal Cankarju kajpada dolžan niti krone. Vendar je bil Cankar ogorčen name, ker nisem znal prisiliti založnika, da mu pošlje takoj ves ostanek nagrade. Da mu je že prej črtal marsikak „dolg“ iz svoje blagajniške knjige in da mu je prav zato naposled ultimativno javil, da bo v bodoče nakazoval predjeme in honorarje le še na izročene rokopise, je Cankar v svoji ogorčenosti pač pozabil.

Pozabiti pa ni mogel, da ni takoj prejel še zahtevanih 20 K ali faktično (dasi nezavedno) dolžnih 11 K. In *meni* je to hudo zameril!

Takratno uredništvo Ljubljanskega Zvona je menda tudi zvedelo za strašno afero zaradi bore 11 ali 20 K, ali pa je istočasno doživelo sicer drugačen, a prav tako mučen konflikt s Cankarjem. Kajti dne 2. aprila 1906 je pisal dr. Fr. Zbašniku:

„Kar se tiče Slovana, bodite uverjeni, da *tudi* v njem ne boste več videli mojega podpisa. Z „Ministrantom Jokcem“ sem bil šel v neumno past in le žal mi je, da ta poštena povest maršira pod umazaniam in cunjastim praporjem... Če hočem pisati v kak slovenski list, *mi ostane samó še Dom in Svet*...“ (XIII. zvezek Zbranih spisov, str. 343.)

„Umazani“ prapor? Ker se pod njim malenkostno štejejo vrste in listi ter po njih računajo krone. *Jaz* jih nisem! — Vso to dolgo historijo pripovedujem, ne da bi se branil očitkov, temveč da pribijem resnico brez olepšavanja.

Feljtonov o dramih in gledališču mi Cankar ni poslal, niti ne kakihotic. Zaročiti se je nameraval z Dunajčanko Štefko Löfflerjevo, pri kateri je stanoval. Kako globoko jo je ljubil, dokazuje Cankarjevo pismo z dne 8. junija 1906.:

„... Jaz jo imam rajši nego vse ostalo človeštvo... Zastavila je svoje uhane, da mi je mogla kupiti čaja in tobaka... Kaj ni to res ljubezen, če je

dva dni jokala in premišljevala ter se naposled spomnila na svoje zadnje otroško bogastvo? Tako je storila že Bog vedi kolikrat in nobeden ne ve tega nego jaz in Bog. Kadar pridejo boljši časi, je kakor otrok; če ji kupim malenkost, vztrepeče od radosti in zdi se mi, da je desetletno devčice; pride žalost in ona je spet kakor mati . . .“ (Glej X. zvezek Zbranih spisov, uvod.)

A tudi ta ljubezen ni dozorela do poroke. „Brez notranje potrebe in le zaradi obveze, zaradi dane besede“ se ni mogel poročiti, „in se je tiho mučil zase in za svojo nekdanjo nevesto . . .“ (Glej XI. zvezek Zbranih spisov, uvod.)

Brat duhovnik iz Sarajeva, ki ga je na Dunaju obiskal, je bil Karlo Cankar, tajnik nadškofa dr. Stadlerja in glavni urednik Hrvatskega dnevnika v Sarajevu.

„Navdušen Stadlerijanec. Škoda ga je!“ mi je pisal Ivan. Iz pisma Karla Cankarja (glej XIII. zvezek Zbranih spisov, uvod) pa zvmemo, da je meseca avgusta Ivan odšel z Dunaja v Sarajevo obiskat brata, in Karlo je „spregovoril z nadškofom in on, nadškof, se je naravnost obveselil takega obiska. *„Ga homo spreobrnil“*, je dejal . . . S kanonikom dr. A. Baljanom sta šla na goro Trebević in na daljše izlete in sta iskala začetnika vse te lepote. To ni bila debata, bil je razgovor, tih in pobožen, in Ivan je sklenil pogovor: *„Res je, Bog je Oče in Dobrotnik! . . .“* Potem je Ivan obiskoval dr. Mat. Končarja, profesorja dogmatike v sarajevskem bogoslovnem semenišču . . . Drugi dan, če se ne motim, je to bilo 6. novembra, sem maševal v cerkvi sv. Vinka pri usmiljenih sestrah in sem pri maši obhajal svojega brata . . .“

„Kamen med kamni“ je drama Hermanna Sudermanna, ki ga Cankar vzlic dramam „Čast“, „Dom“ in „Konec Sodome“ ni smatral za resnega dramatika. Toda tega virtuoza v gledališki tehniki so z nezasljšanimi triumfi igrala vsa najboljša gledališča in umetniki so se trgali za njegove vloge. In ker njegove igre polnijo gledališke blagajne, jih igrajo še dandanes (n. pr. bivši dunajski Burgtheater pred kratkim komedijo „Bitko metuljev“).

Cankar se vrača zmerom iznova h komediji „Za narodov blagor“, želi za režiserja Liera in obenem obeta novo svojo dramo, dasi je nedavno pisal, da je ne izroči slovenskemu gledališču. Na Dragutinovića ne misli več in želi zdaj, naj jo prebere Lier, ki „bo že vedel razdeliti vloge“.

Fran Lier in Adolf Dobrovolny sta bila režiserja ljubljanske drame, ki sta poleg režiserja Leona Dragutinovića razvrščala in pripravljala repertoar. Čeh Dobrovolny, bivši ravnatelj igralske družine, je bil vodja in glavni režiser naših dramskih uprizoritev, Čeh Lier pa izredno bister režiser in kot prvi igralec resničen umetnik. Kesneje sta tudi v Pragi na najbolj uglednih odrih zavzemala vodilno mesto.

Kaj so uprizorili ti režiserji z igralstvom v sezonah 1905. in 1906.? Igrali smo n. pr.: Hamleta, Razbojnik (Schiller), Devico orleansko (Schiller), Moč teme (Tolstoj), Vstajenje (Tolstoj-Bataille), Salomo (Wilde), Sovražnika ljudstva (Ibsen), Elgo (G. Hauptmann), Tuj kruh (Turgenjev), Samski dvor (Anzengruber), Brate sv. Bernarda (A. Ohorn), Kneza semberijskega (Nušić), Venus victrix (M. Begović), Potujem s hčerko (Jos. Stolba), Sveta vladarja (Bozděch), Brata Sokola (Milčinski), Cigane (Milčinski), Ljubislavo (E. Kristan), Testament (O. Klas). Pa seveda še razne veseloigre, burke in ljudske igre (tudi moje) za maso in kaso.

Takratni oficialni in priložnostni kritiki so zatrjevali, da je ta repertoar sramotno zanič. In Cankar je objavil v 5. številu „Naših zapiskov“ 1906. svoj članek „Krupanovo kobilo“. V isti reviji pa je v 11. številu dr. Ivan Merhar priobčil članek „Poglavje o našem gledališču“ in z njim povedal, kje tiči rak. Naj citiram le nekaj stavkov tega stvarnega in objektivnega sodnika!

„Slovensko gledališče v Ljubljani je v stalnej krizi... To pa ni samo radi tistih 12.000 kron, ki jih daje ali ne daje za gledališče dežela... Bolj kakor kje drugje se vidi tu, da niti naše mestno občinstvo v splošno še ne čuti potrebe po takih duševnih užitkih, ker drugače bi nižji sloji klicali poleg panem tudi circenses. Naša mestna družba sploh še ni prebila vretja, še ni našla svojega ravnotežja: *izobraženec si domišljuje, da je previsoko, ker je često prenasičenec, blaziranec, prostak pa je še prenizko in med obema zija prepad*, ki je težko premostljiv. Zato menim, da bi domače gledališke krize popolnoma ne odpravil niti denar!“

Take razmere, kakor jih je dr. Merhar označil točno, so bile v Ljubljani prav do vojne in šele po prevratu so se bistveno popravile s priselitvijo Primorcev, Goričanov, Notranjcev, Rusov, domačinov iz Avstrije in pa z otvoritvijo vseučilišča in drugih visokih šol. Ti priseljenci so ljubljansko malo-meščansko gledališko občinstvo prekvasili, potegnili za seboj, zbudili več trajne ljubezni za gledališke predstave, prinesli s seboj več povezanosti z gledališčem in pa z večjo kulturo tudi več zmisla za resnoben repertoar. Meglenim in čmernim pristnim Ljubljančanom je bila do prevrata kakršnakoli literarna drama strašilo, pred katerim so se poskrili kakor vrabci v prosu. Inteligence ni bilo niti toliko, da bi bili mogli literarno igro uprizoriti vsaj dvakrat v za silo zasedeni hiši; najboljše drame smo mogli tako uprizarjati celó le po enkrat, a takoj vreči na oder burko ali ljudsko igro, ki je šla vsaj dvakrat, pa morda po enkrat v nedeljo zvečer in v nedeljo popoldne. Pa saj niti oper in operet nismo smeli ponavljati preko štirikrat, in prava senzacija je bila, ko smo z isto opereto (Logarjevo Kristo) v nekaj sezonah dosegli deset predstav.

Delovanje v ljubljanskem gledališču je bilo torej do prevrata pravcato sifovsko mučenje za upravo, še bolj pa za ubogo osebje, ki je moralo prinašati na oder vedno nove igre, nove opere in operete. A nič drugače ni bilo mogoče voditi ljubljanskega gledališča, da smo mogli osebju točno plačevati pičle gaže vsaj za šest mesecev trajajočo sezono in sustentačne gaže (polovico ali tretjino zimske plače) za šest poletnih mesecev!

Cankarjeve komedije „Za narodov blagor“ nisem uprizoril, ker je nisem smel in se nisem upal. Ni pa resnica, da bi Cankar poslej ne bil dovolil igrati nobene njegove igre, dokler sem jaz intendant. V početku sezone v jeseni leta 1906. sem odstopil, a v začetku sezone v jeseni leta 1908. sem bil spet poklican na mesto intendanta.

Takoj, ko so izšli Cankarjevi „Hlapci“, sem jih razdelil med osebje, da jih igra; toda cenzura uprizoritve ni dovolila, ker je pač tako želela politika SLS. In takoj ko je izšla Cankarjeva „Lepa Vida“, sem si jo prav tako nemudno nabavil, pisal Cankarju, naj izrazi glede uprizoritve svoje želje in ga povabil, da se sam udeležuje skušenj. Cankar je prihajal k meni v gledališko pisarno in na skušnje; skupaj smo sedeli Etbin Kristan, Cankar in jaz v prvi

vrsti ter izražali svoje želje glede režije, to se pravi: najmanj želja je izražal avtor, sedeč med nama, a največ jaz, ki sem izkušal čim boljje ustreči obema prijateljema.

Navajam to, ker pogrešam teh dejstev v komentarjih profesorja g. dr. Izidorja Cankarja v Zbranih spisih in pa za dokaz, da ni resnica, da se razkol med nama od afere z „Jokcem“ preko „Krpanove kobile“ ni nikoli več poravnal. Ko se je Cankar preselil stalno v Ljubljano na Rožnik, ga je posečala tudi moja sestra Pavla, bivša Cankarjeva učenka, in često ji je dejal: „Naj pride še Fran! — Pa zakaj ne pride tudi Fran! — Ali je še zmerom hud? Recite mu, da sem jaz že vse tisto pozabil in naj pozabi tudi on!“

Jaz pa nisem mogel pozabiti krivic, ki mi jih je prizadel s svojimi strastnimi napadi v „Naših zapiskih“. Saj dandanes po 29 letih z obema rokama pritrjujem njegovim zahtevam glede gledališkega repertoarja in sem mu v teoriji v vsem pritrjeval že leta 1905. Toda v *praksi* takrat nisem smel ustrezati idealu, da nisem upropastil obstanka gledališča. Saj sem ob vsaki predstavi samo trepetal zaradi inkasa in si uničeval živce z večnim strahom, da bomo morali gledališče zaradi deficita zapreti! Kajti deficit in z njim konec gledališča je visel nad menoj noč in dan kakor Damoklejev meč.

Ko me je občinski svet imenoval za ravnatelja, mi je zabičeval župan Ivan Hribar, da ne smem pod prav nikakršnim razlogom imeti deficita. Izkušal sem se braniti te nemogoče zahteve, a župan je rezko odbil vsak ugovor. . . In s to „maršruto“ sem moral nastopiti svoj novi — križev pot . . .

Cankar pa me je vendar sam poiskal: med vojno je prisedal za mizo v kavarni „Unionu“, kjer sem bil skoraj vsak večer s svojo ženo in često tudi s svojimi hčerami. Prisedal je in kramljal z nami kakor da se ni nikoli nič zgodilo med nama. Žal, da je prisedel včasih v razpoloženju, da so se ga hčerke bale in smo morali pobegniti . . . Ko je umrl Fran Levce, sva ga z ženo pregovarjala, naj napiše nekrolog za možem, ki mu je bil profesor, ki mu je pomagal do mature in s katerim je imel toliko zvez po Slovenski Matici. Branil se je. „Pa vsaj toplo notico! je silila žena. Kar diktirajte mi . . . glejte, papir imam s seboj!“ Naposled se je vdal in začel narekovati. A že po prvem stavku ni mogel dalje . . .

Zadnjič sva sedela v kavarni „Unionu“ sama, prav tako šaljivo zafrkljiva kakor nekdanj na Dunaju v kavarni „Maria Treu“ ali „Fin de siècle“. Spominjam se, da me je podražil: „Ali si se hudo jezil zaradi moje ‚Krpanove kobile‘?“ — „Še bolj se je jezil Schwentner!“ sem mu odgovoril. — „Zakaj neki Schwentner?“ — „Zato, ker so mu vrnili po pošti toliko iztisov te knjige, da bodo morali streho dvigniti, ker je podstrešje že prenizko!“ — Oba sva se smejala. Takrat mi je Cankar pravil, da napiše novo knjigo novel, v katerih bodo glavne osebe ljudski umetniki — slikarji in kiparji, ki so okrasili stare vaške kapelice s slikami, kipi in rezbarijami. Na dolgo mi je pripovedoval svojo zamisel. Žal, da si njegovega pripovedovanja nisem zabeležil!

To pa je bilo že po prevratu. Potem ga nisem videl več . . . Na zadnji poti k Sv. Križu sem ga spremljal z bridkimi spomini na najino mladost tam na Martinovi cesti in na Dunaju, s pregrenkim kesanjem za vsako besedo, s katero sem ga ranil v bedasti svoji občutljivosti in strasti (ki je sebi nikoli ne odpustim), a tudi z uteho, da sva naposled vzlic vsemu občevala spet kakor nekdanj v polni harmoniji . . .

V „Glasu akademskem“, številka 6., III., me že nekdo sumniči, da sem Cankarjeva pisma iz leta 1905., „dobe pred izidom ‚Krupanove kobile‘“, utajil in nalašč „izgubil“. Proti takemu sumničenju in podtikanju sem brez orožja. Že v uvodu (v 2. številki Ljubljanskega Zvona 1934) sem dejal: „Nič se ne pomišljam, da ne bi objavil niti zase neprijetnih Cankarjevih graj in očitkov. Kar sem rešil pisem z raznih preseljevanj, jih objavljam dobesedno in brez najmanjše izpremembe.“ (Uredništvo Ljubljanskega Zvona je črtalo le nekaj primkov še živečih gospodov in dam ter jih označilo z začetno črko.) To izjavo samo ponavljam in objavim vsako Cankarjevo pismo, ako ga le še najdem.

Čas, ki sem ga ob Cankarjevih pismih izkušal komentirati, obsega dolgo dobo. Povedal sem vse, kakor in kolikor se danes še spominjam; seveda pa ne morem jamčiti za prav vsak detajl. Predaleč segajo ti spomini nazaj in mogoče je, da sem se kdaj ob čem vendarle zmotil in kaj pozabil vzlic vsem virom in pričam in vzlic napenjanju možganov. Ako se mi torej dokaže, da sem se v čemerkoli zmotil, sem takoj pripravljen, da zmoto popravim.

Zdaj n. pr. sem šele zvedel, da bajè navedba glede „Ottakringa“ (glej str. 582. m. l.) ni docela točna. Podatek sem zajel iz pripovedovanja gospoda dr. Frana Windischerja, takratnega gospodarja Narodne tiskarne, ki vztraja pri svoji navedbi. Razrešitev tega detajla prepuščam torej bivšemu gospodarju Narodne tiskarne in bivšemu uredniku „Ljubljanskega Zvona“.

(Konec prihodnjič.)

ZEMLJA IN LJUDJE

ANTON INGOLIČ

Ana je vzdrtela. Srce jo je kar zbolelo. Nekaj trenutkov je stala kakor prikovana: gladka, še skoraj deklinška lica so ji zardela, oči pa so se ji široko razprle in se zalile s solzami. Naglo se je sklonila nad zemljo.

Izenada so začeli vsi govoriti o vojni, o vojnih ujetnikih, ki so se še zmerom vračali, in o Jerneju, ki je odšel k vojakom takoj prvi dan, bil čez tri tedne že ujet, zdaj pa ni že dve leti od njega nobenega glasu, čeprav bo jeseni minilo tri leta, kar se je končala svetovna vojna.

Ko so posadili vseh šest gred, so krenili med njivami, da posade še grede, ki so jih imeli na graščinskem. Čim so prestopili cesto, ki je držala mimo graščine v vas, so takoj začutili, da so prišli v drug kraj. Setve so bile zelo slabe, ponekod po pol oгона brez vsake bilke, drugod pa spet na gosto kakor trava. Tu in tam je ležala raztresena koruznica, gnile buče in celo kakšna zeljnata glava.

Ali ni škoda zemlje? je zbolelo Drejšča. Še enkrat toliko bi lahko rodila, ko bi jo bolje gnojili, orali in obdelovali. A kdo bi delal, ko je treba hiteti, da si ne utegneš niti nosa obrisati! Le da je hitro opravljeno, zato pa je vse napol. Sicer pa, kdo bi delal, ko slabo ali nič ne pla-

čajo; Šegula rajši sedi pri Vršiču ali se vozi v mesto, kakor bi bil pri ljudeh, zahteval dobro delo in ga tudi pošteno plačal.

„Še nekaj let, pa bo sam osat“, je izpregovoril na glas.

„Kako pa je bilo pred sedmimi, osmimi leti, ko je bila grofica še močna“, je dejala Lajhovka. „Žita taka, da si jih lahko daleč na okoli iskal, pa koruza, repa, zelje!“

Iznova so se lotili dela. Najprej so posadili Drejčevih pet gred, nato pa Nanino njivico. Prišla so tudi Drejčeva dekleta, ki so dopoldne grabila pri Sokovih listje. Postalo je živahneje. Skušala so Blaža vreči in sezuti, a se jim ni posrečilo, ni bilo Polone in Marjete.

Ko so sadili na Aninem, se je glasno razleglo čez njive. Na ozarah je stal grajski oskrbnik Šegula.

„Bog daj debelega!“

Sključena telesa so se zravnila.

„Bog daj! Bog daj!“

„Letos ste zgodnji“, se je smejal in kazal dve vrsti belih, močnih zob, ki so se bleščali sredi njegovega močno rdečega obraza.

„Vreme je, kaj bi čakali!“ je odvrnil Drejč.

„Zato bomo tudi mi jutri grabili listje. Na Bukovcu. Pridite zgodaj, saj ne bo slane, kakor kaže.“

Pokimali so in se spet nagnili nad zemljo, le Ana je izpregovorila:

„Jutri sem mislila oditi z lukom v Maribor, semenj je. Naprosila sem že voz in konja.“

„Boš že morala preložiti. Listja nam primanjkuje“, je dejal Šegula in s prikritim smehom zrl na Ano, ki ni vedela, kaj naj reče.

„Ena manj, to se pač ne bo poznalo“, je menil Drejč.

A Šegula se ni vdal.

„Kakor sem rekel, jutri zarana!“ In zavil je proti Blatnici.

„Danes je nasajen. Pri njem nikoli ne veš, kako in kaj.“

Zdaj so vsi vprek govorili o njem. Kaj vse je povedala Lajhovka, kaj vse je zamolčala Ana! Šegula je bil človek, ki so ga trpeli le nekateri, vsi drugi pa so ga mrzili in sovražili; dekleta in poštene žene so se ga izogibale.

*

Ana se je v mraku sama vračala domov. Tunika je odšla k botri Nani po mleko.

Vselej iznova je premišljala o novici. Vračajo se. Kolikrat je v teh treh strašnih povojnih letih ob taki novici preživela dneve in dneve samo v mislih na Jerneja in v pričakovanju njegove vrnitve. A vselej zaman. Če je slišala, da se je kdo bog ve kje vrnil, je z novim upanjem čakala nanj. Čeprav že skoraj dve leti ni dobila od njega nobenega

glasu, čeprav so ji vsi že pravili, da ga ne bo nikoli več, ji je vendar še zmerom nekje v dnu srca tlelo upanje, da se vrne. Tudi ta večer jo je vso prevzelo: Prišel bo. Mora priti.

Blizu njene kočice, ki je stala čisto zunaj vasi, tik lesene brvi čez Blatnico, jo je ustavil Šegula.

„Čakaj, Ana!“

Ana se je zdrznila.

„Počakaj, da se pomeniva. Premislil sem se; pa pojdi jutri v Maribor, bomo že brez tebe.“ Nekaj korakov je napravil vstric nje. Njegova majhna, a tolsta postava se ji je zdela v mraku ogromna. Ani je bilo neprijetno, zato je hotela hitro zaviti na dvorišče, Šegula pa jo je zgrabil za roko.

„Kaj se me tako ogiblješ? Če je umrla Štefka ob Ivanovem rojstvu, nisem jaz kriv. Lepo sem ravnal z njo. Tudi s teboj bi. Jerneja tako ne bo. Vse bom poskrbel, kar je potrebno, samo povej, ali hočeš!“

Ana se mu je naglo iztrgala iz rok in zbežala v kočico. Šegula je šel za njo. V temni veži je s strahom tipala okoli sebe, da bi se oprijela nečesa trdnega. Tega človeka se je zmerom bala. Kar mu je tako iznenada umrla žena, ji ni dal miru. Ana je otipala kljuko sobnih vrat in se je tesno oprijela. A kljuka se je zganila in vrata so se odprla. Ana se je opotekla v sobo.

„Čuješ, Ana, bodi vendar pametna.“ Šegula bi bil rad govoril mirno, toda iz njega je kar vrelo. Že pet let je hodil zaman za Ano. Kaj vse ji je že obljubil, nazadnje celo zakon, pa se mu ni vdala. Kar vrglo ga je k njej. Zgrabil jo je s tolstim rokami in jo stisnil k sebi.

Ana ga je suvala in se borila. A Šegula jo je privil še krepkeje nase. Niti ganiti se ni mogla. Sedem let niso objele moške roke njenega tridesetletnega telesa, ki je bilo kljub delu še mladostno lepo in sveže. Za trenotek jo je obšlo kakor spomin na nekaj omamnega. A ko so se doteknila njenega obraza Šegulova zabuhla lica in je zasmrdelo iz njega po vinu in žganju, se je zavedela. Zbrala je vse svoje moči in ga pahnila od sebe, da se je opotekel k vratom.

Preden je spet prišel do Ane, je stopila Tunika v hišo.

Zarobantil je in šel.

*

Kaj je bilo tiste dni za Lukovce, za vso Lukarijo važnejšega in usodnejšega kakor drobni rdečkasti sadeži, ki so dober palec pod grudo čakali na trenotek, ko bo sveža, živa zemlja dala tudi njim življenje, da se bodo s koreninicami spojili z njo, z visokim zelenim stebelcem pa s solncem in tako iz dvojnega vira živeli, rasli in zoreli. Od njih rasti

je bila odvisna rast vse ravnine od Blatincev do Drave in od Orehovcev do Sv. Magdalene! Če bo lukec lepo vzkllil in zrasel v čvrst in debel luk, bo tudi poslednji kočar in hlapec lahko vsaj enkrat zavriskal od veselja in preobilja, če pa bo gnil in le tu in tam zrasel v drobno, vodeno glavico, bo celó trdnejšim kmetom prva beseda kletev.

Mnogi so bili trudni od dvodnevnega morečega pripogibanja in so se zaradi neprespane zadnje noči odpravili zgodaj v posteljo, kjer so se še tiho pogovarjali, molili in v mislih na luk zaspali. Drugi pa tega velikega dne vendar niso mogli kar tako tiho končati. Sami si niso mogli pripraviti hrupne večerje, saj še črnega kruha niso zmogli, in so šli zato k Vršiču, gostilničarju sredi vasi.

V prvi, zelo prostorni gostilniški sobi je bilo glasno in živahno. Po klopeh ob stenah so se pogovarjali fantje in dekleta. Premožnejši kmetje in kmetice so sedeli za okroglo mizo ob vratih v sosedno sobo, kočarji in težaki pa za dolgo ozko mizo ob peči.

Pri okrogli mizi se je pletel pogovor zdaj o pridelku prejšnjih let, zdaj o ceni, ki jo je imel luk zadnja leta, zdaj o vožnjah z lukom daleč v svet. Vesele in žalostne zgodbe, upanje in skrb, življenje, ki mu je bil luk os in gibalo. Dà, luk, luk! Koliko jim je pomagal v zadnjih dvajsetih, tridesetih letih, kar ga sade v večjih množinah. Nizke, s slamo krite lesene koče se umikajo velikim zidanim hišam s prostornimi gospodarskimi poslopji, mlatiče je slišati le še pri kočarjih . . .

„Naša babica res niso bili kar tako“, je menila stara Vičarka, za Sokom najtrdnejša kmetica v Lukovcih. „Znali so si pomagati.“

„Saj so pomagali tudi drugim.“

„Dà, hudo je bilo takrat v Lukovcih“, je nadaljevala Vičarka z nemajhno samozavestjo. „Graščina je imela skoraj vso zemljo, kmečke njive so bile puste in nerodovitne, da ni nič prav raslo, koruzni stroki so bili kratki in prazni, žito snetljivo. Neko leto je bilo še zlasti hudo. Prišel je rubež, a pri hiši ni bilo denarja niti za sol. Ničesar ni bilo, kar bi lahko prodali. Tedaj so naša babica, Bog jim daj dobro, naložili na voz edino, česar je bilo še nekaj pri hiši: luk, ki je tisto leto nenavadno lepo obrodil. Smejali so se jim, ko so peljali skozi vas. ‚Kaj boš s tem? Orožnik te bo v mestu zaprl, ker se delaš iz meščanov norca.‘ Oni pa niso nič dejali, samo zapeljali so voz luka v mesto in se vrnili zvečer s polno mošnjo. Potem se sosedje niso več smejali. Babica so naslednje leto posadili kar pet gred z lukom. Niso minila tri leta, pa so jih posnemali že vsi boljši kmetje. Sosedne vasi so se sprva norčevale iz nas in nas imele za lukarje, smrdljivce. A dandanes? Prav tako ga sade in prodajajo kakor mi.“

„Ko sem bil še pastirček,“ je pritrdil Črešnik, „ni bilo na tihonskih njivah niti duha po luku, danes pa Tihončani rinejo povsod naprej, kakor bi smeli samo oni prodajati luk.“

„A čudno. Čeprav ga je čedalje več, vendar cena vsako leto rase.“

„Pa to ne bo večno“, je menil Vršič. „Slednjič ga bodo povsod, razen v mestih, sami dovolj pridelovali. Kaj pa potem? Videli boste, da bo cenejši od krompirja. In tega si bomo sami krivi. Veste zakaj? Ker prodajamo lukec! Kaj nam pomaga, če je lukec res drag, liter po štirideset dinarjev. Nihče pa ne pomisli na tole: Zdaj prodamo na pomlad nekaj sto litrov lukca, zato pa bomo prodali jeseni več desettisoč kilogramov luka manj; zdaj dobimo za lukec, recimo, dvajset tisočakov, jeseni pa jih bomo pri luku izgubili sto...“

A kmetje niso Vršiču verjeli. To se ne bo nikoli zgodilo. Kdo zna tako dobro pridelovati luk kakor oni? In čeprav bi verjeli, kdo bi se mogel ustavljati izkušnjava, da ne bi vzel skoraj pol stotaka za liter lukca?

Tako je tekel pogovor dalje: luk, denar in spet denar, luk...

Kočarji ob peči so imeli podoben, a vendar nekoliko drugačen pogovor: luk in zemlja pa zemlja in luk...

Verno so poslušali Drejča, ki jim je razprezal svoje misli z njive:

„Vse bi bilo dobro,“ je govoril z ognjem, ki je vzplamenel v njem dopoldne sredi njiv in se še ni ohladil, „ko bi le mi kočarji imeli vsaj nekoliko svoje zemlje. V najem dobiš malo, a še za ta košček moraš delati vse leto. Ko bi imeli vsaj njivico, ki bi jo lahko zasadili samo z lukom, pa bi bilo vse dobro.“

„Seveda, ko bi imeli“, je ponovil glasno ta in oni, v mislih pa vsi. Saj se je vse življenje in mišljenje kočarjev, težakov in hlapcev vrtelo samo okoli tega vprašanja: Kako dobiti vsaj košček zemlje? Kako si ustvariti svoj dom?

„Glejte,“ je nadaljeval Drejč, „v naši vasi je nekaj kmetov, ki zaslужijo lepe denarje z lukom, drugi pa komaj toliko, da se preživljamo. In zakaj? Ali smo mar bebci, zločinci, brezbožniki? Nismo. Le zemlje nimamo. Ali je morda v naši občini primanjkuje? Ne! Še preveč je je. Poglejte na graščinsko, pa boste videli, koliko zemlje leži neobdelane že leta in leta. Zakaj? Ker naša grofica še z neobdelano ne ve kam. Več zemlje ima, kakor je imamo kočarji desetih vasi skupaj!“

„Kaj hočeš, tako je bilo in tako bo“, je vzdihnil starec ob peči. „Taka je pač božja volja.“

„O, ne božja pravica!“ je vzkliknil Drejč. „Božja pravica bi bila, če bi grofica pokličala k sebi nas vse, ki nimamo ničesar, in nam rekla: „Stara sem. Leta, meseci so mi že šteti, nikogar svojega nimam, da bi mu zapustila svoje premoženje, ki ste mi ga nagrnili s svojimi žuljavimi

rokami vi, vaši očetje, dedje in pradedje. Zato ga izročam vam, saj je prav za prav vaše. Nate, vzemite to zemljo, obdelujte jo in živite v veselju in sreči na njej!“

„No, Drejč, le počasi, počasi! Kaj pa govoriš?“ so se oglasili vsi hkratu.

„Kaj govorim? Resnico, pravico, čisto božjo pravico“, je v ognju nadaljeval Drejč, ki mu je bilo tiste trenutke vse jasno in lahko. „Grofica bo živela še eno leto, kvečjemu dve. Kaj pa potem? Sorodnikov nima. Zemlje ne bo nesla s seboj. Nam, edino nam gre po božji pravici njena zemlja. Ali bi se je mar branili? Vsakdo bi lahko dobil kočo, njivico, travnik in še kos gozda.“

Ne, to je bilo vendar preveč. Vse križem so govorili in dokazovali Drejču, da so to le prazne besede, ki se ne bodo nikoli uresničile.

Počasi so se začela omizja mešati. Tu in tam je že kdo zapel.

Drejč je moral vzeti harmoniko, Andrej pa gosli.

Toda ko so se kočarji, težaki in hlapci vračali pozno ponoči domov, so v marsikaterem oživele Drejčeve besede in mu tako pele in ga dražile, da je obstal sredi pota in zaklel:

„Dà, Drejč ima prav!“

III

Naslednjega dne sta Ana in Tunika pozno dopoldne pripeljali voz luka v Maribor.

Skoraj vso pot je rahlo pršilo. Zato se je pot vlekla brez konca in kraja. Onstran Sv. Miklavža se jima je zgodila še nezgoda: prednje kolo se je snelo in nekaj vencev se je vsulo na blatno cesto.

Zavozili sta med hrup in dirindaj na glavni trg. Bilo je toliko ljudi, voz, koles, avtomobilov, najrazličnejšega blaga in visokih, lepih hiš, da se je Tunika, ki je bila prvič v Mariboru, izgubila v občudovanju in presenečenju. Kar čudno se ji je zdelo, ko sta se prerili do lukarskih voz, kjer je med drugimi zagledala Andreja. Na koncu dolge vrste, ki je segala do Vodnikovega trga, je Ana ustavila konja, ga izpregla in odvedla v bližnjo gostilno. Tunika je ostala sama na vozu. Plašno se je ozirala naokoli. Toliko ljudi še ni videla.

Ko se je Ana vrnila, je vzela nekaj vencev v roke, stopila pred voz na pločnik in klicala mimo hitečim:

„Kupite luka! Kupite luka!“

A ljudje so šli mimo. Le zdaj pa zdaj se je ozrl kakšen moški in za trenotek pogledal mlado žensko, lepega, nekoliko bledega obraza s temnimi obrvmi nad črnimi očmi. Ta ali oni je celó obstal in skomignil z

rameni, češ, na žalost ga ne potrebujem. Ženske, ki so prihajale s trga, je še pogledale niso: kupile so si že, česar so potrebovale, a onim, ki so odhajale na trg, se ni zdelo vredno, da bi se ustavljale pri prvem vozu. Lepo oblečene in nadišaljene pa so hodile tesno ob hišah, ker jim ni prijal vonj po čebuli.

Ana je stopala neutrudno po pločniku gor in dol, včasih je odšla celo na nasprotno stran ulice in ponujala:

„Kupite luka! Lep je in poceni. Kupite čebule, kupite!“

Misel pa ji je bila daleč od luka. Kar je bila slišala prejšnji dan, da se je vrnil Hrga, je mislila samo eno: kaj, ko bi se vrnil Jernej. Bila je vznemirjena in venomer je pogledovala po ulici navzgor in navzdol, kakor bi pričakovala, da ga bo zdaj pa zdaj zagledala.

Čez dolgo se je ustavila pred njo lepo oblečena ženska in vprašala:

„Po čem?“

„Kakor je. Tale po deset, tale po trinajst . . .“

A ženske že ni bilo več.

Kmalu nato je vprašala po ceni majhna trebušasta gostilničarka. Jemala je vence v roko in jih natanko pregledovala, naposled pa je vrgla enega na tla in začela vpiti:

„Kje ste ga imeli, da je ves blaten in povaljan? Vi, kmetje, si mislite, da moramo v mestu pojesti vse najslabše!“

Ana je pobrala venec, ga obrisala s predpasnikom in hitela pripovedovati, kaj se ji je pripetilo med potjo, toda ženska je še glasneje vpila:

„Zapreti bi vas morali in vam ta luk zmetati, že veste, kam!“

Ljudje, ki so pritekli gledat, kaj se je zgodilo, so se zakrohotali.

„In vi se upate zahtevati za tale venec“ — ženska je zdajci iztrgala Ani venec in ji ga pomolila pod nos — „deset dinarjev! Ali ste znoreli? Šest vam jih dam, če hočete.“

Preden se je Ana prav zavedela, ji je ženska položila šest dinarjev v roko in se izgubila z vencem.

Dobra ura je že minila in na cesti je bilo čedalje manj ljudi, toda Ana je prodala komaj osem vencev. Prepozno je prišla in preveč luka so pripeljali. Kakšnih dvajset voz in še posebej čez trideset vreč. Zato tudi ni imel prave cene. Vendar je še zmerom hodila pred vozom z venci na rokah in ponavljala:

„Kupite luka! Kupite čebule!“

Tunika, ki je ves čas slonela ob vozu, se je naposled odločila. Vzela je v vsako roko po dva venca in začela hoditi z njimi poleg Ane po pločniku. Od početka je samo zamahovala z njimi, čez nekaj časa pa se je vendar opogumila in začela vzklikati:

„Kupite luka, luka!“

Ko je prodala venec za deset dinarjev, so ji oči zažarele. Vsa vzradoščena je odhitela z denarjem k Ani in ji ga izročila. Bil je prvi denar, ki ga je dobila od tujega človeka.

Ana ga je zavezala v poseben robec:

„To bo tvoje.“

Tunika je vzela še tri vence. Zdaj je že glasno in živo kričala:

„Luka, kupite luka!“

Sprva je hodila samo pred vozom, kmalu pa jo je zaneslo vzdolž ulice proti trgu. Ker je postajala na pločniku gneča vedno večja, se je umaknila na ulico. Toda v hrupu in nemiru se je spet vsa zbegala. Tekala je z ene strani ulice na drugo, ponujala luk in se obenem ozirala, kod bi se vrnila k materi.

A nenadno je tik za njo silovito zahrumelo. Nekaj jo je zgrabilo in jo sunilo s ceste na pločnik. Zakričala je in zakrilila z rokami, venci so se ji izmuznili iz rok in pred seboj je zagledala visokega moža, obraslega po vsem obrazu z dolgimi črnimi kocinami, z veliko črno kučmo na glavi.

„Skoraj bi te bili povozili“, je izpregovoril mož s čudno mehkim glasom, namestu z ostrim, divjim, kakor je Tunika v strahu pričakovala. Črni mož je hotel še nekaj izpregovoriti, a drugi, prav tako bradati mož z rjavo kučmo, ga je potegnil za seboj, da se je komaj utegnili še enkrat ozreti na drhtečo Tuniko, nato pa je zginil med ljudi.

V tistem hipu se je zbudilo v Tuniki nekaj davnega, skoraj pozabljenega. Pognalo jo je v množico za možem s črno kučmo. Prerivala se je med ljudmi, se opotekala in hitela v ulice. Toda ni ga več našla.

Utrujena se je ustavila.

Bilo ji je, kakor bi se zbudila iz sanj.

Kaj se je bilo pravkar zgodilo, se je vprašala. A vedela je le to, da je sama sredi neznanih, mrkih hiš, da hite tuji ljudje mimo nje ter da ni nikjer njenih vencev in njene matere. Zgrozila se je in planila po ulici navzdol. Prišla je na prostoren trg. Ni vedela kam. Pognala se je na levo. A ker ni bilo ulici ne konca ne kraja, se je obupana ustavila.

Kam naj gre?

Obrnila se je k prvi ženi in jo vprašala, kje bi našla mater. A žena ji je dejala nekaj, česar ni razumela. Dolgo je begala po mestu, dokler ni naletela na mater, ki jo je vsa obupana iskala že od poldneva. Ana jo je izpraševala, kje in kako je prišla ob vence, toda Tunika ji ni povedala nič jasnega. V sebi je čutila nekaj, česar ni mogla materi kar tako povedati. Preveč nejasno in čudovito je še bilo.

Kmalu potem sta krenili na veliko cesto proti Slovenski Bistrici. Ana je poznala vse obcestne vasi, saj je v zadnjih petnajstih letih vsaj dvakrat na leto obiskala vse kraje ob znožju Pohorja. Ustavljali sta se pred hišami. Tunika je pazila na konja, a Ana je raznašala vence po vasi.

Proti večeru sta prispeli k Sv. Trojici pod Pohorjem. Imeli sta le še kakih dvajset vencev in vrečic lukca, ki ga je Ana prodajala samo nekaterim, najboljšim svojim odjemalkam. Noč sta prespali na vozu. Drugo jutro sta odšli k zgodnji maši, nato pa nadaljevali pot proti domu.

Bila je lepa, solnčna nedelja. Vso pot sta srečavali praznje oblečene ljudi, ki so pozdravljali Ano in jo povpraševali po novicah. Tunika se ni mogla načuditi, da toliko ljudi pozna njeno mater.

„Ali se še vedno ni vrnil vaš mož iz ujetništva?“ jo je vprašala neka ženska, ko sta dospeli v Potočje.

„Še ne“, je vzdihnila Ana. V njej je bilo prazno in pusto.

„Včeraj se je vrnil Breznikov . . .“ je povedala ženska. Tunika je vzdihnila. Pred njenimi očmi je spet oživel podoba moža s črno brado in črno kučmo. Oprijela se je matere:

„Mati . . .“

Toda v grlu jo je dušilo. Podoba je izginjala, pred očmi se ji je meglilo in motalo.

„Počakaj me“, ji je dejala Ana in si naložila zadnje vence.

Kmalu nato je Ana spet sedela na vozu. Prodali sta vse. Sredi vasi pa je morala ustaviti konja. Cesta je bila polna ljudi. Ana je stopila z voza in se skušala preriti skozi množico, a tu in tam so začeli kričati, naj obstoji in naj ne moti govornika. Nekdo je celo zgrabil za konja in ga ustavil. Ani ni preostalo nič drugega, kakor da je zlezla na voz. Sprva se ni zanimala, kaj govori suhotni možiček na stolu pred občinsko hišo, a čez čas je nekaj poedinih besed, ki jih je ujela, vendar zbudilo njeno zanimanje, da je prisluhnila.

„Že kraljev manifest iz leta 1919. je razglasil: ‚Vsak državljan naše nove države naj bo gospodar na svoji zemlji. Veleposestva se bodo razdelila na majhne kmetije.‘ Lani pa je bila izdana naredba ministrstva za agrarno reformo, po kateri je bilo treba razdeliti vso veleposestniško obdelovalno zemljo, kolikor presega površino pet in sedemdesetih hektarov. Mi smo se takoj v začetku lotili dela, a kljub temu se nam ni posrečilo razdeliti več ko dva in dvajset oralov plodne zemlje, dasi je ima naš veleposestnik sto trinajst hektarov.“

Ana ni mogla razumeti: Ali je to punt, o katerem je čitala pred leti veliko povest? Ljudje si laste graščakovo zemljo . . .

Nagnila se je daleč naprej in pazljivo poslušala.

Tedaj se je dvignil iz množice človek z veliko rjavo kučmo na glavi in izpregovoril:

„Rojaki! Šele včeraj sem se vrnil. A znana mi je že vsa zgodba z našim graščakom. Ali je to mogoče: zakon imate, pa se še bojite človeka, ki vas samo izrablja? Tam, odkoder prihajam, so pa že drugačni ljudje. Kdor ni hotel dati, so mu vzeli, kdor pa se je upiral, so ga obesili na prvo drevo. Nobenih prošenj in prerekanj! Vi ste nas stoletja in stoletja izkoriščali ter se redili od naših žuljev, zdaj pa je dovolj. Tako so napravili.“

Ljudje so jeli mrmrati.

„Tudi moj tovariš,“ je nadaljeval mož z rjavo kučmo, „s katerim sva preživela zadnji dve leti v ujetništvu, vam lahko pove, kako si je ruski mužik poiskal pravico.“

Tedaj se je dvignil iz množice črno obrasel mož z visoko črno kučmo in izpregovoril:

„Dà, tam smo čisto drugače napravili . . .“

Tedaj je Ana prebledela. Počasi se je dvigala in iztegovala roke. Hotela je zakričati, a glas ji je obtičal v grlu. Le oslabel vzklik je jeknil iz nje. Zgrabila je Tuniko, jo stisnila k sebi in se brez moči sesedla. Tunika pa se je v trenutku iztrgala iz njenega divjega objema, planila z voza ter se vrgla v množico:

„Oče!“

Ana se je pognala za njo.

„Jernej!“

*

V mraku so se pripeljali v Lukovce.

Ana, Tunika in Jernej.

Ljudje so ustavljali voz in se pozdravljali z Jernejem, se šalili z Ano, ki je kar žarela od veselja in sreče; vprašanj ni bilo ne konca ne kraja. Pri Vršiču se je nabralo mnogo ljudi. Jernej je moral z njimi v gostilno na kozarec vina. Ana in Tunika sta ga čakali nekaj časa zunaj na cesti, a ko ga le ni bilo, je stopila Ana v gostilno in ga prišla za roko.

Možje so se ji zasmejali:

„Saj bo prišel, nič se ne boj. Le pojdi in pripravi se!“

Tudi Jernej se je nasmehnil:

„Pojdi, saj kmalu pridem! Ali pa sedi še ti sem!“

Ano je zbolelo.

Sedem let se nista videla, a Jerneju se nič ne mudi domov.

Brez besede je odšla.

Ko je prišla domov, jo je premagalo. Že sedem let jo je težilo in dušilo, zdaj pa je planilo na dan v neutolažljivem joku. Tudi Tunika

je jokala, čeprav ni vedela, zakaj. Sredi joka pa se je Ana nenadno zasmejala in privila Tuniko k sebi:

„Tunika, čemu jočeva! Saj se je vendar vrnil. Zdajle bo prišel. Pojdi po drva, da pripraviva večerjo!“

Ana je dala kuhat pleče, krompir in kavo. Potem je jela pospravljati po kuhinji in sobi. Smejala se je in pela, zdaj zdaj pa sredi dela kakor brez moči sedla in dahnila:

„Tunika, ali je res prišel?“

Medtem ko je Tunika odšla k botri Nani po mleko, je Ana postlala posteljo in pripravila na klopi ob peči ležišče za Tuniko. Nato je odprla omaro in vzela v roke Jernejevo perilo, ki ga je sedem let čakalo na istem mestu. Vzela je še zase svežo srajco, si prinesla v sobo vode, zapahnila vrata, upihnila luč, se slekla in se začela umivati. Obšlo jo je kakor pred večerom poroke, ko se je prav tako v temi umivala in drhtela v pričakovanju. Dà, saj se ji zdi, kakor bi bila še dekle. Čas skupnega življenja z Jernejem je tako zelo daleč, daleč, da ji je ostal samo kot spomin iz nekega drugega, daljnega življenja. Oblekla se je in prižgala luč. Pred zrcalom se je počesala. Roke so ji drhtele.

V tem se je vrnila Tunika z mlekom. Ko je zagledala ležišče ob peči, se je vprašujoče ozrla na mater.

Ana se je obrnila stran, da ne bi Tunika opazila njene zadrege.

Tunika pa je pristopila k ležišču in dejala mirno:

„Da so se le vrnili!“

Vse je bilo že pripravljeno: Na mizi kruh, krompirjeva solata in lepo dišeča rdeča svinjina, v peči pa kava.

Sedeli sta za mizo in prisluškovali. Postali sta nestrpni; če je kdo šel mimo po cesti, sta planili ven, da bi videli, ali je on, Jernej. Ana se je jezila na kmete, ki ga zadržujejo. Saj jih pozna, do jutra bi čenčali.

Tunika je odšla ven in sedla na vežni prag. Blatnica je tiho šumela onkraj dvorišča. Sicer je bilo vse tiho. Nobene zvezde ni bilo, le z Ilovšaka in Bukovca se je semtertja videla brleča lučca.

Čemu ne pridejo? Tako dolgo se nismo videli, pa se jim nič ne mudi.

Tuniki je nekaj branilo da se ni mogla docela ogreti za očeta. Po materinem večletnem pripovedovanju si ga je drugače predstavljala, ljubeznivejšega in veselejšega. Saj je ni vso pot niti enkrat poljubil in privil k sebi. Tunika je opazila, da tudi matere ni, čeprav se je tiščala k njemu in ga ves čas držala za roko. Govoril je same resne in njej nič preveč razumljive stvari. Najbolj pa sta Tuniko motili njegova črna brada in velika črna kučma.

Tudi Ana je prišla na prag.

V zvoniku onstran je bilo.

Šteli sta: enajst.

„Zdaj bi se že lahko vrnili“, je dejala Tunika.

„Dà, lahko bi se“, je dejala Ana in se naslonila na podboje.

Tako čudno ji je bilo.

Ves večer je premišljala o vsaki Jernejevi besedi, o vsakem njegovem pogledu. Dasi se je branila z vsem svojim bitjem, z vso svojo ljubeznijo, je vendar nekje iz dna vstajalo nekaj temnega, težkega: Jernej ni takšen, kakršen je bil. Čeprav je z vsemi razlogi utemeljevala to in ono v Jernejevem vedenju, se vendar ni mogla otresti te pošastne misli. Ko ga je bila dopoldne na tako čudovit način našla, ji je bil izpregovoril nekaj besed, nato pa jo je pustil samo in govoril skoraj do poldneva ljudem, ki jih je komaj poznal. Govoril je in kričal, ona pa je od sreče komaj strpela na nogah. In potem po poti! Pripovedoval ji je o Rusiji, izpraševal, kako je z zemljo grofice Mondscheinove, toda nje skoraj ni videl.

Ne, ne, stran te misli! Saj ne ve, kaj misli. Saj je prišel, kaj hoče več.

Ana se je skušala nasmehniti, a se ni mogla. Prisluškovala je še nekaj časa v tiho noč. Potem se je opotekla v sobo in zajokala.

Kmalu nato je Tunika planila v temo.

Pred gostilno se je ustavila.

Čez trenotek obotavljanja je odprla vrata in stopila v hišo. Sprva sploh ni nikogar spoznala, vse je bilo v megli in dimu. Čez nekaj časa pa je zagledala očeta. Stal je s polnim kozarcem vina v roki — brado je imel vso razmršeno, obraz ves zardel — in govoril:

„Pravim vam, tako se mi ni še nikoli in nikjer godilo kakor tam. Vsega sem imel v izobilju, samo vina ni bilo. Tam smo pili samo vodko, a še ta je bila slaba; po vinu se mi je stožilo, zato sem se vrnil.“

Zlil je poln kozarec vase.

Tunika je z grozo strmela vanj.

Na jeziku ji je trepetala beseda, ki je pa ni izgovorila.

Ne, z besedo, ki ji je bila vsa ta leta nekaj najlepšega, najskrivnostnejšega, ne bo imenovala tega človeka, ki ga je v trenutku zasovražila.

Pognala se je iz gostilne in zajokala v noč.

IV

Nekaj dni potem, ko se je Jernej vrnil, so bili Lukovci z vsemi okoliškimi vami vred kakor pred nevihto. Ljudje so begali sem in tja, si nekaj šepetali, zmajevali z glavami in spet hiteli dalje. Povsod, ob cestah, ob plotovih in zunaj na polju so se ustavljali, si pripovedovali čudno novico in se zamišljeno ozirali okoli. Nekateri so šli ven na polja in

strmeli po prostranih grajskih njivah in travnikih ter se izpraševali: Ali je res? Ali je res, da bo ta zemlja, kjer smo mi, kjer so naši dedje in pradedje delali in trpeli, kjer bi se potili naši otroci in vnuki, da bo ta zemlja res naša?

Sokica je zmajala z glavo in ni verjela. Tudi osemdesetletni Kranjc ni verjel. Hodil je po travnikih, ves sključen in naguban, ter ni mogel doumeti: sedemdeset let je služil graščini, pa da bi zdaj od nje iznenada dobil kos zemlje, ki bi jo lahko imenoval svojo?

Toda Drejč je premislil še enkrat:

Po božji in človeški pravici bi bilo to prav. Če pogledam samo nas Sokove, nihče nič nima, le Tina ima veliko posestvo, ki mu ga je pa prinesla Marjeta. A drugi? Nana in Tomaž sta si pristradala kočo in njivico in travnik, Lajhovka pa je dobila tam zgoraj na Ilovšaku po možu bajtico in pest zemlje, a midva z Ano nimava sploh ničesar, čeprav se vse življenje trudiva in delava. In mati, babica in prababica, prav vsi so delali na graščinskem, se tu rodili, umrli, a nikoli niso imeli nič svojega. Grofica je stara tri in osemdeset let, sama je, brez otrok in sorodnikov, zemlje pa ima, da ne pozna niti vseh svojih njiv in travnikov.

Želarji, gostači, delavci, dekle in hlapci so preudarjali:

— Če mi dá tole njivico ob koči, se ji ne bo nič poznalo. Jaz bi jo posadil z lukom, luk prodal, dobil denar in bi se nam bolje godilo.

— Tale pašnik mi lahko prepusti, njej bo to, kakor bi na veliki njivi utrgal klas, mi pa bi lahko redili kravico.

— Rad bi imel tole njivo in tale travnik. Njivo bi posadil z lukom, krompirjem in zeljem, na travniku si postavil hišo in se oženil.

— Kočo, v kateri stanujemo, nam lahko podari, saj jih ima čez štirideset, grad pa takšen, da bi v njem lahko prebivalo pol vasi. Bili bi na svojem in nič bi se nam ne bilo treba bati šegula.

In še toliko in toliko je bilo želj. Lukovci, Orehovci, Petkovci, Tihonci, Drenovci, Blatinci in Sv. Magdalena ter vsi hribi nad Blatnico so bili ena sama želja: samo pest zemlje, da bomo tudi mi na svojem, da se bomo lahko grela svobodno na solncu in legali na svoje. A vsakdo je nosil te želje nekje globoko v srcu, le nemir jih je izdajal in oči, ki so venomer uhajale ven na polja, kjer so iskale, primerjale in izbirale.

A kmetje so se jim smejali. Sok je hodil ko puran po vasi in se obregnil ob vsakega kajžarja:

„Ali tudi ti verjameš onemu pritepencu boljševiku. Kdaj si že slišal, da bi komu kar tako vzeli in dali drugemu. Imamo še zakone in paragrafe. Če se boš mnogo družil z njim, te bodo še zaprli.“

In drugi prav tako:

— Glejte jih, kako so se narepenčili. Gospodarji bodo postali, mi — kmetje — pa bomo šli k njim na dnino. To je nekaj čisto novega!

— Pa kaj bi oni z zemljo, tudi če bi jo dobili! Saj je ne bi mogli obdelovati. Kje imajo živino? Kje plug in brano?

— Boga naj hvalijo, da nimajo zemlje. Nobenih skrbi in nadlog ne poznajo. Če je suša, ne posuši nič njihovega, če toča, ne pobije spet nič njihovega. Za nič jim ni treba skrbeti, samo na delo gredo, se najedo in še denar in živila dobe. Bedaki, bolje se jim godi ko nam.

— Tale Jernej si misli, da smo pri nas že tako daleč ko v Rusiji. Da prideš, nič ne vprašaš, ampak kar vzameš. Ti si se pa trudil leta in leta. Saj tudi graščaki niso prišli čez noč do zemlje, ki jo imajo dandanes. Stoletja in stoletja so se borili zanjo. Pa bi jo naj zdaj kar tako dali iz rok! No, bodo še lepo počakali.

— A kdo nam bo hodil delat — jih je najbolj grizlo — če dobe kaj-žarji zemljo. Že zdaj težko dobiš delavca ob žetvi in košnji, kaj bo pa potem, ko bo imel vsak svoj kos zemlje, kjer si bo nasadil luka in vse leto hodil z njim po svetu.

Vse zadnje dni je šlo tako po vaseh: tihe želje, dolgi pogovori, posvetovanja, smele in krepke besede, grožnje in kletve.

Za nedeljo po maši pa je Jernej sklical sestanek pri Vršiču.

Župnik je pridigal — bilo je na cvetno nedeljo — o velikonočni spovedi in kazal ljudem njihovo grešno življenje.

„Ljudje, zdaj pred največjim praznikom poglejte vase, da boste videli vse svoje hudobije in grehe. Ali si nikoli ne zaželite tuje lastnine? Ob vašo njivo meji sosedova. Eno brazdo bi še moral imeti, pa bi bil ogon, vam pravi hudič. In vi nastavite plug in si jo priorjete. Eno red še, pa bo dovolj za mojo živino, vam šepče skušnjavec, in vi zakosite v sosedov travnik. Takšne grehe, dasi so vnebovpijoči, vam Bog v svoji dobrotljivosti odpušča, če se spokorite. Toda zadnje dni je nekatere obsedel sam satan: kaj ena brazda in ena red, veliko njivo hočejo, obširen travnik so si zaželeli! Ljudje, ali imate še kaj vere? Ali imate še kaj vesti? Vzeti hočete, kar ni vaše, imeti hočete, česar si niste prislužili. Vaši prsti so se izpremenili v hudičeve kremplje, s katerimi bi si radi nagrabili posvetnega bogastva. Toda ne pozabljajte, da so nad vami zakoni, posvetni in božji. Spametujte se! Spokorite se! Ne iščite sreče v pozemeljskem življenju, marveč v življenju, ki vas čaka tam zgoraj, kjer boste imeli vsega, česar si boste želeli...“

V cerkvi je ves čas lahko šelestelo. Otroci so vzdigovali butare, zamahovali z njimi in jih predevali iz roke v roko. Vsa cerkev je bila

polna prijetnega šuma, nemira in vonja po zelenju, rasti in zemlji. Ljudje so čutili zemljo že skoraj v rokah, zato so jih župnikove besede še bolj bičale in trpinčile.

Po maši so se ustavljali zunaj cerkve v gručah in bili kar veseli, če je kdo odprl usta in izpregovoril o tem, kar je bilo vsem v duši.

„Jaz ne pojdem nikamor,“ je dejal stari Kranjc, „za norca nas ima oni oné in Šegula nas bo nazadnje še iz koč izgnal.“ Popravil si je klobuk in odkrevsal proti domu. Nekateri so mu sledili, drugi pa pristopili k sosednji gruči.

„Pojdimo in poglejmo, škodovati nam ne more“, je modroval debelušast možiček. „Zaprli nas ne bodo zaradi tega, mogoče pa res kaj dobimo.“

Mnogo jih je tako mislilo. In krenili so z njim proti Vršiču.

Žgečev hlapec Boštjan pa je hodil od gruče do gruče in vabil:

„Pridite, da se pomenimo. Jernej bo vse razložil. Boste slišali, kakšne ljudi imamo v vasi!“

Celó Lajhovka je vabila ženske:

„Pojdimo, da slišimo! Saj sem vam že pravila, da so na Hrvaškem ubogi ljudje dobili zemljo, a mi niste verjeli.“

Toda ženske so se porazgubile domov, samo Lajhovka je odšla proti gostilni.

Pred gostilno so spet postajali. Ko so opazili pred šolo, da se Šegula razgovarja s Sokom, so se nekateri z bali in odšli domov, a drugi so obotavljaje se stopili v gostilno.

Gostilniški sobi sta se napolnili: po večini ozki suhi obrazi, bledi in izpiti, le tu in tam se je smejalo dvoje veselih oči.

Nekateri so glasno govorili in zamahovali z rokami, da bi skrili zadrego, drugi vlivali vase brezbarvno vino, ki ga je Vršič za to priložnost že zarana znova krstil. Jernej, še zmerom z brado, ki si jo je dal v mestu lepo pristriči, je bil videti sredi množice kakor nov apostol. Oči so se mu bleščale v skrivnostnem ognju in komaj je dočakal, da so se ljudje umirili in da je mogel izpregovoriti. Sprva je govoril počasi, pozneje pa je začel v ogenj. Semtertja je vpletal ruske besede. Ljudje so ga v začetku poslušali nezaupno, naposled pa jih je ogenj njegovih besed potegnil za seboj.

„Tovariši“, je začel. „Nekdaj, pred stoletji in stoletji, je bila zemlja last tistega, ki jo je obdeloval. Ljudje so živeli v nekakšnih zadrugah in bili vsi skupni lastniki zemlje, kjer so pasli svoje črede, sejali, kosili in želi. Vsi so bili enaki pri delu, dobičku in lastnini. Počasi pa so si posamezni ljudje pridobili toliko oblast in moč, da so se znali dvigniti nad druge, se polastiti njihove zemlje in celó njihovega življenja. Tako je vsa

prostrana zemlja pripadla le nekaterim ljudem, ki je niso sami obdelovali, marveč samo uživali njene sadove ter gospodovali nad desetisoči in desetisoči ljudi, ki niso imeli v svoji lasti ničesar, niti svojega življenja. Dolga stoletja je v naših krajih gospodoval samo grof, kmet pa mu je tlačanal in se ubijal zanj. Celó cerkev, ki naj bi bila po Kristovih načelih brez zemeljskega kraljestva, si je pridobila ogromna zemljišča, ki so jih obdelovali kmetje-sužnji. Cerkev in grof sta se zvezala, izrabljala kmeta in mu pila kri; grof ga je strašil z biričem, a cerkev s hudičem; v zahvalo za pokorščino mu je pustil grof milostno življenje, a cerkev mu je obljubljala po smrti večno zveličanje. Toda kmalu je tu in tam kakšen tlačan dvignil glavo in se vprašal: Ali je res to božja in človeška pravica, da vse življenje trpim na zemlji, ki je prav tako moja kakor graščakova, da na zemlji, ki je last vseh ljudi, dajem vso svojo moč in kri za tujega človeka, sam pa nimam niti toliko, da bi položil na svoje tole svojo hrapavo in razjedeno dlan? Po zemlji je zavrelo. Od Severnega morja do naših polj in travnikov so se dvignili ljudje, se uprli gosposki in cerkvi ter si hoteli sami razdeliti zemljo in delo. A bili so preslabi, oborožene vojske graščakov in škofov so jih pobile in jih vrgle v še večje suženjstvo.“

Jernejeve besede so padale trdo na ljudi. Od početka so jim bile tuje in neznane ter so se jih bali; a kmalu so začutili, da jim razodevajo nekaj, kar je nezavedno telo v njih samih. Tu in tam je še bilo kako okotno, mrtvo, a večina se jih je bleščala v ognju nečesa velikega.

„Toda moč tega tlačanega ljudstva je bila vedno večja“, je nadaljeval Jernej. „Zavest, da je devet desetih vsega človeštva takih, ki delajo in trpe za eno desetino, je bila vedno močnejša. Obenem je rasla druga: ista usoda veže teh devet desetih, najsi bodo doma v ruski ali ogrski nižini, v Alpah ali pod Uralom. Naposled so se ljudem odprle oči: Zemlja, kjer delamo, trpimo in umiramo, je naša; mi, ki dajemo življenje človeštvu in ga s svojo krvjo vzdržujemo, množimo in nadaljujemo, mi moramo postati tudi resnični gospodarji tega sveta. V Rusiji se je to že zgodilo . . .“

Jerneju so žarele oči; moral je stopiti na stol in dati duška svojemu navdušenju za državo, iz katere je prišel.

Potem je razložil odredbe, ki so dotlej izšle za ureditev agrarnega vprašanja. Leta 1920. odredba, ki je podrobno določila, katera zemlja naj se dá za enkrat v štiriletni zakup in komu. Zemljo lahko dobe vsi tisti poljedelci, ki je imajo manj ko deset oralov, a prednost imajo invalidi, vojne vdove in dobrovoljci. Razdeliti je treba vso veleposestniško obdelovalno zemljo, kolikor je ima poedini veleposestnik čez pet in sedemdeset hektarov.

Nato je nadaljeval:

„Po teh odredbah bi morali mi dobiti čez sto hektarov zemlje, to se pravi vsakdo približno dva orala.“

Presenečen vzklik ga je prekinil.

„Dà, čez sto hektarov“, je zaklical Jernej. „Veleposestvo naše grofice Mondscheinove meri tri sto štiri in osemdeset hektarov. Od tega je okoli sto osemdeset hektarov obdelovalne zemlje: njiv, travnikov, pašnikov in vinogradov. Že lansko leto bi morali dobiti teh sto hektarov zemlje, a dobili niste niti pedi. Kako je bilo to mogoče? Odgovor je lahek! Te odredbe so izdali predvsem ljudje, ki so sami spadali pod ta zakon. Zato so ga tako sestavili, da se paragrafi lahko obračajo na vse strani, to je tako, kakor je komu prav. Razen tega pa imajo pri izvrševanju odločb opraviti ljudje, ki jim je tisočak iz veleposestnikovega žepa več ko pravično izvrševanje njihove službe. Tako se je moglo zgoditi, da sta vas grajski oskrbnik Šegula in župan Sok lahko ogoljufala za zemljo. Vam sta vse dopise zamolčala, oblastva pa z lažnivimi podatki in zlasti z denarjem prepričala, da se veleposestvo Mondschein bavi z vzornim kmetijstvom, in sicer z vzrejanjem bikov in z vzdrževanjem kobilarnic. Ali ste slišali: naša triinosemdesetletna plemenita devica Mondscheinova se ukvarja z vzrejanjem bikov!“

V obeh sobah so ljudje planili v smeh.

„Razen tega sta še poročala, da so tri četrtnine one zemlje, ki bi jo morali dati vam, neporabne za obdelovanje, da so to močvirja, ribniki in gozdovi. Močvirje je na primer Vrbje, kjer spravi graščina dvajset voz sena in otave, gozd je pol Zgornjega polja, kjer zraste čez deset voz sena, in neplodna zemlja so spodnji deli Falatov, kjer zraste vsa koruza, kolikor je graščina pridelala! In pisala sta, da daje graščina že tako vsakemu svojemu delavcu košček zemlje, ki jo lahko obdeluje po svoji volji, in da ni v Lukovcih, Petkovcih, Orehovcih in pri Sv. Magdaleni, na Ilovšaku in v Bukovcu, kjer ima graščina Mondschein svoja posestva, nikogar, ki bi bil brez zemlje. Tako sta vas ogoljufala za dve sto oralov zemlje. Čudno pa je le to, da vi, ki hodite in se vozite toliko po svetu, niste od lanskega poletja izprevideli te goljufije.“

Tedaj se je nekdo oglasil:

„Saj sem pozimi bral o tem v časniku; vprašal sem takoj Soka, kako bo pri nas, pa mi je dejal, da se to ne tiče naše graščine, ker imamo že tako graščinsko zemljo v najemu.“

Zdaj so tudi drugi povedali, da so slišali in se pogovarjali o tem. A Šegula in Sok sta jih vselej odpravila. Nastal je šum in nemir. Ljudje so pritrjevali, vzklikali in izpraševali.

Razumeli so, da je to drugače, kakor je bilo doslej.

Zemljo sicer dobiš samo v najem, plačaš zakupnino, a ne graščaku, marveč uradu. S šegulom nimaš opravka. Zemlje, ki je dobiš, ti nihče več ne more vzeti. Razen tega pa je to le začasno, prej ali slej bo ta zemlja tvoja. Mogoče že jeseni, vsekako pa prihodnjo pomlad.

Jernej je še govoril in razlagal. Videli bodo, kako bosta čez nekaj tednov šegula in Sok ponižna. Prišla bo komisija, ki se bo vpričo vsega ljudstva morala prepričati, koliko kobil in bikov stoji v graščinskih hlevih in kako zelo je nerodovitna zemlja v Vrbju, Zgornjem polju in Falatih. Samo nikogar naj se ne boje. Kar bodo dosegli, bo samo začetek, in ne smejo mirovati prej, dokler ne bo stala v grajskih hlevih njihova živina.

Tedaj se je nenadno vzdignil izza mize stari Rakuž, ki je bil že ves siv in zgrbančen, se oprijel stola in jel govoriti ostro, sikajoče:

„Ljudje božji, ali ne vidite, da je to Antikrist, ki vas hoče pogubiti? Niste li slišali danes pri pridigi, da je greh, polakomniti se tuje zemlje? Ljudje, poslušajte božji glas, ne pa hudičevega! Pojdite za Kristom, ne pa za Antikristom!“

Starec je vpil in krilil z rokami; nekatere je postalo groza njegovega strašnega pogleda in glasu ter so se že v duhu odpovedovali zemlji, a drugi so vzklikali, da so nazadnje prepvili njegov glas.

„Stari ste, boter. Kmalu vas bodo položili v zemljo, zato se je pa bojite!“

*

Po tej nedelji je nad vsemi viselo nekaj čudovitega. Polja so se primaknila k hišam, še v zaprte kamrice je zadehtelo po sveži, zorani zemlji. Trava je kar vidno zelenela, solnce je tako toplo sijalo, da še starci niso strpeli več v kočah, pomlad je prišla kar čez noč. Nič ni bilo več hudo, čeprav je bila klet prazna in ni bilo pri hiši ne vžigalic ne soli. Kaj vse to, saj se je vendar skozi vsako okno smejala lepa njiva s širokimi ogoni, kjer je rasel v ravnih vrstah lep, rdečkast luk ali je zorela rumena pšenica z dolgim polnim klasjem. Kaj, če si se najedel do sitega samo enkrat na dan, ko si pa od zgodnjega jutra do pozne noči hodil po zemlji, ki se ti je smehljala in dobrikala, češ, le glej me, tvoja bom kmalu, s svojimi rokami boš segel vame in jaz ti bom dala vsega v izobilju in ti poplačala vse dosedanje krivice! Ljudje so bili omamljeni. Dolgo v noč je bilo slišati pritajeno šepetanje.

V vseh kočah, v vseh ljudeh je živela samo ena misel: Zemlja.

Zemlja, ki jo bodo dobili.

Medtem ko je Jernej zbiral podatke za izvolitev agrarnega odbora, ki naj bi izvedel delno razlastitev veleposestva Mondschein, je bil velik sejem v Murski Soboti, kamor se je odpeljala skoraj četrtnina Lukovčanov.

Botra Nana in njen enako stari brat Tomaž sta že ves dan pletla vence. Sedela sta na nizkih stolčkih v gumnu, jemala iz velike košare lepe lukove glave, ki sta jih že prejšnji popoldan lepo osnažila, jim odtrgala koreninice in jih vpletala s slamo v vence. V vsak venec po dvanajst enako debelih. Nana ni bila zgovorna, Tomaž pa je sploh najrajši samo molčal. Ves dan nista izpregovorila deset stavkov. Slišalo se je samo šumenje slame in padanje vencev na kup.

Nana in Tomaž sta prebivala skupaj že skoraj trideset let. Sprva sta živela doma v koči, kjer je živel zdaj Drejč, delala na graščinskem ter vozila luk v Gradec, Maribor in na Hrvaško. Pri tem pa je vselej imela prvo besedo Nana. Tomaž je napravil, kakor je odločila ona. Bil je slaboten, boječ fant, ki se ni upal zvečer sam na vas. V nekaj letih sta si toliko prislužila, da sta po rajnem Škofovem Jaku kupila kočo z njivico in travnikom. Tomaž je popravil to in ono, čez leta sta si postavila nove svinjake in dokupila travnik, pozneje še kravo in konja. Desetletja že trgujeta z lukom, skoraj vsak teden naložita voz in se odpeljeta za dva, tri dni. Živino jima medtem že od nekdanj opravlja Ana, za kar dobiva vsak dan lonec mleka. O njunem življenju so ljudje v začetku toliko govorili in namigavali, da jima je župnik celó prepovedal bivanje pod isto streho. Toda dober mesec pozneje se je že ljubeznivo pogovarjal z njima.

Vršč se je tedaj smejal in pripovedoval po tihem ljudem:

„Za nekaj maš sta plačala in kupila cerkvi dvajset sveč. Zdaj lahko spita tudi v isti postelji.“

Z leti so govornice utihnile, saj je Nana od vsakogar kupovala luk, a župnik ju je celó stavljaj faranom za zgled lepega krščanskega življenja. Poleg tega je šla Nana vsakomur, kdor jo je le naprosil, za botro. Skoraj pri vsaki hiši je bil kdo, ki mu je bila birmanska botra. Zato so jo sploh klicali samo „botra Nana“. To je bilo tudi zanjo največje veselje. Vselej je lahko videla škofa od blizu. Ko je bila pred letom dni birma v Lukovcih ter je bila Nana botra Tuniki in še trem dekletom, jo je sam škof poklical po birmi k sebi ter jo vpričo domačega in drugih župnikov pohvalil, češ, spominja se, da je bila, ko je pred pet in dvajsetimi leti prvič birmal, tudi ona birmanska botra, kakor je sedaj ob petindvajsetletnici njegovega škofovanja. Zategadelj ji je podaril lepo,

zlatu obrezano mašno knjigo, ki jo je Nana jemala k maši samo o velikih praznikih, srebrno svetinjo in veliko podobo Križanega.

Ko sta spletna ves luk, je šla Nana krmit svinje, a Tomaž je izvlekel iz gumna voz na lojtrce, položil vanj velik, iz vrbja spleten koš, ki je bil dolg kakor voz, ob straneh visok kakor lojtrce, zadaj precej višji, spredaj brez prečne stranice. V koš je zložil vence. Tri redi ali kakor pravijo v Lukovcih tri „okna“. Potem je pritrdil na voz šotor, polkrožno streho, spleteno gosto iz protja in dolgo kakor voz.

Ko sta se hotela odpeljati, je prišla Tunika in ju prosila, naj jo vzameta s seboj.

„Predaleč je: Dvakrat tako daleč kakor v Maribor. Šele v nedeljo bomo doma.“

(Dalje prihodnjič.)

† DR. FRAN ZBAŠNIK

Dne 3. februarja je umrl naš najstarejši pripovednik in publicist. Letos dne 1. oktobra bi slavil osemdesetletnico svojega rojstva, ki bi šla najbrž neopaženo mimo nas, zakaj Zbašnik ni silil nikoli v hrupno javnost, zlasti ne kot pisatelj; saj niti svojega imena ni videl rad natisnjenega, odtod pri njegovih leposlovnih spisih toliko psevdonimov: Žaljski, Fr. Dolinčan, F. J. Doljan, Malograjski, Fr. Milovršnik, Novus, Fr. Strnad, Jos. Frančič, Fr. Serafin.

Njegovi literarni početki segajo daleč nazaj, še v Stritarjevo dobo. Ko je Stritar leta 1876. obnovil Zvon, mu je sedmošolec Zbašnik na prigovarjanje prijatelja L. Pintarja poslal pet pesniških prvencev, ki so našli v urednikovi listnici obširno oceno z laskavim zaključkom: „Vaše pesmi smo brali s pravim veseljem... Vse kažejo lep, nenavadno lep talent; zdi se nam, ako se ne motimo, da Vas smemo imenovati pravega pesnika, in to ni kar si bodi. Pravi pesniki so redko sejani...“ (272). Pesništvo ga je mikalo že kot dečka, in ko se je začel sam poskušati v stihotvorstvu, je ustvarjal verze z lahkoto. Ker pa ni našel nikdar potrebnega časa, da bi kritično pretehtal, kar je v naglici napisal, zato tudi ni nikomur svojih pesmi ponujal. Tako se je zgodilo, da je v vsej dolgi dobi le bolj slučajno objavil nekaj nad tucat pesmi, med njimi največ trioletov. Vso ostalo, dokaj obilno pesniško žetev pa je čuval zase v beležnicah ter naposled vse pesmi brez izbire izročil plamenom. Sam sodi o njih, da bi se v sedanjih razmerah izdane občutile kot anahronizem, „zakaj: soneti, gazele, trioleti, rondeli, siciljanke — komu imponira dandanes še kaj takega? Vse ob svojem času!“ —

Dolgotrajna živčna bolezen, dediščina nevesele mladosti, in preobloženost v službi sta bili vzrok, da se je po prvi črtici, „Medailon“, objavljeni 1879 v Poznikovem Slovanskem almanahu, tako pozno spet lotil beletrije, nekako v času, ko se je pri nas že začel oglašati literarni boj med „novostrujarji“ in starejšo generacijo. Zbašnik je bil v sredi med starejšimi in mlajšimi pisatelji. Bil ni nikoli načelen nasprotnik pa tudi ne brezpogojen pristaš kake literarne struje, kombinacija raznih struj se mu je zdela dopustna in celo potrebna;

najmanj simpatičen mu je bil naturalizem. Njegovo dolgoletno sodelovanje pri Mohorjevi družbi tvori poglavje zase. Ker se mu je zdelo, da naši za obmejno slovenstvo tako potrebni družbi primanjkuje dobrih pisateljev, je za njo pisal po intencijah tedanjega odbora „po resničnih dogodkih, priprostemu ljudstvu v pouk in zabavo“ tendenčne povesti vzgojne vsebine. Že njih naslovi dajo slutiti vsebino: Na krivih potih (1893), Čujte in molite, da ne padete v skušnjavo (1894), Kdor ne uboga, ga tepe nadloga (1895), Vas Kot (1896), Boj za pravico (1897), Strašen božični večer (1898), Kako se je rajni Smolnikar trmoglavosti odvadil (1898), Nehvaležen sin (1900), Za srečo; Bog ga je uslišal (1901), Miklova lipa, zgodovinska povest (1903), Pisana mati (1909). Ljudstvo je posebno prve povesti lahko umljivega in zgovornega pripovednika rado čitalo. Istočasno je sodeloval pri Slovenski matici. Ob vsem napornem uradnem delu je v šestih tednih napisal „Z viharja v zavetje. Roman iz življenja preproste deklice“ (1900) s tendenco proti prevelikemu kultu dedičnosti v slovstvu. V njenih publikacijah je še objavil črtice Pastirica (1900) in Lajnar (1901), dramatičen prizor. Sami med seboj in Pogreb, sliko iz življenja koroških Slovencev (1902). A tudi vabilom za sotrudištvo pri drugih revijah se je rad odzival, tako Slovanu (1902 in 1903), Slovenki (1902), Domačem prijatelju (1904 in 1905) i. dr.

V zelo neugodnih razmerah je Zbašnik za Aškercem leta 1903. prevzel uredništvo Ljubljanskega zvona, ker je tako želel dr. Tavčar, njegov šef v deželnem odboru. Že od leta 1896. je v reviji priobčeval črtice, gledališka poročila, dramske prizore, novele in povesti, med njimi tendenčno povest Žrtve (1901, 2. izdaja 1925), pisano ne iz političnih ali strankarskih, temveč iz etičnih nagibov. Ob prevzemu je našel v uredniških predalih razen nekaj pesmi le še Podlimbarskega Potresno povest, ki jo je bila že prej Slovenska matica odklonila in ki jo je bilo treba za Zvon šele prirediti. Kot urednik je bil nasprotnik vseh onih, ki so se postavili na tesnobno stališče kake posamezne struje; zato se ni pomišljal povabiti in privabiti k sodelovanju poleg mlade moderne tudi starejših pisateljev, kakor Trdino, H. Dolenca, drja. Tavčarja. Pogosto krizo v beletriji pa je pod raznimi psevdonimi vztrajno reševal Zbašnik sam. Ko je po sedemletni uredniški tlaki zapustil svojemu nasledniku prazne predale, je ves decenij za javnost umolknil, a tem živahneje se je začel spet literarno udejstvovati po prevratu. Iz zapuščine svojega pesniško nardarjenega nečaka, Žrtve svetovne vojne, je izbral za mladino Drobne pesmi in jim dodal primeren uvod (1922). Pod skupnim naslovom „Motivi iz vojnih časov“ je napisal 23 daljših in krajših slik, ki govore o fizičnem trpljenju, duševnih mukah in moralni propalosti iz dobe svetovne vojne; 17 izmed teh je s posebnimi naslovi objavilo Jutro (1925 in 1926). Postal je marljiv sotrudičnik Domačemu prijatelju (1927 do 1930), Zvončku (1924 do 1932), Odmevom ter priobčeval v Jutru in Slovenskem narodu članke leposlovne in prirodne vsebine.

Zbašnikovo obsežno publicistično delovanje je javnosti le malo znano. Že kot gimnazijec, še bolj pa kot graški jurist je dopisoval političnim listom posebno proti takratnemu nemškutarstvu. Toda v politiki se je že v mlajših letih dvignil preko vsakdanjih strankarskih borb na stališče, da moramo maloštevilni Slovenci predvsem skrbeti za to, da se rešimo pogina. Tako mišljenje je ustrezalo njegovi mehki, miroljubni naravi. Zato se je po mož-

nosti kot nestrancar izogibal domačim sporom in se kot časnikar najrajši bavil z zunanjo politiko in gospodarskimi vprašanji. Ko se je pod deželnim predsednikom Winklerjem ustanovila Slovenska vladna stranka in z njo poluradni Ljubljanski list, mu je Zbašnik iz Kamnika, kjer je bil od jeseni 1883 prideljen okrajnemu glavarstvu kot konceptni praktikant, pošiljal razne, navadno humoristično pobarvane dopise. S Šukljetovim premeščenjem na Dunaj je postal na Winklerjevo željo v uradništvu z mesecem januarjem 1885 Zbašnik njegov naslednik. Branil se je sicer, dokler se je dalo, ker je takoj od začetka čutil, da podjetje ne bo narodni stvari koristilo. Tistikrat so se začeli zanj najbridkejši časi, kajti često se je zgodilo, da je moral, živčno bolan, list skoraj sam napolniti. Po desetmesečnem naporu se je naposled zgrudil pod tem bremenom ter se dal premestiti iz predsedništva deželne vlade k okrajnemu glavarstvu v Postojni. Njegovi želji so ustregli samo ob pogoju, da listu pošilja po tri uvodnike na teden, kar je tudi vestno izpolnjeval, dokler ni list prenehal izhajati. Svoje takratne doživljaje je opisal ne brez humorja pod naslovom „Kako sem jaz služil“ in „Kako je bilo dalje“ v listkih Našega glasa (1921 in 1922). — Vsebinsko tehtni so njegovi temperamentno pisani politični članki, preko sto po številu, ki jih je od 1919 dalje priobčeval v Slovenskem narodu, nekaj tudi v Jutranjih novostih in Jutru. Njegov članek „Kako bi jaz govoril ameriški komisiji“ (Slovenski narod z dne 27. januarja 1919) je bil preveden na angleški jezik. O uradniškem vprašanju je poročal od 1920 v Našem glasu.

Zbašnik je svoje bogate duševne moči preveč drobil, svoje zanimanje obračal na prerazlične stvari, tako med drugim na umetnost in vedo v raznih njenih panogah, na nove tehnične izume in celo na medicino. V tej razdrobljenosti duševnih sil je treba iskati tudi vzroka, da njegovo leposlovno delo ni doseglo umetniške dovršenosti in trajnega uspeha. Šr.

SODOBNI PROBLEMI

ITALIJA IN ABESINIJA

Ko je Italija ustvarila svoje narodno edinstvo, je začela kot pretežno pomorska država misliti, kako bi si pridobila kolonije. Apeninski polotok se steguje proti Afriki kakor nedograjen most čez Sredozemsko morje. Še preden pa se je začela italijanska politična penetracija, se je že širil njen trgovinski vpliv po vsem južnem Sredozemju, zlasti po obalah severne Afrike. Gospodarski razmah, ki ga je spremljala močna italijanska emigracija, je nemalo vplival na kolonialni apetit prvih italijanskih državnikov. Posebno so se ti zagledali v Tunis in Tripolitanijo. Toda ob koncu minilega stoletja so Francozi prehiteli Italijane v Tunisu, Anglija pa je odvedla iz samoljubnih načrtov Italijo k Rdečemu morju, želeč tam ustvariti rivaliteto med Italijani in Francozi, kar bi povečalo varnost pomorske življenjske žile imperija na poti v Indijo.

Tako so prišli Italijani do svoje prve kolonije v Eritreji, ob južnozpadni obali Rdečega morja. Ta kolonija jih je stala ogromno denarja, baje štiri milijarde lir, in mnogo človeških življenj, a koristi niso imeli od nje nobene. Kesneje se je Italija polastila še Somalije ob zapadni obali Indijskega oceana.

Pri nadaljnjem prodiranju pa je zadela italijanska ekspanzija ob interese Anglije in Francije, torej ob nepremagljive ovire.

Svetovna vojna je povzročila velike izpremembe v afriški kolonialni posesti. Po pogodbi, sklenjeni v Sèvresu leta 1920., so bile nemške afriške kolonije razdeljene med Anglijo in Francijo pod naslovom mandata. Majhen del je dobila tudi Belgija, Italiji pa niso dali ničesar. Namestu tega sta ji obljubili le Francija in Anglija nekaj kompenzacij, toda italijanska diplomacija je naredila napako, da kompenzacij takrat ni točno določila. Zaradi tega se ni niti Franciji niti Angliji posebno mudilo, da bi Italiji obljubljeni kompenzacije tudi dali. Zmerom sta imeli pri rokah kakšen izgovor. In to je bil eden glavnih vzrokov, da je Italija s prihodom fašizma prešla v tabor evropskih nezadovoljencev.

Takšen je bil položaj do pred kratkim, ko sta se v Rimu sporazumela Laval in Mussolini. Pisalo se je, da je glavna in edina točka njenega sporazuma vprašanje avstrijske neodvisnosti in nemškega oboroževanja, vendar pa je bilo, kakor se počasi razkriva, težišče v reševanju kolonialnih vprašanj, pri čemer je bila kompenzacija, ki jo je Francija dolgovala Italiji še izza mirovne pogodbe, zelo velikega pomena. Rimski sporazum je uredil vprašanje francosko-italijanskih kolonialnih odnošajev.

Italija je z njim dobila obsežne pokrajine na jugu svoje naselbine Libije, toda njihova vrednost ni niti v približnem razmerju z njihovo obsežnostjo. Ozemlje je pusto in zelo redko naseljeno. Lahko rečemo, da od njega Italija nikoli ne bo imela posebne koristi. Italijani so upali, da pridejo na jugu do Čadskega jezera, toda za enkrat se jim te nade niso izpolnile in verjetno je, da se jim sploh nikoli ne bodo. Vse pa kaže, da je dobila Italija namestu tega zemlja važne koncesije na račun Abesinije. Po razvoju dogodkov od rimskega sporazuma dalje bi lahko sodili, da je Italija čakala le na sporazum s Francijo, preden se z vojaško silo loti Abesinije. Ta sporazum ji ni dal le dovoljenja za politiko proste roke v Abesiniji, temveč ji je tudi zavaroval hrbet, paraliziral Nemčijo in zajamčil neodvisnost Avstrije.

Dandanes je abesinska vojska še v takšnem stanju, da bi se težko kosala z moderno italijansko armado, toda abesinska vlada se trudi na vse kriplje, da bi jo s pomočjo inozemskih častnikov reorganizirala in opremila z modernim evropskim orožjem. Zato vidi Italija, da mora udariti hitro in da gre vsak dan, ki ga pri tem izgubi, nasprotniku v korist. Le ena ovira še moti Italijo: Abesinija je namreč članica Društva narodov in se lahko pri njem pritoži. Toda pritožba bi utegnila spraviti ta mednarodni forum v prav neprijeten položaj. Zato Mussolini vsak dan dokazuje, da je Abesinija zaostala in necivilizirana država, ki ji ni mesta v družbi modernih držav v Ženevi.

Abesinija meri okoli 1,250.000 km² in je torej približno štirikrat tolikšna kakor Jugoslavija, šteje pa samo okoli deset milijonov prebivalcev.

Abesinija leži malo nad ekvatorjem in če ne bi bila na taki višini, bi morala imeti pravo tropsko podnebje z dolgotrajnim deževjem. Po višinskih razlikah jo lahko razdelimo v tri pasove. Prvi pas se razteza od pustinje v ravnini do 1500 metrov nadmorske višine. Na tem ozemlju je podnebje močno vroče in za Evropca skoraj neznosno. Vode je tod zelo malo. Tu prebivajo nomadska plemena, nad katerimi niso imela oblastva nikoli posebne moči, in tu so tudi kraji, zaradi katerih sta se začeli pripraviti italijanska in abesinska vlada.

Drugi pas se razprostira med 1500 do 2500 metrov nadmorske višine. Abe-sinci imenujejo te kraje „zemljo življenja“, kjer, kakor slikovito pravijo, ne moreš odrezati palice, da ne bi bila s kavnega drevesa, vreči kamna, da ne bi padel na obdelano polje, in videti drevesa, na katerem ne bi bilo roja čebel. Podnebje je milo — kakor večna pomlad. Rodovitnost zemlje je kar neverjetna. Ti kraji so žitnica in moč Abesinije, kjer rase vse, kar človek na svetu seje. Tretji pas nad 2500 metrov nadmorske višine je gorat in le delno porasel. Podnebje je hladnejše, prebivalci pa se ukvarjajo po večini z živinorejo.

Prirodno bogastvo Abesinije je veliko. Tu se nahajajo bogata ležišča plati-ne, zlata, srebra in drugih dragocenih kovin. Strokovnjaki tudi sodijo, da se skrivajo pod zemljo velike zaloge premoga in železa. Ameriški in angleški strokovnjaki so v poslednjem času odkrili tudi petrolejske vrelece, ki so naj-brž zelo izdatni. Za Italijo, ki mora ves petrolej uvažati, bi bili ti vreleci neprecenljive vrednosti. Seveda zahteva njihovo ukoriščenje ogromne investicije. Saj ne bi bilo treba le vrtati za ležišči, ampak tudi zgraditi vsa prometna sredstva, ker nima Abesinija do zdaj niti cest niti železnic.

V Abesiniji ne prebiva enoten državni narod, ampak več plemen. Pravih Abesincev, ki se imenujejo Amari, je približno milijon, najmočnejše pleme pa je Galla s štirimi milijoni. Razen njih je še več močnih rodov. Gospodujoči ele-ment so Amari, ostali pa so bolj ali manj podrejeni. To bi se med vojno uteg-nilo maščevati, ker bi skušali osvajalci nedvomno naščuvati podrejena plemena proti gospodarjem. Abesinija je tudi ena redkih držav, ki suženjstvo še dan-danes zakonito priznavajo.

Kot prva evropska država so se Italijani približali gospodarjem Abesinije, pri čemer sta seveda obe stranki iskali svojo lastno korist. Italijanski raz-iskovalci so poročali o prirodnih zakladih skrivnostne dežele, Abesincem se je pa zahotelo zunanega bleska evropske civilizacije, zlasti so si kot bojevit narod zaželeli modernega evropskega strelnega orožja. Anglija in Francija sta se dolgo upirali temu, da bi se Italija vgnezdila ob zapadnem robu Rdečega morja. Toda strah Angležev pred mahdistično revolucionarno poplavo, ki je ogražala britansko moč v Egiptu, je premagal njihove pomisleke. Ko so mahdi-jevci zavzeli Kartum in umorili generala Gordona, je dobil italijanski ad-miral Caimi v sporazumu z Veliko Britanijo, Turčijo in Egiptom dovoljenje, da je zasedel otok Massao. Velika Britanija je videla v Italiji vojaškega za-veznika v boju proti mahdijevim uporniškim krdelom, Italiji pa se je nova posest zdela dobro oporišče, odkoder si bo počasi pridobila dragoceno zaledje. Pod italijanskim in angleškim vplivom so Abesinci napadli Arabce — upornike, pri čemer je padel abesinski kralj Janez. Italija je podpirala kandidaturu negusa pokrajine Šoe za „kralja kraljev“, ker je videla v njem svojega člo-veka; in res je zasedel le-tá prestol pod imenom Menelik II.

Novi vladar je od začetka kazal neko naklonjenost italijanskim strem-ljenjem, in zato so Italijani že računali, da si s spretno diplomatsko potezo lahko pridobe protektorat nad Abesinijo. Crispi je sanjal, kako bo svojega vladarja kralja Umberta kronal za abesinskega cesarja. Toda Menelik, ki se je od začetka naslanjal na Italijo, že iz tradicionalnega sovraštva Abesincev do Angležev, je zdaj izprevidel, da je najnevarnejši sovražnik Abesinije — Italija. Italijanom namreč ni bila vseč naraščajoča moč novega cesarja, pod

čigar vodstvom je Abesinija naglo in vsestransko napredovala, in zato je naščuvala njena spletkarska diplomacija posamezne plemenske poglavarje proti novemu vladarju. Toda Menelik je premagal upornike, drugega za drugim, in razširil svojo oblast nad vso Abesinijo in celó čez njene prejšnje meje. V notranjosti je organiziral državo na novo in zlomil zadnji upor islamskih plemen.

Pri tem se je dobro zavedal, da se bo moral slednjič pomeriti še z Italijo. Zato se je vztrajno pripravljaj na vojno. S posojilom štirih milijonov lir, ki mu ga je bila dala Italija, ko je nastopil vlado, je kupil od Nemcev, Francozov in Angležev orožja, potem pa je krenil proti Eritreji, kjer so Italijani pod vodstvom generala Baratierija zbrali znatne sile. Pri Adui je trčila abesinska vojska ob italijanske čete. Menelik je zasedel višine okoli italijanskega tabora z nekaj nad sto tisoč možmi, medtem ko je štela vojska italijanskega generala štirinajst tisoč vojakov z močnim topništvom. Italijani so bili prepričani, da bodo zmagali, toda Abesinci so jih v krvavem spopadu docela uničili. Dva italijanska generala, 360 častnikov in nad 10.000 mož je obležalo na bojišču. Abesinska zmaga pri Adui spada med največje zmage domačinov nad evropskimi četami, kar jih beleži zgodovina. Italija se je po tej katastrofi začela takoj pogajati ter je priznala Abesiniji popolno neodvisnost. V Italiji ta poraz še do danes ni pozabljen. Crispi, ki je uvedel imperialistično politiko v Afriki, je moral odstopiti ter je za vedno izginil s političnega odra. Zmaga pri Adui je rešila abesinsko neodvisnost.

Ni pa bilo mogoče pričakovati, da se bo s to zmago Abesinija za vselej rešila pohlepa evropskih kolonialnih velesil. Italijansko slabost je takoj izkoristila Francija, ki je poslala kapitana Marchanda čez vso srednjo Afriko do izvirov Nila, da prouči vprašanje gospodstva nad Egiptom, ki so si ga med tem prilastili Angleži; pri tem pa je imela še posebne namene: hotela je osnovati ob zgornjem Nilu jedro za francoski kolonialni imperij v sredini Afrike. Toda Kitchener je pregnal Marchanda iz Nilove doline, s čimer so se francoski načrti v srednji Afriki za vedno podrli. Ko pa je bila Anglija zaposljena v Egiptu in se je Francija zapletala v Maroku v hude boje, se je jela Italija iznova poželjivo ozirati na Abesinijo, dokler ji obe tekmici nista na novo prekrizali računov. Leta 1906. je bila sklenjena med Italijo, Anglijo in Francijo pogodba, ki je zajamčila neodvisnost te poslednje afriške samostojne države. Vse tri podpisnice so se tedaj tudi obvezale, da nobena ne bo iskala brez drugih dveh v Abesiniji kakšnih posebnih gospodarskih koristi, toda notranji nemiri, dinastični spori, slavohlepnost nemirnih plemenskih knezov in naposled svetovna vojna so v Abesiniji preprečili, da se ni mogla razviti v moderno državo, kakor se je to svoj čas posrečilo Japonski. Takoj po vojni je poskušala Italija iznova pridobiti Abesince, da bi mirno priznali italijanski prednostni položaj v svoji državi. Abesinski vladar Ras Tafari je obiskal Rim, kjer so ga sprejeli s kraljevskimi častmi, toda šele dve leti kesneje je prišlo do prijateljske in trgovinske pogodbe s cesarjem Hailem Salassijem I., s čimer je dobila Italija ugoden, izjemen položaj v Abesiniji.

Odslej pa postajajo namere Italije, da bi razširila svojo afriško posest in jo zaokrožila v lepo enoto, čedalje očitnejše. Napoti ji je bil prav za prav samo še garancijski pakt iz leta 1906. Toda lani meseca julija je odpadla še ta ovira po dolgotrajnih in nad vse zamotanih tajnih pogajanjih med velesilami, ki so ta pakt podpisale, in slednjič se je ukinila pogodba, ki je Abesiniji

zagotovila neodvisnost. S tem sta dejansko Anglija in Francija pristali na eventualni italijanski protektorat nad Abesinijo. Še preden pa so se začela pogajanja, je prišel maršal Badoglio za guvernerja v Eritrejo in maršal Balbo za guvernerja v Libijo. S tem je hotela Italija pokazati evropski javnosti, kako važna se ji zdi kolonialna ekspanzija v Afriki. Hkratu so prihajala tudi poročila, da prevažata Italija velike količine orožja in streliva na svoje afriško ozemlje.

V Rimu se dobro zavedajo, da bodo Abesinci svojo neodvisnost drago prodali. Zato ni verjetno, da bo Italija svojega nasprotnika po dosedanjih žalostnih izkušnjah podcenjevala. Res je Abesinija po večini še primitivno oborožena. Šele v zadnjem času poskuša, da bi svojo tehnično sposobnost čim bolj povzdignila. Sedanji cesar razpolaga z nekaj tisoči po evropsko oboroženih in oblečenih vojakov. Vrednosti in borbenosti abesinske vojske pa ne smemo presojati z evropskim merilom. Izredno ugodne terenske okoliščine, prirojene vojaške vrline in pripravljenost abesinskega vojaka, da se bori in umre za svojo grudo, vse to je napravilo iz Abesinca dobrega vojaka, čeprav je morda slabo oborožen. Guglielmo Ferrero je o Abesincu napisal, da sicer ne zna pisati in čitati, zna pa nekaj, kar je Evropa že zdavnaj pozabila, da je namreč vojna boj ljudi in ne boj strojev. Računa se, da razpolaga abesinska vojska dandanes s približno 600.000 puškami, z izvežbano konjenico, nekaj tanki in letali. Vprašanje je le, odkod bo dobivala strelivo, ker je Abesinija sredi držav, s katerimi se je Italija dogovorila glede popolne nevtralnosti, pri čemer je seveda onemogočeno tudi tipotapstvo orožja.

V nevarnih dneh, ki jo čakajo, ima Abesinija le enega močnega prijatelja, in sicer Japonsko. Abesinija jo je že pred leti poklicala na pomoč proti ekspanzionističnim načrtom evropskih veselil. In Japonska si tega povabila ni dala ponoviti. Njena gospodarska postojanka v Adenu proučuje že več let, kako bi se dala japonska zunanja trgovina razširiti, pri čemer misli seveda zlasti na Abesinijo, ki je svoje ozemlje na široko odprla japonskemu vplivu. Vzlic temu so uspehi zaenkrat še precej skromni, ker revna Abesinija nima s čim plačevati japonskega blaga. Zato se je Japonska odločila, da bo najprej kolonizirala redko naseljeno abesinsko ozemlje in si je za ta namen izbrala zlasti kraje osrednje cone, ki vise proti Nilu. Tam so namreč Japonci opazili, da rase divji bombaž, ki bi dal s smotrenim delom tudi prvovrsten proizvod. Japonska je tudi že dobila od vlade v Adis Abebi velike koncesije za bombažne nasade, in japonska gospodarska ekspanzivnost je v Abesiniji zdaj že tako močna, da grozi celó italijanskim imperialističnim načrtom, ker je Japonska izjavila, da bi v primeru italijanskega napada na Abesinijo nastopila zanj z vso svojo močjo.

Doslej je imela v Abesiniji največje interese Anglija, in sicer zaradi vodá Nila, ki tod izvira. Kakor v svetopisemskih časih je tudi dandanes Nil blagoslov in največji dobrotnik Egipta, in sicer še veliko bolj ko takrat. Z velikimi jezovi v Sudanu zbirajo Angleži vodovje in namakajo z njim nepregledna bombažna polja v zgornjem Sudanu. Če bi vode zmanjkalo, propadejo milijoni in milijoni vloženegega kapitala.

Zato je razumljivo, da so se Abesinci že davno odrekli pravici, da bi kakorkoli vplivali na tok vode, ki izvira v severnih krajih njihovega ozemlja. Zanesljivo je, da so morali tudi Italijani sprejeti isto obveznost, če so hoteli,

da jim dovolijo Angleži iztegniti roko na Abesinijo. Tudi je verjetno, da vidijo Angleži rajši, da so izviri Nila v rokah Italije, na katero je pritisk še vedno mogoč, kakor pa v rokah oholih Japoncev, ki nevzdržno širijo svojo oblast v vsem ogromnem prostoru Tihega oceana in trkajo že na vseh koncih na vrata imperija.

Zaradi tega je dandanes najbrž račun glede Abesinije med Italijani, Francozi in Angleži že podpisan. In vprašanje je le, kdaj bo Italija ta račun vnovčila. Italiji se je posrečilo dobiti kompenzacije, ki so ji bile obljubljeni ob koncu svetovne vojne, Angležem in Francozom je pa taka rešitev tudi prijetna, ker gre na tuje rame. Ni pa s tem rečeno, da sta Anglija in Francija pripravljene podpirati Italijo v njenih načrtih, kar zlasti kažejo komentarji njunega tiska, ki svari rimsko vlado, naj se ne spušča v nasilne poskuse, ki bi utegnili imeti v Evropi najnevarnejši odmev. Vse kaže, da je Italija zdaj, ko ima zavezniško menico v žepu, gluha za nasvete, in da stojimo v Afriki pred dogodki, ki bodo morda imeli velike posledice v mednarodni politiki.

Stanko Jug.

KNJIŽEVNA POROČILA

VLADIMIR LEVSTIK: DEJANJE. Povest. 172 strani. Založila Vodnikova družba. 1934. Natisnila Narodna tiskarna v Ljubljani.

Levstikova povest, ki ji je dejanje kot izraz dobe snov in vsebina, je umetnina posebne vrste. Motil bi se, kdor bi ji hotel nadeti politično skupnost s komerkoli ali s katerokoli silo socialnega življenja, kakor je nasilno — fašistično — to res poskušal dr. I. L. v „Jutru“ dne 16. decembra 1934. In vendar je politično in literarno pomembna povest. Po snovi je celó dnevno aktualna, saj obravnava eno tipičnih „dejanj“ naše politične dobe. Levstik si je izbral samo jedro.

Ko preberemo njegovo povest, se nam zdi, da je po nekem nerazumljivem naključju občutno okrnjena, in nas preganja, da vrtamo v svet, iz katerega rase tako nujna življenjska tragika. Avtor je obsodil v njej politični umor. Dosledni konec njegove ostre misli je vprašanje o vrednosti človeka kot politične sile. Ali ni služba fašizmu zabloda? Resnično, človekovo posamezno življenje se mora s to smerjo sile nujno križati tragično, ker je bil politično orodje reakcionarnih sil. Tako doživljenje samega sebe je pri Levstikovem junaku Sergeju sprožila Kajina ljubezen. Dejanje, ki mu je bilo dotlej glavni in najbohotnejši pojem, se umakne ljubezni in po tej se potlej meri vse njegovo življenje, resnično, ne več kakor prej, ko se je merilo le delno in z zavestno, namerno, a ne svobodno usmerjenostjo. Nenadni politični dogodki ga pahnejo iznova v preteklost, ga razdvoje in strmoglavijo v boju nepremagljivih sil na dno življenja. Dramatiko tega boja je vpletel Levstik v povest stosedemdesetih strani. Vsa tragika Sergeja je v zločinu, v dejanju! — ki mu je bilo prej izpolnitev življenja in ki zdaj, po dveh, po enem dnevu, torej že trenotek nato, nima več prostora v njegovem edinem, nedvomnem življenju. Tembolj, ker mora ubiti prijatelja, storiti nedejanje. Skozi ta usodni trenotek ga telesno reši in požene le elementarna, z višjih vidikov nizkotna, podla želja, da bi živel. Da bi živel, čeprav za ceno moralne in etične smrti, ki bo stopila med njega in Kajo in ves svet za vselej.

V Sergeju je upodobil pisatelj, kljub temu, da mu je dal poklic pisatelja visokošolca, vendar le poprečnega človeka, poprečnega umsko in socialno. Očitno je Sergej zrasel v malomeščanstvu, ki ga pomanjkanje kulture žéne v ekstreme in pomanjkanje politične izobrazbe v fašizem. Razen tega je Sergej temperamenten mladenič, malce nadut in razvajan zaradi slepe materine in zveste sestrine ljubezni. Pisatelj je to vzdušje dokaj obširno označil v prvih štirih poglavjih, ki jih moti le bledest barv in včasih prisiljeno poudarjanje junakove drame. Tudi še dolgi pogovor s stricem Lonskim in kot nasprotje z učinkovitim, a sicer nepotrebnim Jindro se vleče v postranski smeri še prav do glavnega dejanja. S tem se umetno poveča — delno res mojstrsko — tisto veliko nasprotje, ki ga prinese v ta svet lepa Kaja. Njen nastop je tako močan in skrivnosten, da nas spominja junakinj iz ruskih romanov. Sergejeva drama o dejanju in ljubezen sta tako poudarjeni in spojeni v široki ekspoziciji za nadaljnjo, ožjo, povest; obe sta vsebinsko važni.

V povesti pa sta dejanje in ljubezen ohranjena bistveno različno. Sergejevo dejanje kot umor iz zasede preneha biti dejanje prav tam, kjer bi morale tekMOVATI z ljubeznijo. Junak se ne pripravlja nanj. To odjemlje snovi napetost. Sergeja vlečejo zunanji dogodki v prisiljeno dejanje in ni čudno, da se mu upira. Toda upira se mu ne toliko notranje, kolikor zaradi zunanjih okolnosti, in zlasti ne zato, ker bo to dejanje, ki mu je v svoji drami pisal slavospev. Saj bo to le zla senca dejanja. Torej s te strani ni mogel doživeti notranjega nasprotja in v tem zmislu naslov povesti ni izčrpan.

Prisiljeno dejanje stori junaka samo po sebi nesrečnega. Saj mu O'Brienovi ukazi niso več sveti, nasprotno, ta fašistični krvočonež mu je že odvraten in bi zanj ne šel ubijati Simonoviča, tudi če bi bil ta res izdajalec, kar pa ni nikjer dokazano. Avtor sicer pravi, da se je mož osebno sprl z vodjo in šel zato v nasprotni tabor. Toda jasnega o tem ne vzemo in v politiki se težko ločijo osebni povodi od načelnih. Avtor pravi tudi, da je za Sergeja Simonovič še zmerom poštenjak, in nima nasprotnih dokazov, razen verjetnosti, da je vedel za atentat delavcev na fašiste. Tu se usodno kažejo nedostatki političnega okvira povesti.

Pisatelj je sicer res izrazito naznačil naš čas s poostrenim političnim bojem, dobo vojaške organizacije političnih strank; njegova dežela Silvanija bi bila lahko katerakoli moderna nacionalna država v zrelem kapitalizmu. Prav nič pa ni označil v njej razrednega boja. Tako visi tudi podlaga Sergejeve politične usode v zraku. Dopolniti si jo moramo sami. Seveda pa ostanejo zato meglene tudi slike pouličnega boja in zeleno stranko je nakazal avtor zaradi tega z mašinerijo organizacije in njenega vodjo kot demona. Notranje dejanje povesti se prične zato šele tu: v oblasti temnih sil postane Sergej nehote morilec, preslab je bil, da bi se uprl in plačal svojo mladostno zablodo z življenjem, nato ga prevzame gnus in hkratu skrb, kako bi se rešil. Povest se stisne okoli zločina. Zločinec se krčevito oklepa življenja in se zaradi tega ne more notranje sprostiti in dvigniti. Ta njegov boj nam je pisatelj z veliko umetniško silo in globoko psihološko analizo opisal v prizorih med Sergejem in urednikom Frankom Urbanusom ter nato še med Sergejem in preiskovalnim sodnikom Tekstorjem. Ob spoznanju sodnikove propalosti in poštenosti na smrt obsojenega hajduka Alibabina se njegove duševne muke razvnamejo, tako

da — niti ob novici o skorajšnji oprostivni — pri Kajinem obisku ne more več prikrivati resnice. Zavrže alibi s sumljivo igralko, ki so mu ga bili že veljavno obesili, in prizna svoj zločin.

Sergej sprejme torej kazen za svoje dejanje, čeprav ne vemo iz povesti, ali ga bo sploh doletela, ko je pa že zavladal režim, ki bo hotel dejanje prikriti pred javnostjo. Junaku pa ta politična izprememba še ni bila znana. Njegovo priznanje je torej notranje resnično očiščenje. Njegova ljubezen do Kaje se med tem ni bila izpremenila. Da bi mogel njej pogledati v oči, ji mora priznati resnico, ki jo je njena ljubeča duša že tako uganiła. To je konec povesti.

S priznanjem je Sergej ostal etično človek. Bralec odloži knjigo z občutkom, da se je junak za svoje drage, za tiste, ki ga ljubijo, rešil. Glavni prizori mogočnega notranjega boja so opisani mojstrsko in skrajno napeta povest drvi k logičnemu zaključku ter zbuja v nas ves čas sočuvstvovanje z junakom. Ena kal studa zanj pa ostane v nas. Moralno je za nas slabič, črv, slepa žrtev političnega boja, nesrečnik. Ubijal je iz slabosti, glavno pa — ironija — ker v resnici sploh ni doživel svetosti dejanja, ki ga je hotel v svoji drami pred ljudmi poveljati. Ta tragika učinkuje ubijajoče. Samo stud nad družbo, ki je mladega človeka pognala v nesrečo, deluje še dalje mimo njega in še močnejše.

V začetku sem dejal, da se zdi povest občutno okrnjena. Ta vtisk naj zdej označim natančneje. Oblikovno se zdi okrnjena v razmerju med širokim uvodom, ki mu je pa vzela nekaj moči nedoločnost, ter ožjim nadaljevanjem in koncem brez uvodnih oseb. Vsebinsko pa je okrnjena, ker se ne izčrpa pojem „dejanja“. To, kar Sergej zagreši, sploh ne more biti dejanje, o katerem je morda sanjaril.

Velika moč povesti je psihološko globoka slika junakov. Oblikovanje oseb je naglo in temu primeren je tudi slog povesti v poslednjih dveh tretjinah. Dramatično je duševno dogajanje, ki se dviga in pada, dočim je v začetku opis zunanji in so tudi važnejši zunanji dogodki, razen trenutka z odkritjem ljubezni. Da se duševna napetost stopnjuje, skrbita mojstrsko podani osebi, reporter in sodnik; prvi skrivnost, kakor pri Dostojevskem policijski komisar, drugi pa prav nov evropski tip. Ta globoki dušeslovni prerez bi ustrezal ravni romana. Smemo pa šteti pisatelju v dobro, da se mu je kljub utesnitvi posrečilo napisati razgibano moderno povest.

Ivo Grabor.

ANTON OVEN: KSAVER MEŠKO. Njegov razvoj v življenju in literarnem udejstvovanju. Založila Tiskovna založba, r. z. z o. z., Maribor. 1934. 8°. 160 str.

Knjiga je izšla za Meškovo šestdesetletnico in je po hrvatski študiji A. Petravića iz leta 1923. (Četrte studije) prvi večji poskus, pokazati svojevrstnega pisatelja Slovenskih goric v okviru izčrpnije monografije. Žal je poskus uspele delno. Z ljubeznijo in tudi z uspehom se je posvetil avtor zbiranju zunanjega, predvsem življenjepisnega gradiva ter na podlagi pisateljevih lastnih izjav, poročil rojakov in znancev, uradnih beležk in pisem nabral dolgo vrsto zanimivih podrobnosti, ki predstavljajo za osvetlitev Meškove osebnosti važne nove prispevke. V tem oziru je njegovo delo pozitivno. Mnogo manj zadovoljivo pa je izvršil Oven glavni del svoje naloge, analizo pisateljevih spisov (kjer gradiva ni izrabil niti izčrpno niti dovolj smotrno) ter iz te analize izhajajočo sintezo. Njegova izvajanja rasto organično iz dognanj in dejstev le

deloma, velikokrat so brez zadostne utemeljitve in se zaradi tega izgubljajo v splošnostih; to tem bolj, ker avtor bolj sledi srcu ko razumu in mu zato manjka tiste kritičnosti, ki edina more voditi do trdnih in zanesljivih ugotovitev in sodb.

V središču Ovnovega tolmačenja stoji naziranje, da je Meškov razvoj zaradi vstopa v bogoslovje doživel preokret in bi brez tega njegova pisateljska pot šla drugam, bolj v smeri realizma in izrazitejše epike. „Vse nekaj drugega bi bilo iz Meška“, ko bi njegova prva, „neugnana in vihrava epska doba“ celjskih let ne bila pozneje prekinjena, pravi avtor na strani 15., v istem zmislu se izraža tudi na straneh 45. in zlasti 46. in 117.; moramo torej sklepati, da smatra Meškove duševne konflikte, nastale iz duhovskega stanu, v njegovem umetniškem udejstvovanju za oviro. Morda bi se tako naziranje dalo zagovarjati; kajti nedvomno je, da duhovski poklic za Meškovo literarno delo ni ostal brez posledic. Toda na drugi strani je prav tako nedvomno, da napetost, ki jo v pisatelju povzroča njegova človeška usoda, lahko zanj kot umetnika pomenja tudi poglobitev in obogatitev. Meško sam to nedvoumno izpričuje, ko na več mestih in že zelo zgodaj svojo osebno odpoved in žrtev postavlja v službo „višjim ciljem“, zlasti domovini. Srčna kri, ki jo je ta žrtev zahtevala, je — kot živo hranivo — njegovo umetniško rast skoraj gotovo v večji meri pospeševala ko ovirala. Seveda pa s tem ni rečeno, da vpliv, ki ga je imel na umetnikovo delo njegov poklic (n. pr. z določeno usmeritvijo njegove miselnosti), ne bi bil mogel biti tudi kvaren. Dotaknil se bom ene take možnosti nekoliko pozneje, tu ugotavljam samo, da Oven tega vprašanja, čeprav se ponovno vrača k njemu, nikjer ni zastavil določno in opredeljeno in zato tudi nanj nikjer ni dal jasnega odgovora. Saj je značilno, da vidi v popolnem nasprotju z lastnim naziranjem, da bi bilo iz Meška neduhovnika postalo „vse nekaj drugega“, višek pisateljevega dela v njegovih subjektivnih izpovedih, torej prav v tem, kar je posebno tesno povezano z Meškom duhovnikom. Tu očitno nekaj ni v skladu, misli niso domišljene do konca. To notranje nesoglasje gre kakor razpoka skozi vso knjigo in je krivo, da predmeta v njej ne vidimo enotno in nazorno, ampak da se nam kaže razbit, kakor gledan skozi dvolomec.

Kakor knjiga ni domišljena do konca idejno, tako je tudi snovno običala sredi pota. Dočim se z Meškovimi literarnimi početki in njegovimi deli do romana Na Poljani (1907) bavi podrobno, je vse obsežno delo poznejših let odpravljeno na dveh straneh. Označba v podnaslovu, da velja študija predvsem Meškovemu *razvoju*, nam to nesorazmerje sicer pojasnjuje: očitno smatra avtor z imenovanim romanom Meškov razvoj za zaključen in se mu zaradi tega ne zdi potrebno, da bi natančneje razbral tudi to, kar je napisal Meško pozneje. Vendar bi bil moral to svoje naziranje vsekako utemeljiti; do take utemeljitve pa je imel samo eno pot: kritično pretresti vse Meškovo delo, ne samo tistega, ki se njemu dozdeva boljše. Kaj je boljše, kaj slabše, bi moglo in moralo pokazati šele raziskovanje. Prav to je bila ena izmed nalog, ki naj jih bila knjiga opravila, ki pa se jim je v veliki meri žal ognila. Nujna in docela prirodna posledica tega je, da so trditve v njej — kakor že omenjeno — velikokrat premalo utemeljene in premalo dognane.

Kako se avtor vse prerad zadovoljuje s splošnimi in samo približnimi ugotovitvami, se kaže tudi v podrobnostih. Tako n. pr. označitev začetne

Meškove lirike s tem, da je vzporejena s Prešernovim Slovesom od mladosti in Sonetnim vencem (str. 21.), stvarno nikakor ni osnovana in mora zbuditi in čitatelju docela napačno predstavo. Vzori te lirike so bili mnogo bližji, pa tudi mnogo skromnejši, čemur se ob pomanjkanju globljih in pomembnejših literarnih pobud v Celju ne bomo čudili. Otipljiva sta (poleg Jenka in Gregorčiča) zlasti Freuensfeld in Gestrin. Domovinska pesem „Prepelica — orel“ v Vesni 1894 je miselno in oblikovno (deloma celo v rimah) naravnost posneta po Frauensfeldovi „Nad njivo...“ v Ljubljanskem Zvonu 1893, kar se je mlademu, zelo sprejemljivemu pesniku začetniku zgodilo pač podzavedno. Njegovi prispevki v bogoslovski Lipici kažejo močen vpliv Frana Gestrina, ki je neposredno pred tem izdal zbirko Izza mladih let ter v Ljubljanskem Zvonu objavil svojevrstne balade, med njimi znamenito „Balado o prepelici“. Čisto v Gestrinovem slogu piše tudi bogoslovec Meško razne „balade“, zlasti „Balado o bolniku“ (Lipica 1894), hkratu pa se po njegovem zgledu ukvarja s triolet; kajti „Dobljeni mir“ v Lipici 1894 je docela pravilen triolet, ne pa „sonetova kitica“, kakor pravi Oven na strani 34. Tako o teh Meškovih baladah kakor o trioletih je značilno sodbo povedal Aškerc v listnici uredništva v Ljubljanskem Zvonu 1895, 456, ki bi jo bilo vsekako vredno omeniti vsaj v bibliografiji. Res, da gre v teh primerih za podrobnosti, ki so spričo ostalega Meškovega dela malo pomembne, ali čim je avtor kljub temu o njih izpregovoril, je za njih znanstveno obdelavo prevzel prav isto obveznost kakor za vse drugo.

V analize posameznih spisov so tu in tam vpletene stvari, ki s predmetom nimajo zadostne vzročne zveze, obratno pa so označitve vsebin in motivov delno prav pomanjkljive. Docela napačno je podana n. pr. „Drama v vasi“ kot „dobrodušno pripovedovana kmetiška povest“ (str. 56.), kar dejansko nikakor ni. Videti osredje in osnovo te povesti v tem, da je poudarjena „beseda in volja mož na eni in ponižen strah žena na drugi strani“, je docela zgrešeno. Gre v bistvu za spor med očetom in sinom in za prekletstvo, ki ga sinu ta spor prinese: motiv, ki je moral biti mlademu pisatelju, izognivšemu se podobnemu sporu z vstopom v bogoslovje, brez dvoma blizu. Kako blizu mu je bil, kaže prva polovica povesti, ki je napisana izredno sveže in nazorno. V drugi polovici (kjer naj bi sporu sledilo prekletstvo, grehu kazen) pisateljeva sila omahne: izpolnitev očetovega prekletstva ni niti najmanj notranje utemeljena, povzroči jo gol slučaj in občutimo jo bolj kot posledico pisateljevega moralnega naziranja ko tistega živega življenja, ki ga je sam v prvi polovici ustvaril. Kakor da je v prvi polovici risal življenje, v drugi samo fikcijo, samo ilustracijo določene etične zamisli. Če bi bil Oven načel „Dramo“ v tem ali podobnem zmislu, bi s tem ne bil samo pravilneje zadel problema te povesti, ampak bi bil ob primerni izdelavi in pritegnitvi sorodnih misli in položajev iz drugih spisov (n. pr. „Izubljenega življenja“) že ob prvem večjem Meškovem tekstu imel priložnost, poseči globoko v bistvo pisateljeve osebnosti, v njen značilni in dostikrat tudi usodni dualizem. Z razčlenitvijo tega dualizma v njegove prvine bi se mu bil pokazal problem v jasnejši luči, videl bi ga bil globlje in enotneje, hkratu pa bi bil imel tudi za njegovo rešitev trdnješo in zanesljivejšo oporo. Seveda pa bi bilo za tak pogled in tako sintezo predvsem potrebno eno: res skrbno in smotno opravljeno analitično delo. Prav tega pa Ovnovi knjigi v veliki meri manjka — zlasti skrbnosti.

Posebno vidno prihaja to do izraza v zadnjem poglavju, v bibliografiji, kjer je ostalo polno vrzeli ter stvarnih in oblikovnih netočnosti. Ne da bi skušal biti izčrpen, naj navedem vsaj nekaj primerov, zlasti iz prve dobe Meškovega pisateljstva, ker je na splošno prav tej dobi posvečena v knjigi posebna pozornost. Med objavami iz Lipice (str. 142.) manjka opozoritev, da je iz cikla „V samostanskem vrtu“ izšlo pozneje šest pesmi v Domu in Svetu 1898, 627 in 714 („Pesmi samotarja“ II—VII), dve v Ljubljanskem Zvonu 1898, 322 („Človek“, „Življenja borba“). Nezabeležena je ostala pesem „Končano je...!“ v Domu in Svetu 1898, enako ocena Slik in povesti v Domu in Svetu 1899. „Vrnitev“ (str. 143.) ni bila natisnjena v Zori 1898, ampak že eno leto prej, tudi ne psevdonimno, ampak s pravim imenom. Razen tega je v istem letniku Zore (1897) izšla z Meškovim podpisom še ena pesem („Prijetelju“). (Ali nista v njem Meškovi morda tudi „Narodna pesem“ in „Don Rodrigo“, objavljeni s psevdonimom Jaroslav, ki ju literarna zgodovina pripisuje Murnu, bi bilo treba ugotoviti.) Pri poročilu o Povestih in slikah v Ljubljanskem Zvonu 1915 (str. 149.) manjka poročevalec (Felician = Srečko Brodar), ocene „Kobilic“ v Domu in Svetu 1914 ni napisal Izidor Cankar (str. 150.), ampak Narte Velikonja. Če so — vsaj delno — zabeleženi v bibliografiji dopisi v političnem časopisu (n. pr. v Miru 1903, čeprav v neuporabno pomanjkljivi obliki — str. 145.), bi z isto pravico spadali vanjo tudi nabožni, homiletični sestavki; ali pa bi bil avtor moral vsaj pojasniti, na kaj se je pri sestavljanju oziral, na kaj ne. Potem se najbrž ne bi bilo zgodilo, da številni Meškovi prispevki v raznih revijah v bibliografiji sploh niso upoštevani. Tako n. pr. prispevki v 2. in 3. letniku Mladike, v 4. letniku Našega čolnčiča, v Novem rodu, v Ženskem svetu (kjer je za petdesetletnico — 1924 — izšla tudi spominska beseda Ivana Zorca „Našemu Ksaverju Mešku“), v Vigredi (pesmi), v Grudi, v Mladem junaku in gotovo še kje. Kako so podatki ponekod površni, kaže n. pr. citiranje Ilesičevega Cvieča slovenskoga pjesništva s kratico „MH 1906“ (str. 142.) ali navedba Zbašnikovega poročila o knjigi Ob tihih večerih v Slovenskem Narodu 1923 brez številke (= 46, str. 153.) ali pa takle primer, kakor ga čitamo pod letnico 1903 (str. 145.): „Fr. Vidic: Naše nove knjige. DS. Str. 185. Slika in superlativi.“ Dejansko je na navedeni strani v Domu in Svetu priobčena kot pojasnilo k sliki (ki pa ni na istem mestu!) kratka pohvalna označitev in življenjepisna beležka. Namesto da bi bil bibliograf to enostavno zabeležil in s tem točno in stvarno informiral, kar je edini namen bibliografije, čisto po nepotrebnem govori o „superlativih“, nič pa ne pove o tem, kje je izšel tam navedeni Vidičev članek — kajti v Domu in Svetu 1903 ga ni; navedba visi torej docela v zraku in je brez vsake praktične cene. Še v večji meri velja to o zabeležbah, kakor sta „Gorotan, koledarček“ na str. 149. in „Begunski koledar“ na str. 151., kjer prispevki, ki se v teh publikacijah menda nahajajo in ki naj bi bili za dvopičjem naštet, sploh manjkajo! Čisto v skladu s površnostjo in nezanesljivostjo, ki je lastna bibliografiji v stvarnem oziru, je tudi njena oblika: nobene doslednosti ni v njej, ne v tipografskem razlikovanju pesmi, proze in književnih poročil, ne v navajanju označujočih podnaslovov (črtica, souvenir), ne v rabi oklepajev, pomišljajev in podobnih pripomočkov.

Vse to je bolj ali manj drobiž, ki mu avtor najbrž ne pripisuje pomena — ali prav to je usodna njegova krivda. Bridko se je uresničila nad njim stara

modrost, da ne bo postavljen čez veliko, kdor se ni izkazal zvestega v malem. Prvi pogoj dobrega znanstvenega dela je preciznost in eksaktnost — in še vedno velja in zasluži upoštevanje zahteva, ki jo je v imenu prešernoslovja pred desetletji zapisal Žigon: „Delajmo čisto delo!“ *Janko Glaser.*

HONORÉ DE BALZAC: OČE GORIOT. — MOLIÈRE: TARTUFFE. Poslovenil Oton Župančič. Založba Hram. 1934.

Kdor bo hotel dostojno oceniti Župančičev pomen za našo literaturo, bo moral odkazati primerno mesto tudi pesnikovemu prevodnemu delu, ki je izredno obilno in raznolično in prav tako zanimivo in važno za presojo njegovega umetniškega dozorevanja in stremljenja kakor njegove originalne pesnitve. Župančiča prevajalca poznamo že tri desetletja, skoraj tako dolgo kakor pesnika. Dosegel je že davno zavidanja vredno višino prevodne umetnosti, ki nam sme veljati za vzor, kako naj prevajamo.

Tudi najnovejša Župančičeva prevoda, ki ju je založba Hram poklonila svojim čitateljem, sta odlični umetnini, ki v ničemer ne zaostajata za pesnikovimi originalnimi ustvaritvami. Balzacov Goriot nam kaže Župančiča mojstra proze, Molièrov Tartuffe pa mojstra vezane besede.

Oče Goriot, tragedija slepe očetovske ljubezni in otroške nehvaležnosti, spada med najboljša in najbolj značilna Balzacova dela; tu se nam odkrivajo v vsej krasoti pisateljev pripovedni talent kakor tudi temeljne poteze njegovega ustvarjanja: bogato, pestro, razgibano dejanje se odigra v dramatični plastičnosti v razmeroma kratkem času, osebe so prikazane živo in resnično, čitateljevo zanimanje se stopnjuje vzdržema do končnega razpleta.

Župančič se je poglobil v delo z vso resnostjo in vestnostjo, ki sta potrebni za vsak dostojen prevod. Ne prevaja suženjsko od besede do besede, od stavka do stavka, gre mu v prvi vrsti za povezanost podrobnosti v harmonično celoto. Zdi se, da na novo doživlja original ter ga po svoje prekvasi. Zato so njegovi prevodi povsod izredno jasni in izglajeni. Takšen prevod je resnična slovenska umetnina, iz njega zveni živa slovenska beseda brez sence tuje misli in tujega čuvstvovanja. Ko bi ne bilo tujih imen, bi imeli občutek, da beremo originalno slovensko knjigo, in vendar ni original nikjer popačen ali obledel, narobe, mestoma je Župančičeva beseda skoraj krepkejša kakor v originalu. Tako more prevajati samo zrel umetnik, ki je doumel avtorja do dna, ima bogate skušnje in razpolaga z vsemi pesniškimi in stilističnimi sredstvi materinščine, ki mu je prožen in občutljiv instrument za točno izražanje vseh potankosti originala. Poleg tega je Župančič sin Bele Krajine in zajema po mili volji iz bogate zakladnice narodne govornice; kar si morajo drugi često šele s trudom priboriti, to je dala Župančiču že rodna gruda s seboj na umetniško pot. Če naletimo tu pa tam na izraz, ki ni vsakomur takoj domač, to nič ne de. Quod licet Jovi —! Župančič ni kdorsibodi. Kar zapiše, je s tem skoraj že uzakonjeno in si smemo to mirno usvojiti, saj je zajeto iz zdravega vira, pa tudi dobro premišljeno in pretehtano; Župančič je klasik tudi v prozi, in od klasikov se moremo naučiti več kakor iz suhoparnih gramatik in učenih razprav.

V naslednjem hočem navesti nekatera mesta iz prevoda, ne morda, da bi hotel delo „kritikovati“, ampak le, da jih primerjam z originalom in pokažem nekaj tipičnih primerov, kako Župančič sloveni svojega avtorja.

Str. 10.: „... veselja željno mladost, vpreženo v delo“ (de la joyeuse jeunesse contrainte à travailler). — Str. 12.: „Tla v tej sobi so vegasta, spodnji del sten

je opažen.“ (Cette pièce, assez mal planchée, est lambrissée à hauteur d'appui. Zupančič je napravil iz enega stavka dva, kar je v slovenščini mnogo lepše; à hauteur d'appui je poslovenil prosto s *spodaj*, točneje bi rekli morda za *moža visoko* ali kaj podobnega, vendar je tudi *spodaj* dovolj jasno.) — Str. 14.: „mačka... prede svojo jutranjo molitev“ (fait entendre son ronron matinal). — Str. 21.: „Temu znam jaz votek najti. (Ça me connaît.) — Str. 26.: „kruha še dolgo ne bom stradal“ (j'ai sur la planche du pain de cuit pour longtemps); — „kakor iz škatlíce“ (si bien tiré à quatre épingles). — Str. 27.: „... obetala, da ji *nagovori baronico*“ (qu'elle lui *procurerait*...). — Str. 28.: „ter se sladkali s posebnicami“ (mangeant des friandises); — „njej se je zdel možak kot le kaj“ (elle le trouvait homme parfait); — „je bila na *svetu kakor* butara...“ (elle ressembla *parfaitement* à l'enseigne...); — „čeprav ji sicer ni šlo rado izpod palca“ (quoique peu donnante). — Str. 30.: „Poznamo mi take spake.“ (Je connais leurs frimousses.) — Str. 33.: „presneto nazaj!“ (Peste!) — „Lumara tretja“ (Et de trois; Zupančič je izbral seveda namenoma bolj prostaško obliko *lumara* in je storil prav!). — Str. 44.: „... zaspal kakor polh“ (il finit par dormir à poings fermés). — Str. 45.: „živ *krst* se še ne gane v hiši“ (personne ne bouge); — „zdaj zdaj bo zaropotala“ (elle va faire son sabbat). — Str. 46.: „vsi so jo že na vse zgodaj pobrisali“ (ils ont tous décanillé dès le patron-jacquette); — „ta čudni svat“ (ce chinois-là). — Str. 48.: „lepa napitnina ti pade“ (tu auras un bon pourboire). — Str. 49.: „trepeče kakor šiba na vodi“ (elle tremble comme la feuille); — „vam pa noče odšteti dote“ (qui ne vous donne pas de dot). — Str. 51.: „starega *skrčenca*“ (le vieux grigou). — Str. 52.: „hudičevo lepa“ (furieusement belle). — Str. 53.: „saj nam ni do tega, da bi vam *dopovedali*“ (nous ne tenons pas à vous le *faire croire*). — Str. 54.: „Ni treba ne vem kaj soli, da človek vidi tej reči do dna“ (Il ne faut pas coudre deux idées pour voir clair là dedans). — Str. 57.: „doktor pravice in krivice“ (docteur en droit-travers). — Str. 64.: „človeku, ki mu ni zaupati orehove lupine“ (un de ces hommes capables de ruiner des orphelins). — Str. 81.: „... da jima rožice sadim“ (que je leur fais des phrases de coiffeur). — Str. 87.: „Drenove volje ste“ (de mauvaise humeur). — Str. 93.: „te zadnje dni se bo moral utrgati plaz“ (ces derniers jours... devaient précipiter la catastrophe). — Str. 99.: „Glej, da boš ta denar dobro obrnil“ (fais un bon emploi de cet argent). — Str. 112.: „če niste še obesili talarja na klin“ (si vous n'avez pas encore jeté la robe aux orties). — Str. 121.: „povedal mu je na *vsa usta*“ (crûment). — Str. 128.: „... da Evgen ni vedel kaj od čuda“ (au grand étonnement d'Eugène). — Str. 134.: „Najstrožja *svetopetka*“ (la plus sévère dévote). — Str. 135.: „Vse gre kakor po loju“ (Mes affaires sont en bon train). — Str. 140.: „mislím, da ji nisem bil čez voljo“ (je ne lui ai pas déplu); — „kaj vam to devetkam“ (je dis des bêtises); — „Njegova hči je mislila nanj kolikor na lanski sneg“ (n'a plus pensé à lui qu'au Grand Turc). — Str. 142.: „Vam možkim je res kakor petelinu na gnoju“ (vous êtes comme des coqs en pâte). — Str. 146.: „Na svetu vojvoda in per“ (Tournure de duc et pair). — Str. 148.: „vzrasti mu mora greben“ (il devient fat). — Str. 159.: „Mladi gospodje, ki nosijo zvonec v družbi“ (les jeunes gens à la mode). — Str. 167.: „Skratka, name se je zanesti kakor na zlato vago“ (Enfin, je ne suis ni un pion ni un fou, mais une tour). — Str. 177.: „Same neprijetne mi robi“ (Il ne sait me dire que des choses désagréables). — Str. 178.: „Pijanec se spreobrne, kadar

se v jamo zvrne“ (Qui a bu boira). — Str. 182.: „Saj vam to ne bo narobe“ (Ça ne vous contrariera pas); — „ujeti nekaj toplote, ki žehiti od nje“ (de partager sa chaleur). — Str. 184.: „... da se omuhavate okrog njegove hčere“ (feriez-vous la cour à sa fille). — Str. 185.: „Bistroumke so kar pršele iz njega“ (Il fut pétillant de saillies). — Str. 194.: „... odprto roko“ (générosité). — Str. 196.: „... sta jo tudi dolgo potegnili“ (elles dormirent la grasse matinée). — Str. 198.: „Smrt pobira, pa nič ne izbira“ (La mort nous prend sans nous consulter). — Str. 199.: „Kakšno terno je zadela Viktorina!“ (Quel quine pour Victorine!); — „brez bora in božjaka“ (sans un sou). — Str. 200.: „stojite tam kakor lipov bog“ (... comme Baba). — Str. 204.: „tista s koso“ (la Camuse = smrt). — Str. 206.: „Danes ni s teboj črešenj zobati“ (Tu n'es pas dans tes jours de politesse); — „To ti je zaprlo sapo, gospod zalétel“ (Ça te la coupe, monsieur l'enfonceur). — Str. 234.: „Ali nas ima za božje volke?“ (Mais nous prend-il pour des imbéciles?). — Str. 239.: „... peklenskemu zapljunku“ (un homme fabriqué par l'enfer). — Str. 248.: „... je po njem“ (il est flambé). — Str. 278.: „ljudje, ki mi niso ne v peto ne v šesto“ (des sots ou des imbéciles).

Naj ti primeri zares vzornega slovenjenja zadostujejo, a naštetih bi jih mogli še mnogo, mnogo.

Tudi besedne igre, ki jih Balzac v tem delu nima malo, so se prevajalcu prav lepo posrečile, prim. str. 48.: „Na kaj se je spravil ta oče Goriot? — Nič spravil, vse bo zapravil“ (Il ne fait rien, il défait); str. 57.: „mrzlorama“ in „mrzlorama“ itd. (froitorama, froidorama itd.); str. 186.: „Poiret bo pa model za Poireta“ itd.; str. 59.: „Kakšen organ? — Preiskovalni organ“ itd. Nekatere podrobnosti te vrste je prevajalec izpustil, tako na str. 12. za besedami „do lipove hladnice“, kjer gre za dialektično izreko besede *tilleul*, ali na str. 25., kjer pravi Balzac, da je Goriot izgovarjal besedo *armoire* kakor preprosti ljudje, namreč *ormoire*; Župančič bi bil gotovo našel kaj primernege v svojem bogatem besedišču, pa se mu menda ni zdelo važno, in tudi res ni bistveno. Tudi ostale stvari, ki jih je v prevodu izpustil, niso potrebne za razumevanje celote, n. pr. na str. 48., kjer so za stavkom „... ter iztrgal Krištofu pismo iz rok“ izpuščene besede „... sur laquelle il lut: A madame la comtesse Anastasie de Restaud“, ali na str. 195., kjer je za besedami „vsi so mu zvesto vdani“ izpuščen odstavek, v katerem Balzac razlaga rokovnjaški besedi *sorbonne* in *tronche* (glava); takšne stvari sme prevajalec brez škode izpustiti. Nasprotno pa Župančič zaradi večje jasnosti ali pa tudi samo zaradi blaglasja kako malenkost doda, n. pr. na str. 10.: „In vendar naletiš semtertja tudi tam na bolečine“, ali: „Hiša, kjer posluje ta preprosta penzija“ itd.

Da ne bom pel prevajalcu samo hvale, naj povem, da so nekatera mesta v prevodu tudi manj posrečena. Nekoliko neroden je n. pr. stavek: Kar se tiče drugih njegove okolice, so v pariškem vrvežu, *komaj so stopili* iz ulice Nove Svete Genovefe, pozabili starca ... (str. 36.); namesto *komaj so stopili* bi bilo prav in lepše „*toliko da so stopili*“ ali „*ko so stopili*“; *le type d'une beauté rêvée* ni „*tip nekakšne sanjave lepote*“ (str. 38.), ampak tip lepote, o kakršni je sanjal, ali tip lepote, kakršno je videl v sanjah. — „Ta kitasta vitkost ji ni jemala nobene prednosti“ — „Cette finesse de nerfs ne lui ôtait aucun avantage“ (str. 40.) je težko umljivo in slabo slovensko, bolje bi rekli n. pr.: „Vitkost njenih mišic je ni prav nič kazila.“ — *L'idémiste* ni človek, „*ki je vedno tuje besede ponavljal*“ (str. 50.), ampak človek, ki vsemu pritrjuje. — *Avec*

humeur se ne pravi „s humorjem“ (str. 67.), ampak nejevoljno, nataktnjeno, muhasto. — „Tekmovanje med *dvema* sestrama“ (str. 86.): *dvema* je odveč, prav pa bi bilo *obema* (la rivalité des deux sœurs entre elles). — „Čeprav ga ni pobil s svojo težko pestjo“ (str. 96.) ni dovolj jasno, ker ne vemo na prvi pogled, koga ni pobil; original je mnogo jasnejši: S'il n'appliqua pas sa tape meurtrière sur l'épaule de cet homme . . . Da je napravil Župančič iz orehove mize (en bois de noyer) kostanjevo (str. 137.), to kajpak ni huda nesreča. — *Ici-bas* pomeni „na tem svetu, na zemlji“, ne „tu doli“ (str. 137.). — Ne vem, ali bo komu jasen stavek: Ako je doba, v kateri se ženska odteguje ljubezni, ponujala Rastignacu bogastvo svojih prvin, so ga prav tako drago stale, kakor so bile presne, kiselkaste in slastnega okusa (str. 164.). Ko bi vsaj namesto „prvin“ rabil Župančič „prvih sadov“ ali kaj podobnega, bi bila stvar že dokaj jasnejša.

Tudi nekaj slovniških spodrskov je ušlo prevajalcu izpod peresa, tako n. pr. — da ne omenjam podrobnosti, ki gredo morda na račun tiskarskih pomot —: Jaz vam dam svoje *ime* . . . vrnite mi ga čisto *belega* (str. 87.), ali: . . . *zlato*, ki ga imajo menjaki *razstavljenega* . . . (str. 128.). Vendar so take nerodnosti razmeroma redke in ne pomenijo mnogo spričo velikih vrlin prevoda, ki je v celoti odličen in za slovensko knjigo lepa pridobitev.

*

Če je že „Goriot“ v marsičem bolj prepesnitev kakor prevod, velja to v polni meri o Tartuffu. Klasično delo, med najzrejšimi Molièreove muze, je dobilo v Župančiču tudi klasičnega prevajalca. Prevod v vezani besedi zahteva od prevajalca ne le več spretnosti in znanja kakor prevod v prozi, ampak tudi pesniško dikcijo, obenem pa mu dovoljuje tudi mnogo večjo svobodo. Tako delo more opraviti dostojno samo resničen pesnik. Tartuffe je kot odrsko delo pri vzorni uprizoritvi še vedno zanimiv, toda za našo dobo vendar že nekoliko zastarel in po intrigi in razpletu naiven, kot literarna umetnina pa je v Župančičevi pomlajeni prepesnitvi še izredno svež in živ; založba Hram zasluži vse priznanje, da je izdala delo v obliki okusne in elegantne knjižice, ki jo bodo ljubitelji lepe literature prebirali z veseljem in užitkom.

Tartuffe pomeni višek prevodne umetnosti. Taka dovršenost preseneča celó pri Župančiču. Prevod je umetnina, ki v ničemer ne zaostaja za originalom, pa tudi ne za Župančičevimi izvirnimi pesnitvami; dikcija ni nič manj plemenita, stih ni nič manj zveneči in zaokroženi kakor na primer v „Veroniki“. Pesnik je pretil francoskega Tartuffa v novo, žlahtno kovino in ji dal nov blesk. Prevoda se je lotil zelo svobodno in širokogrudno, vendar ni storil avtorju nikjer sile; vsako misel, vsako ostrino originala najdete tudi v prevodu, toda v dognani, resnično slovenski obliki, ki učinkuje neposredno, kakor da je zrasla na domači grudi. Ko bi hotel pokazati vso lepoto prevoda, bi moral primerjati od začetka do konca stih za stihom z originalom — in to priporočam vsem, ki znajo dovolj francosko; strmeli bodo, do kake popolnosti se je tu povzpел naš pesnik. Tu mi seveda prostor ne dopušča tega, navesti pa hočem vendar vsaj nekatere klasične primere.

Str. 7.: Le stran, Flipota, stran od teh priskut.

Župančič je tu krepkejši kakor original.

(Allons, Flipote, allons, que d'eux je me délivre.)

Čemu bi še brez dna polnila sode:
nihče ne sluša pametnih besed,
brez spoštovanja vsak le svojo gode,
vaš direndaj je res narobe-svet.

(Oui, je sors de chez vous fort mal édifiiée:
Dans toutes mes leçons j'y suis contrariée,
On n'y respecte rien, chacun y parle haut,
Et c'est tout justement la cour du roi Pétaut.)

povsod, kjer treba ni, imate nos.

(Vous vous mêlez sur tout de dire votre avis.)

- Str. 9.: ta plaščar, ki je bos pricepedrinil,
razcapan kot strašilo za v prosó . . .
(Qu'un gueux qui, quand il vint, n'avoit pas de souliers
Et dont l'habit entier valoît bien six deniers.)
- Str. 12.: „Da, to so prav resnično Babilonci,
a slabo kuhajo ti babji lonci.“
(C'est véritablement la tour de Babylone,
Car chacun y babille, et tout du long de l'aune.)
Prevod in besedna igra sta prav posrečena.
- Str. 13.: On cacka svojega pozna do črev . . .
(Lui, qui connaît sa dupe et qui veut en jouir.)
- Str. 15.: Kaj pa Tartuffe?
Tartuffe? Zdrav kakor dren,
ves čvrst in čil, rdeč, dobro rejen.
(Et Tartuffe?
Tartuffe? Il se porte à merveille,
Gros et gras, le teint frais, et la bouche vermeille.)
- Str. 16.: nemudoma zaril se v gorko perje
in vse do jutra ležal ko zaklan.
(Et dans son lit bien chaud il se mit tout soudain,
Où sans trouble il dormit jusques au lendemain.)
- Str. 19.: resnico videz vam slepeč zakriva,
mož in njegova senca vam je isto,
ponarejen denar zlato vam čisto?
(Confondre l'apparence avec la vérité,
Estimer le fantôme autant que la personne,
Et la fausse monnaie à l'égal de la bonne?)
Vi, kajpak, ste častitljiv modrijan,
ki učenost kar iz rokava stresa!
(Oui vous êtes sans doute un docteur qu'on révère;
Tout le savoir du monde est chez vous retiré.)

- Str. 25.: Novica ta od ust do ust že leta,
 — — — — —
 Prišla je tudi meni do ušes,
 vendar se mi je zdela s klina sneta.
 (Vraiment, je ne sais pas si c'est un bruit qui part
 — — — — —
 Mais de ce mariage on m'a dit la nouvelle,
 Et j'ai traité cela de pure bagatelle.)
 O, kajpak, meni že ne boste peli.
 (Oui, oui, vous nous contez une plaisante histoire.)
 bosa je ta (il raille).
- Str. 26.: Kam pa ste mislili? Vi, taka glava,
 zet pa berač!
 (A quel sujet aller, avec tout votre bien,
 Choisir un gendre gueux? . . .)
 a mož, ki s prstom kažejo za njim,
 si sam je kriv, če žena mu omahne.
 (Et que ceux dont partout on montre au doigt le front
 Font leurs femmes souvent ce qu'on voit qu'elles sont.)
- Str. 27.: Vodíla, da, za nos, pa prav pošteno.
 (Elle? Elle n'en fera qu'un sot, je vous assure.)
- Str. 29.: da ženska vrača šilo za ognjilo
 (Qu' une femme a toujours une vengeance prête.)
 Prav. A dobiš jo tako, rezgetela,
 da ti sam sveti Peter je ne vzame.
 (Fort bien. Pour châtier son insolence extrême,
 Il faut que je lui donne un revers de ma main.)
- Str. 31.: Ne smili se mi, kdor mevžá brez uma
 (Je ne compatis point à qui dit des sornettes.)
- Str. 32.: Tak ženin z vsake kljuge se ne sname
 (Le parti de soi-même est fort avantageux.)
- Str. 33.: Kaj tožite? Zdaj vam pojejo tičke
 (Votre sort est fort beau: de quoi vous plaignez-vous?)
- Str. 34.: Nikoli ne objamem tega tesla,
 zares, Dorina, rajša grem pod rušo
 (Vois-tu, si l'on m'expose à ce cruel martyre,
 Je te le dis, Dorine, il faudra que j'expire.)
- Str. 40.: No, vsak zaljubljenec je res pripaljen
 (A vous dire le vrai, les amants sont bien fous.)

- Str. 42.: Kar tu udari božja me oblast
(Que la foudre sur l'heure achève mes destins.)
- Str. 43.: Se že poznamo, vi ste pravi tič
(Vous vous moquez: on sait vos transports ordinaires)
- Str. 45.: Od vaše milosti mi duša sije
in prav, prav vsa se vam bo razodela.
(Et je ne veux aussi par grâce singulière
Que montrer à vos yeux mon âme toute entière.)
- Str. 52.: Molči, pasja kost! (Tais-toi, peste maudite!)
- Str. 58.: Vsak teh izgovorov, gospod, je brezov
(Vous vous payez ici d'excuses colorées.)
- Str. 59.: Res, čudim se kosmati vaši vesti,
da mogli ste sprejeti predlog tak
(J'admire seulement que sans confusion
Vous en ayez souffert la proposition.)
- Str. 61.: Tiho, vi! Kaj to se srači!
(Taisez-vous, vous! Parlez à votre écot!)
Jezik za zobe, pravim, drugači . . .
(Je vous défends tout net d'oser dire un seul mot.)
- Str. 72.: In trobil mi na uho je in trobil
(Et son raisonnement me vint persuader.)
- Str. 73.: Menda ste res zašili si rokav
(Vous voilà mal, au moins si j'en crois l'apparence.)
In jaz poborem tega nemaniča
(Et moi qui l'ai reçu gueusant et n'ayant rien.)
Naj vidijo, po čem je funt hudiča
(Et m'en vais devenir pour eux pire qu'un diable.)
- Str. 74.: vi pa ločite jedro od lupine
(Démêlez la vertu d'avec ses apparences.)
- Str. 75.: Svet koplje jamo čednostnim ljudem;
zavidneži mrjo, zavist ostane.
(La vertu dans le monde est toujours poursuivie;
Les envieux mourront, mais non jamais l'envie.)
- Str. 79.: da se z družino brž odpravite,
vso ropotijo tu pospravite
brez vsakega odloga in špetira.

(Un ordre de vuidier d'ici, vous et les vôtres,
Mettre vos meubles hors, et faire place à d'autres,
Sans délai ni remise, ainsi que besoin est . . .)

Ali ne posnema tu Župančič sijajno govornice sodnega sluge, osebe, ki se zaveda svoje važnosti in uradne avtoritete?

Naj ti citati zadostujejo. Mislim, da so dovolj zgovorni in da prav nazorno pričajo, kako verno in vendar kako svojstveno tolmači Župančič svoj original. Težko je tu najti mejo, kje neha Francoz sedemnajstega veka in kje začenja sodobni slovenski pesnik.

Pesniška oblika prevoda je ostala na višini klasične popolnosti originala. Aleksandrince, ki zvene našim ušesom nekoliko enolično, je pretil Župančič v dramatične peterostopne jambe. Te oblike se drži strogo in dosledno tudi tam, kjer razpade stih na več replik, prim. str. 7., vr. 13. in 14.; str. 8., vr. 1. in 2., 7. in 8., 12. in 13., 21. in 22.; str. 23., vr. 1. ss.; str. 24., vr. 5. ss., itd.

Rimo najdemo dosledno tudi v prevodu, samo da jo rabi Župančič nekoliko svobodneje (aa : bb ali pa tudi ab : ab, medtem ko ima original dosledno aa : bb). Župančiču zadošča rima za uho — in seveda tudi nam, prim. str. 58. brezov : posezal; str. 78. bil : pozabljiv; str. 81. prav : poslal itd.

Pesniške „licence“ si dovoljuje Župančič precej redko; tako piše po potrebah rime in metra *drugači* (str. 8.), *drugače* (str. 9.) ali *drugač* (str. 64.); *kedor* (str. 16.), *kedo* (str. 28.), *kdor* (str. 31.); *bdeti* (str. 16.), *htela* (str. 64.); zapeljivec : *rivec* (str. 28.) i. dr.; dva nepoudarjena samoglasnika v zevu mu štejeta za en zlog ali pa za dva, prim.: ki utegnejo nastati; nikdar ne uplahne (str. 26.); Vresničene ti bodo od te poroke (str. 27.); toda: bahanja s svojim je imenom prost; njegovemu uplivu prepuščeno (str. 26.) itd. *Fran Sturm*.

TONE ČUFAR: POLOM. Drama v treh dejanjih. Izdala založba „Ekonomska enota“, r. z. z o. z. Ljubljana 1934.

Tone Čufar je izšel prav iz delavstva. *Polom* je, če se ne motim, druga njegova knjiga. Prvo je izdal že leta 1928., in sicer realistično reportažo iz revirja *Februarska noč*, s katero pa ni uspel. Poleg tega pa je objavil v raznih delavskih kulturnih revijah tudi nekaj pesmi.

V drami ni novinec. Poznajo ga že razni delavski odri, ki so uprizorili več njegovih iger iz življenja industrijskega delavstva. Tudi snov za igro *Polom*, ki jo iz neznanega vzroka čisto neupravičeno imenuje drama, je vzel iz delavskega okolja.

Vsebinska je na kratko tale: V manjšem industrijskem kraju je podružnica podjetja „Kremen“, katero vodi upravnik Brum, človek, ki se je povzpел na to mesto po zaslugi lepote svoje žene, katero pa zdaj goljufa s svojo tajnico Olgo. Družba „Kremen“ je prišla zaradi ponesrečenih borznih spekulacij svojega predsednika v denarne težkoče, da ne more izplačati delavstvu mezd, poleg tega pa mu jih hoče še v bodoče znižati. Zato posreduje med podjetjem in delavstvom zastopnik Delavskega zaščitnega urada Rojnik. Toda Rojnik dela samo zase. Za delavstvo se zavzame le toliko, kolikor je to v njegovo osebno korist. Njegovo dvoiličnost je izpregledal delavski zaupnik Jurman, kateremu se naposled posreči, da ga pred delavci razkrinka. Rojnik se odpelje v avtomobilu z ljubezni željno Brumovo ženo Melito in tako se je delavstvo iznebilo škodljivih mešetarjev med seboj in kapitalom.

Tendenca igre je očitna: proč s posredovalci med proletariatom in kapitalom! Pravilno. Toda to je še premalo za literarno delo. Poleg tega pa je Čufar ponovno zagrešil staro napako večine naših delavskih pisateljev, da prikazuje vse nasprotnike delavstva kot skrajno nemoralne, kar se kaže zlasti v njihovi razbrzdani seksualnosti, in tako prevladil prav za prav vso krivdo na posamezne moralno pokvarjene zastopnike kapitala, namestu da bi bil pokazal na sistem. Kaj pa, če bi bil Brum pošten zakonski mož, ki se je povzpел do upravnškega mesta s svojo strokovno sposobnostjo, njegova žena Melita dobra mati svojih otrok, tajnica Olga skromna tipkarica. Nadzornik Perne, ki ga je Čufar narisal kot ogabnega pijanca, abstinent, Rojnik skromen uradniček svojega urada brez globljega razumevanja za delavska vprašanja — ali bi potem nasprotja med delavstvom in kapitalom ne bilo?

Že to priča, da je igra v temelju zgrešena. Literarno pa manjka posameznim osebam potrebne karakterizacije. Zato je njihovo govorjenje marsikdaj samo prazno besedičenje, vse skupaj pa preveč papirnato in neživljenjsko. Škoda, zlasti ker pričata gladek dialog in še precej dober jezik, da bi mogel Čufar ob spretnem vodstvu in pa s temeljitim učenjem vendarle napisati še dobro delavsko igro.

Vinko Košak.

JOŽE KRANJC: KATAKOMBE. Igra v treh dejanjih. Izdala in založila Založba Drama v Ljubljani.

V podzemni, obokani sobi — v katakombah — v katero prodre s ceste tako malo svetlobe, da mora tudi podnevi goreti žarnica, žive na zunaj bedno in enolično, a zato na znotraj tembolj bogato in razgibano življenje mizar Tomaž, njegova žena Marjeta, tajnik delavskih organizacij Martin, iz meščanskega življenja pobegli študent, za življenje izgubljeni brezposelni Senica in pisatelj Adolf. Semkaj pa prihaja redno Francka, dekla iz iste hiše, ki je zaljubljena v Adolfa.

Zgodba sama je zelo skromna. Pisatelj Adolf je napisal gledališko igro, ki jo bodo drevi prvokrat uprizorili v gledališču. Od uspeha predstave je odvisna njegova bodočnost. Vsi stanovalci mu žele čim večji uspeh, da bi mogel s tem koristiti delavstvu, iz katerega je izšel in za katerega ima zmerom čelo kopo lepo zvenečih besed. Toda Adolf se je v svoji notranjosti že davno odločil. Po prvem uspehu v svetu jih bo zapustil, zapustil pa bo tudi Francko, ki je navezana nanj na življenje in smrt. In res, igra je uspela in Adolf, ki ga vsi tako nestrpno pričakujejo, zlasti ker že Senica sluti, da jih bo izdal, se ne vrne več. Francka, ki jo je brezobzirno zavrnil, ko mu je postala v novem svetu v napoto, se vrže skozi okno in ubije.

Zgodba je torej preprosta do skrajnosti in navidezno precej nepomembna. Zato pa je tembolj bogata na znotraj, da je na kratko skoraj ni mogoče zajeti. Kajti Kranjčeve osebe so res žive, polne usode, zajete iz življenja, kakor le redko v kateri slovenski igri. Vsaka oseba je zase docela zaokrožen svet, vse pa veže skupna usoda, zajeta v simbol „katakomb“, iz katerega so vsi izšli in iz katerih se bo vendarle po dolgotrajnih borbah rodila nova podoba sveta.

Glavna oseba je Senica, človek, ki ga v življenju ne more nič več presenetiti. Pred davnimi leti je prekrižala njegovo življenjsko pot ženska, ga vrgla s tira in zdaj je izgubljen, nesposoben za vsako delo, zapit, toda poln izkušenj, kakor nihče med njegovimi tovariši. Nič ne veruje, vendar ni cinik, ne zida pa tudi

ne ruši, a brezobzirno osmeši vsako sentimentalnost. Pozna življenje in ne veruje v usmiljenost. Zato pravi idealistu, a slabiču študentu, ki se je zatekel v katakombe iz gornjega sveta: „Usmiljen človek, kakor si ti, ne dela revolucije. Pri nas je na desetisoče brezposelnih. Če desetisočim razdeliš, prijatelj, ne bo nihče sit. Z usmiljenjem ne boš rešil človeštva. Vsa velika dejanja so bila storjena brez usmiljenja.“

Vse drugačen je Martin, puntar proti sedanjemu družabnemu redu, ki trdno veruje v zmago. Mlad je, zato še poln sil. Morda res ne bo mnogo dosegel, kvečjemu bo zaprt, toda tudi to bo dogodek, kakor pravi Senica, kajti na njegovo mesto bodo stopili drugi in se borili dalje.

Pravo nasprotje odločnega Martina je študent. Iz mladostnega idealizma, dobrega in usmiljenega srca je zapustil gornjo družbo in prišel mednje, da bi pomagal v borbi, toda preboječ je, preslab — slabič, ki mora omagati ob prvi zapreki; zato tudi odide z očetom, ko pride ponj.

Tomaž je skromen mizarski delavec v tovarni, ki se ni nikdar mnogo brigal za delavska vprašanja. Šele zadnje čase se je vnel zanje pod vplivom Martina. Morda pa ga je k temu privedla tudi huda notranja bol, ker ne more dati kot vojni invalid-jalovec ženi otroka, ki tako hrepeni po njem.

Njegova žena je tip delavske žene. Pridna je, gara od jutra do večera in glavna njena skrb je, da ne ostane mož brez zaslužka. Zato ji ni preveč ljubo, da se meša mož v reči, ki bi mu mogle v službi škodovati, a kljub temu mu vendarle ne brani, ker čuti, da dela v bistvu prav. Le eno jo na tihem boli, da ne dobi otroka. Toda trdo delo in njeni sostanovanci jo zaposle toliko, da se ne more razboleti njeno hrepenenje po otroku v tragedijo.

Kakor študent tudi Adolf in Francka prav za prav ne spadata v ta svet. Adolfa, ki je med vsemi še najmanj dobro označen — na odru ga vidimo samo v začetku igre — so prignale v katakombe razmere: revščina in spekulacija s socialnostjo. Takoj pa, ko doseže v družbi uspeh, obrne nekdanjemu svetu, ki mu je služil le za lestvo do uspeha, brezobzirno hrbet.

Francka pa je zašla v „katakombe“ delno zaradi hudih gospodarskih razmer in iz ljubezni do Adolfa, kljub temu, da ji je to okolje v bistvu tuje, čeprav ne nasprotno.

Od ostalih oseb v drami omenjam še študentovega očeta. Ni niti slab niti dober; razumar, ki ve, da se svet ne bo izpremenil, če proda on svoje tovarne, delnice in hranilne knjižice ter razdeli denar, kajti le on bo ob vse, sistem pa bo ostal. Njegov odnos do sina je narisana manj posrečeno in bi ga moral pisatelj vsaj malo utemeljiti v njegovi čuvstvenosti.

V bistvu je Kranjčeva drama prava socialna igra, dasi nikakor ne kolektivistična. Toda individualne uvide posameznih oseb je povezal v krepko in jasno celoto, ki nam odkrito, brez sentimentalnosti in patosa prikazuje življenje delavcev, kakršno je v resnici. Igra nima nobene izrazite tendence in se konča celó z nekako resignacijo, vendar pa je v Martinu nakazana vera in pot v vstajenje in zmago.

Katakombe so tako kljub nekaterim napakam, n. pr. samomoru Francke na koncu, ki ni nujen, delni razvlečenosti, časih prebornem dejanju, lepa obogatitev našega dramatičnega slovstva in je le čudno, da jih še ni uprizorilo Narodno gledališče, katerega prva dolžnost je podpiranje slovenske dramatike.

Vinko Košak.

KNJIGE SLOVENSKE ŠOLSKE MATICE: TEMELJI OBČE METODIKE. Uvod v praktično pedagogiko. Spisal dr. Stanko Gogala. 1933. Str. 303. Natisnila Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

Med knjigami za leto 1933. je izdala naša Šolska matica tudi obsežno razpravo iz domače psihološke šole. Gogalova knjiga „Temelji obče (občne?) metodike“ je dokaj težka in zahteva znanje analitične psihologije. Wundta omenja le na enem mestu, nekoliko Adlerja, dočim se bistveno opira mimo Vebrovih še na svoje glavne starejše razprave. Toliko je seveda tudi vsaka ocena njegove knjige namenjena strokovnim tovarišem in se more približati ostalim bravcem le na stroške strokovne temeljitosti.

Namen razprave je bil, spraviti v sklad najnovejše rezultate psihologije in spoznavne teorije z občno metodiko kot delom praktične pedagogike, podati jo v nekoliko novi luči in jo izpopolniti. Ne da bi si avtor domišljal, da je delo popolno, marveč naj obseže samo nekaj načelnih plati občne metodike. Po kratkem uvodu označuje mesto metodike nasproti praktični in teoretični pedagogiki, nato naloge praktične pedagogike v skladu s teoretično. V tej perspektivi velja kot merilo njegove razprave njena zveza s smermi in zahtevami moderne pedagogike in s tega stališča moremo ugotoviti bistvene napake in neskladnosti.

Najprej pa si moramo postaviti vprašanje, kaj pomeni v pedagogiki *analitična psihologija*. Ta pomeni analizo trenutne in občne duše kot sistema dispozicij in doživljajev, tvornosti, spomina, volje, upora, pa analizo samih doživljajev in stanj. Predvsem se močno izraža delitev doživljaja na vsebinsko in dejno komponento, ki jih razlikujemo še po pristnosti ali nepristnosti. Pedagoški proces n. pr. se pri učencu dogaja preko nepristnosti do pristnosti ter šele tako osvojena vsebina pomeni izobrazbo in tako pridobljena sposobnost za doživljanje pristnih čuvstev pomeni vzgojo. Vse to je avtor v svoji knjigi vsestransko nakazal in obravnaval v obeh smereh. Nevarnosti dela so tičale predvsem v ozkosti analitične psihološke metode in tem se je spretno izogibal.

V splošnem poglavju o metodi poudarja pomen prirojene metodične sposobnosti, ki se potem razvije z osebnostjo in živim stikom z učenci, ter je vedno osebno določena, čeprav jo izpopolni šele teorija. Opisuje metodo podajanja, določeno po strukturi sprejemajoče duše in razpoloženju in učiteljevi duševnosti, zahteva veselje do spoznavnega posredovanja (ped. eros), umsko in čustveno sorazmernost in enotnost posredovalčeve osebe. Vse to ponovi še podrobno v samostojnih odstavkih. Dalje se ugablja v dejavnost obeh subjektov kot izhodišče in smoter. — V obširnem poglavju obravnava tudi metodiko izobraževanja, označuje bistvo izobrazbe v razmerju z inteligenco, izobrazbo kot kopijo objektivnosti, potem podrobno razpravlja o izobraževanju in sklepa, da je izobrazba duševna lastnost, pravilni del doživljajskih vsebin. Nato opisuje akt, stopnje in manifestacijo izobrazbe kot pogoj za pedagoško delavnost pa vpliv izobrazbe na dispozicije.

Drugi del tega poglavja se peča s tipično šolskim načinom izobraževanja; za njegovo metodiko obdeluje vprašanja o smotru šole na razmerju šole in življenja ter ugotavlja, da mora šola duhovno in normativno voditi življenje, ki ji more dati edino smisel za posebnost življenjske logike in poznanje miljeja in zahtev, dočim sta edina vira njene vsebine kulturno življenje učitelja in

življenje drugih kulturnih tvorcev in iskateljev, s katerimi naj bodo šolniki v najožjem stiku (109). Drugi smoter šole je, da učenci začutijo notranjo vrednost kulture, za dosego tega so pa pogoj izbrani (!) učenci, ker so potrebne izredne (!) sposobnosti in tudi izredne žrtve ter smemo pustiti do nekaterih poklicev le take učence, ki so res polni kulturnega duha. Tretji smoter je, da se doseže teoretično spoznanje vrednot, četrti: šola naj goji vse duševne sile in vse kulturne panoge, peti: šola naj goji skupnostno in res socialno utemeljeno sožitje med učenci na eni ter njimi in učiteljem na drugi. Po tej vsebinski analizi, ki je površna, obravnava metodiko zunanjega prisvajanja: šolski način je posreden, posredovalen, ki pa zahteva tudi učenčeve dejavnosti, ljubezni zanj, spoštovanja do učitelja, kar je zelo zavisno od učitelja. Zato so mu važni učiteljev duh in učiteljeva duša pa tudi telesna plat, govor in izrazna sredstva, pisanje, risanje, poizkušanje, prisvajanje vrednot (čuvstveno).

Posebna poglavja posveča nato smotrom šole; naj ne bo izolirana, a naj poda tudi pravilnostno analizo življenja in pravičen odnos: učenec naj uvidi, da je res nemogoče, da bi kdo *od zunaj* izpreminjal ter bistveno izboljšal in poglobil življenje (!), da pa je to, kar je od zunaj nemogoče, prav zelo mogoče izvršiti od znotraj in iz življenja samega (199). Zakaj življenje ni samo tak in tak življenjski tok, ki bi bil od človeka nezavisen, ker je vendar *človek* bistveni del tega življenja. Učenec naj spozna, da je vsak človek, kot doživljajoče in stremeče bitje, *izvor* tega življenja in da bi življenje, človeško in kulturno, sploh prenehalo, če bi ne bilo človeka (!).

Navajam ta stavek, ker je zelo značilen za osnovo in za miselni potek te razprave. Površno označuje Gogala razmerje med učencem in šolo. Ločeno razpravlja nato, da mora šola vzbuditi interes za kulturo, gojiti predvsem teoretično izobrazbo, češ da je to edina pot do spoznanja kulture in njene notranje vrednosti (205). Za gojenje vseh učenčevih duševnih sposobnosti mora šola seznaniti tega tudi z umetnostjo, z etiko, s sociologijo in vsaj še z religijo (!): Ob posameznih življenjskih primerih, ki jih učitelj še poglobi in pokaže njihovo vrednostno plat, naj učenec občuti, da so stvari in dejanja, ki se sploh ne dajo umsko razumeti (!) in do katerih peljejo samo pristna čuvstva (206). — Dalje naj pazi na dejstvo, da je šola po sebi še socialna skupnost (!) in naj goji socialnost (toda po njegovem: le) učitelj (207 do 209). Nato poda sintezo te metode obojestranske dejavnosti (načelne). Ponavlja se na dolgo o tem, včasih z nepotrebnimi ugotavljanji o nesmislih (!) (212), včasih preoptimistično glede vpliva učencev na življenje (220) in glede poti v svet duhovnosti s pomočjo starega tipa šole, ki ji daje v marsičem pomanjkljiva sredstva, nejasen, ko govori o nadaljnjem „duhovnem stiku s kulturo“. Dejavnost učitelja opisuje še v posebnem poglavju kot normativno in učenčevo kot spremljajočo. Za delo v šoli je potrebna psihološka, čuvstvena, vsebinska in formalna priprava. Zelo uporabne bodo gotovo njegove iz prakse podane ugotovitve glede priprave in razpoloženja, pri katerem pa bi se morala reči tudi kritična beseda o vplivih.

Šesti del knjige razpravlja o *metodiki vzgajanja*. Takoj v začetku pa trčimo v njegovo preozko definicijo (241 do 250), da se vzgoja deli po kulturnih panogah. S svojega analitičnega vidika označi vzgojo takole: je duševna sposobnost za doživljanje pristnih doživljajev, iz katerih izvirajo človekova dejanja, tiče se doživljajskega deja ali akta, tiče se najrazličnejših vrst doživ-

ljanja in najrazličnejših predmetov, je stalna duševna sposobnost, normativna in notranje in osebno dejavna duševna sposobnost, ki je v najintimnejši zvezi z osebo in osebnostjo (250). Podrobno razpravlja o njenih relacijah z doživljanji, o vzgojivosti, o njenem procesu itd. Tu so dragocene primere prisvajanja, seveda spet ne glede na razvojno stopnjo učenca. Ozkost kaže njegova nemoč pri razdeljevanju vzgoje po kulturnih vrednotah. Prav razločno opazimo to tudi ob trditvi: da je človekovo doživljanje tem močnejše, tem pristnejše, tem pravilnejše in tem osebnejše, čim večja je njegova vzgojenost po kulturnih panogah. Socialni razvoj nam kaže dokaj drugačne razmere (razrednost, otopelost, nasičenost itd.). V tem je razprava slaba, ker je vertikalna. Uvaja pa tudi često po nepotrebnem znova in znova v analitično psihologijo, čeprav ponovi pri vzgoji vse one stopnje razvoja kakor pri izobraževanju (255). Prav za problem vzgoje pa vidimo, da ta metoda nikakor ne zadošča. In ali ni v praksi tudi glede nepristnih doživljanjev tako, da pri vzgoji v šoli nikakor niso nujni, ker je istih vrst doživljanje učenec že prinesel v šolo. Mislim, da je za čustva to vsem dokazano. V tem je Gogalova knjiga mrtev kolos. Kljub temu, da je porabil še desetice strani za ponovitev stopenj, se te strani ni niti dotaknil.

Težišče večine napak pa pri avtorju ni nikjer bolj očitno kakor ob vprašanju o vrstah vzgoje, ki ga povsem po svoje rešuje. Naščeje gospodarsko-prijetnostno, umetnostno-estetsko, politično, znanstveno, etično-moralno, socialno, osebno in religiozno vzgojo. Vsem se bo zdela ta razdelitev zelo naravna in avtor tudi omenja, da šele združitev vseh ustvari pravega človeka. Avtor pa očitno ne vidi notranje skupnosti kulture s socialnega vidika, ali vsaj ne enako kakor z individualno, in: analitično-psihološkega. To nam dokazuje sam pri utemeljevanju, zakaj mora vsak človek imeti vse vrste vzgoje, kljub večji nadarjenosti za eno ali drugo. Po njegovem je to potrebno zato, ker ima vsak človek vse vrste doživljanja. Za psihologijo je ugotovitev morda zadostna. Toda na teh mestih je kot študija o temeljih občne metodike njegova razprava nepopolna, s sociološkega vidika zgrešena, razvojno-psihološki vidik pa je sam namenoma opustil.

Kultura ima vprav to bistveno vrednost, da žive z njo ljudje skupnostno, in važno je, da to življenje pomeni duhovno življenje človeštva, da se socialno razmerje izpreminja tudi zaradi mnogih zunanjih sil, da časovno še tako vzgojeni človek ni zunaj časa itd. Linearost zavaja avtorja, da pozna narodnega duhá, ne pa duhá družbe. Tega ne zboljšajo niti opisi niti razlaga o razmerju duhá posameznikov z narodnim občestvenim (271). Da avtorju ta stran življenja ni jasna, kaže predvsem stran 268. ob koncu govora o umetnosti: da naj imamo estetske doživljanje tudi še tako, da nam prinašajo „iz umetnine *onega* duha, katerega je v nji tem več, čim večja umetnina je“. Še močnejši dokaz za to je morda opis religioznega duhá na strani 276. Izvor vseh napak knjige je pa površnost (definicija v uvodu!) na račun kulture in sociologije: Objektivna kultura, t. j. od človeka nezavisni objektivni predmeti, dejstva in vrednote, je od časa nezavisna in se zato načelno ne more izpreminjati niti izpopolnjevati. — Definicija je pač zavisna od svetovnega in socialnega nazora. Označim naj ga le z njegovimi lastnimi rezultati, ki so naposled nujno nelogični. Izobrazba in vzgoja sta po njegovem medsebojno sicer odvisni, toda načelno in prvotno (297) je vzgoja zavisna od izobrazbe. Zato sklepa raz-

svojske živahnosti, ki se v oljnih pejzažih redno umakne tehtajočemu in ureja-
jočemu razumu. Čutnosti v teh pokrajinskih slikah ni, saj žive lastno življenje,
po svojih zakonih, neodvisnih od narave, ki si jih daje umetnik sam. Oeltjen
ustvarja izključno iz notranjosti in oblikuje svoj svet. Zato njegove slike niso
nikdar reprodukcije predmetov, temveč vselej njihova upodobljena nevidna
notranja resničnost.

Zanimivo je opazovati, kako ta severnjak gleda in občuti našo zemljo.
Slučajno nam nudi zadnja razstava mariborske „Brazde“ možnost za primer-
janje. Kakor da sploh ni solca na teh vročih haloških goricah, ki žare v
pisanih barvah in kjer trepetaja ozračje, tako so Oeltjenove pokrajine hladne,
skoraj mračne. In ti viničarji in kmetje se zde kakor abstrakcije ljudi, le
oblikovana predstava o njih, kakor so pokrajine zgolj medel spomin resničnih
pokrajin. Očitno je močan Munchov vpliv. O čutnem doživljanju in obliko-
vanju ni sledu. Podobe so kakor simboli, kjer služijo oblike in kolorit samo
čim popolnejšemu izrazu nevidnega. — Kako ume vso paletu podrediti temu
cilju, kaže Trgatev. O naturalistični točnosti v barvnem pogledu tod ne mo-
remo več govoriti, barva je le še sredstvo, s katerim suvereno gradi nove, po
svoje skladne in tudi prikupne vrednote.

Med akvareli je nekaj prav sočnih in blesteče lahkotnih del, kjer je slikar
pokazal, da mu prava akvarelna slikarska tehnika ni tuja. Beneški motiv pa
Žegnanje, Led na Dravi in še nekatere so dokazi, da zna z najskromnejšimi
sredstvi ujeti na papir še tako krhko svetlobno nastrojenje, da ponekod zaveje
iz podobe skoraj malce topline. — Grafika očitneje kaže pristne ekspresioni-
stične prvine, kakor jih poznamo iz povojne nemške grafike. Med razstav-
ljenimi zbirkami se zdi Trgatev — morda zaradi naturalističnega podajanja —
še najbolj osebna. Izmed ostalih so gorski motivi krepko dognani, enako kakor
listi iz cikla Na ledeni plošči.

Portretne glavnice iz gline, katere je razstavila Elza Oeltjenova, kažejo
solidno dekorativno sposobnost. Vzor jim je arhitektonska mirnost in zaklju-
čenost, sila karakterizacije je znatno skromnejša, pogrešaš življenje, notranjo
moč in izrazitost. Prikupnejše so male živalske plastike, ki predstavljajo prav
dobra umetnostno obrtna dela. Skoraj enobarvni pasteli (obmorske vedute) so
ilustrativnega značaja in osebno malo izraziti.

Razstava je bila po svoji kvalitetni stopnji izmed najboljših, kar smo jih
videli zadnje čase, a za nas še posebno zajemljiva, ker je pokazala, kako tujec
gleda na našo zemljo in naše ljudi. Oeltjenove slike iz Haloz so tako izrazito
germanske, tako tuje našemu čuvstvovanju in pojmovanju, da nam morejo
predočiti vso različnost tvorčeve duhovnosti od naše. Prav ob takih prilikah
moremo šele pravilno oceniti ne le svojstveni značaj in moč umetnikove oseb-
nosti, temveč tudi prevažno pomembnost narodnostne pripadnosti za umet-
niško ustvarjanje. To spoznanje nam pa more spet razbistriti pogled, da jas-
neje vidimo in precenimo svojo samoraslost.

K. Dobida.

SLIKARSKA RAZSTAVA ŠTEFANA BAKOVIČA. V pritličju Hedže-
tove trgovinske hiše v Frančiškanski ulici v Ljubljani je začetek minilega
decembra razstavil akademski slikar Štefan Baković, profesor na splitski
srednji tehnični šoli, zbirko oljnih slik. Med to stotino platen je bila dese-
torica pokrajin iz dalmatinskega Zagorja in iz splitske okolice, vse drugo so
pa bile portretne in žanrske kompozicije.

Baković je bil na praški akademiji učenec Vlaha Bukovca. Učiteljevega vpliva se prav za prav ni nikdar popolnoma otresel, najbrže si tega tudi ni prizadeval. Saj mu gre očitno le za kar mogoče verno podajanje modelov, oblečenih v slikovite dalmatinske ljudske noše, morda celo v glavnem za slikanje teh prelepo pisanih noš samih. Drugih estetskih problemov slikar ne poskuša načenjati. Zato je treba njegovo slikarstvo, ki kaže znake neke hotene starinske ustaljenosti, ocenjati v bistvu le kot narodopisno, vse pohvale vredno prizadevanje. Umetnostno je Bakovićevo močno neosebno slikarsko delo ostalo tesno v sponah Bukovčeve šole, katere pa vzlic krepki in odločni potezi, ki ji ni za malenkostne podrobnosti, ne dosega ne po oblikovni moči ne po barvni izrazitosti. — Značilno je za naše ljubljanske razmere, da je razstavo obiskalo nenavadno mnogo ljudi in da so le-ti dokazali svoje globoko zadovoljstvo z nakupom številnih razstavljenih slik, ki so jim po svoji pripovedni vsebini očividno močno ugajale.

K. Dobida.

MAX LIEBERMANN. Z Maksom Liebermannom, ki je dne 8. februarja 1935. umrl v Berlinu, je nemško slikarstvo izgubilo enega najodličnejših, morda celo svojega najvidnejšega predstavitelja. Skoraj šestdeset let je stalo njegovo ime v ospredju nemške oblikujoče umetnosti in ohranilo v vseh izpremembah mode, smeri in umetnostnega vrednotenja svoj blesk in svojo veljavo.

Rodil se je Maks Liebermann leta 1847. v Berlinu kot sin stare in bogate židovske bankirske rodovine. Po prvih studijah v domovini sta na mladega slikarja v Parizu odločilno vplivala Millet in Munkacsy. Še mlad je prišel na Nizozemsko, kjer so ga močno privlačevali stari mojstri in pokrajina. Tam se je prijateljlil z židovskim rojakom Israelsom. Od njega je prejel mnogo pobud, kakor je tudi studij holandskih klasičnih mojstrov močno učinkoval na njegov razvoj, katerega je kesneje Degasov krepki vpliv odločilno oplodil.

Ko je Liebermann pričel delati, je vladala v Nemčiji še romantika. Slikarji so ustvarjali po mračnih delavnicah in slikali po ustaljenih vzorih v zgodovinske noše oblečene modele. Vsa slikarska umetnost je bila odtujena življenju, brez poleta in stika z resničnim svetom. Tu je pričel Liebermann, notranje svoboden tvorec, neodvisen in zmerom sodoben. Njegove prve slike so zbujale pozornost in ogorčenje. Izbiral je modele iz preprostega, vsakdanjega življenja, jih točno in verno obnavljal, brez sleherne anekdotske ali literarne primesi. Sprva je opaziti še vpliv mračnih slikarjev Munkacsyjeve smeri, kmalu pa postanejo njegove podobe svetle, blesteče: postal je prvi nemški slikar luči, ozračja. Liebermann je prvi nemški pleinairist, véliki mojster impresionizma.

Važneje pa je, da je ravno on prvi razširil snovni obseg nemškega slikarstva, in to skoraj v nekem socialnem pravcu. Prvi je uvedel v oblikujočo umetnost življenje vsakdanjosti, slikal delavca pri delu, kmeta na polju, opazoval malega človeka brez sentimentalnosti in skušal zajeti vse značilne oblike sodobnega življenja. Njegovi sportni prizori segajo do konca minilega veka.

Izliv njegovega realističnega značaja je objektivnost, s katero je oblikoval, kar je videl. Ta odkritosrčna resničnost se stopnjuje do skoraj neosebnega obnavljanja, kjer ni nič več prostora za čuvstvenost, za človeško sočutje in toplino. Ves vidni svet mu je bil v bistvu zgolj slikarski problem. Njegova dela so prepolna življenjskega napona, v njih je ujeto gibanje in utripanje teles, da se zde portreti živi in da nikdar ne občutiš poze in narejenosti. In pri vsem tem so ti njegovi modeli, čevljar v delavnici, predice in ženske, ki skubejo gosi,

trebijo zelenjavo ali krpajo mreže, pa starci v hiralnici, dekletca v sirotišnici, kmetica s kozama, dečki pri kopanju in jezdec na morski obali v bistvu slovesni, dvignjeni nad vsakdanjost, kakor ožarjeni z odbleskom neke večnostne lepote, ki izhaja iz stroge, neusmiljene resničnosti. Tudi pokrajine so mogočne, vzlic pomanjkanju sleherne sentimentalnosti ali romantike zanimive in privlačne. Mojstrsko podano ozračje ovija slike, daje predmetom telesnost, celoti globino in spaja barve v enoten, trepetajoč in prelivajoč se ton.

Liebermann ni bil le slikar. Njegove risbe in grafični listi kažejo vse odlike pravega mojstra v opazovanju in podajanju. Med njimi so mojstrovine, kjer se ta njegova preprostost, s katero se približa predmetom, dvigne do nadčasne veličine.

Liebermann je bil pa tudi oster in pronicav mislec, ki je napisal o slikarstvu vrsto globoko zasnovanih razprav. O Degasu in Israelsu je izdal celó dvojico knjig. Kot človek praktičnega duha je bil več organizator. Dolga leta je vodil berlinsko Sezession in nazadnje postal celó predsednik akademije umetnosti v Berlinu, dokler ni leta 1933. zapustil tega častnega mesta, ko se je začelo preganjanje Židov.

Umril je vzlic temu nezlomljen. Čeprav Maks Liebermann ni bil ne velikan ne novotar, ki ruši in gradi — temveč v bistvu le izredno darovit in žilav posredovalec in nadaljevalec, ki je presadil v Nemčijo novo impresionistično umetnost zapada, je ostal do konca kakor utelešeno nasprotje ekspresionizmu. Kot Žid je v hitlerjevski Nemčiji odšel skoraj neopažen, njegovo delo bo pa ostalo kot spomenik močne, visoko nadpoprečne stvariteljske osebnosti.

K. Dobida.

GLOSE

AŠKERČEV PRVI SPOR Z LAVANTINSKIM ORDINARIATOM. Meseca maja 1889 je bil Aškercu, kaplanu v Šmarju pri Jelšah, po naročilu tedanjega lavantinskega škofa Jakoba Maksimilijana Stepischnegega dostavljen tale nemški uradni dopis, ki se nam je ohranil v Levčevi zapuščini:

Nro. 281.

An den Wohlhehrwürdigen Priester Herrn Anton Aškerc,

Kaplan

in St. Marcin.

Wie verlautet, wird allgemein angenommen, daß unter dem Pseudonym Gorazd, welcher seit einigen Jahren schon in Ljubljanski zvon verschiedene Gedichte inseriren läßt, ein Priester, und zwar ein Priester der Lavanter Diöcese zu verstehen sei.

In der Lavanter Diöcese und außerhalb derselben hält man, wie es heißt, wieder allgemein dafür, daß unter jenem Gorazd eben Sie zu verstehen seien.

Wenn es sich in der That so verhält, so werden Sie liebevoll, aber auch ernstlich daran erinnert, daß Sie als katholischer Priester nicht mehr etwas schreiben und der Öffentlichkeit übergeben sollen, was irgendwie sei es gegen die katholische Glaubenslehre oder gegen die sonst gewöhnlichen Begriffe vom christlichen Ernst verstoßen, und eben deshalb, wie es schon mehrfach geschehen ist, bei Clerus und Volk Anstoß zu erregen geeignet ist.

Das Ordinariat wurde wiederholt darauf schon aufmerksam gemacht — nicht etwa von antinationaler Seite. Mit der Nationalitätsfrage steht diese Angelegenheit in gar

keiner Verbindung. Es handelt sich einzig nur darum, ob ein katholischer Priester *salva conscientia* sein Talent und seine Feder derlei Aufsätzen widmen könne, wie es beispielweise die nachbenannten sind:

- a. „Vaška balada“ Ljub. zvon 1887, str. 2 (prav: 1).
- b. „Novi svetnik“ (Primož Trubar), zvon 1886, str. 321
- c. „Najlepša pesem“. Ljub. zv. 1884 str. 513
- d. „Zadnja večerja“. Ljub. zv. 1885 str. 65
- e. „Bolnik“. Ljub. zvon 1882 str. 409
- f. „Balada o jezeru“. Ljub. zv. 1877 (prav: 1887) str. 321
- g. „Tri ptice“. Ljub. zv. 1884 str. 129
- h. „Na sedmini“. Ljub. zvon 1886 str. 407.

Das Ordinariat würde sich freuen, wenn Sie diese bestgemeinte Mahnung beherzigen, und wie gesagt, von Ihrem Talente und von Ihrer Feder einen der Sache Gottes und der Kirche und der Belehrung und Erbauung des guten, noch gläubigen slovenischen Volkes mehr entsprechenden Gebrauch machen würden.

Fb. Lavanter Ordinariat zu Marburg am 15. Mai 1889.

Im Auftrage Seiner fürstbischöflichen Gnaden.

Ig. Orožen,
Kanzlei-Direktor.

Neposredni povod za ta „dobrohotni opomin“ nam je iskati v Mahničevih prvih dveh napadih na Gorázda-Aškerca v Rimskem katoliku, ki je začel tisto leto izhajati. V njem je, kakor znano, s svojega ozkosrčnega, strogo verskega vidika presojal in obsojal vse znamenitejše pojave naše tedanje književnosti. „Nekaj takega znamenitega, ki nam kaže pesnika-umetnika nenavadne nadarjenosti in dovršenosti, se nam skriva pod izmišljenim imenom — Gorázd“ (214). Po tej pravilni splošni ocenitvi Zvonovega poeta je Mahnič pomaknil pod svoj rimsko-dogmatični mikroskop Gorázdovo Vaško balado (Svatbo v Logéh), Novega svetnika (Slovensko legendo), Najlepšo pesem (Pevčev grob), Zadnjo večerjo (Celjsko romanco), Bolnika, Balado o jezeru, Tri ptice, Na sedmini in še par motivov iz „socialno-politiškega polja“ (Stara pravda, Tat) ter izjavil, da vsaj za zdaj ne verjame, da bi bil Gorázd duhoven, vsaj katoliški ne (215). Mariborski sestavljavec dekreta je iz tega vira prepisal po vrsti naslove inkriminiranih pesnitev, celó napačno letnico pri Baladi o jezeru, a njegovi nasveti so ostali pri Gorázdú seveda brez zaželenega odziva. Ko je bila lavantinska škofija po Stepischneggovi smrti začasno brez višjega pastirja, so Aškerca meseca avgusta 1889 premestili iz prijaznega Šmarja za kaplana k Sv. Lovrencu v Slovenskih goricah (Juršinci), kjer je našel pri rodoljubnem in tolerantnem župniku Jakobu Mešku mirno zavetje. Vendar je ta Mahničev napad obrodil dober sad. Drugi članek proti Gorázdú je namreč goriški kritik zaključil z besedami: „Slednjič prosimo še enkrat gospoda Gorázda, naj se vendar usmili slovenskega naroda, pred vsem pa slovenske duhovščine (ako je res tudi sam duhoven) ter naj mu nikar ne pade v glavo, kdaj svoje cunje iz Zvonovih letnikov pobrati ter jih v líčni zbirki povite slovenskemu občinstvu ponujati“ (327). Kot odgovor na to „prošnjo“ je Aškerc o božiču i. l. „sklenil za trdno izdati svoje reči čim prej — konči do velike noči 1890“ (Levcu). Tako je dobilo naše slovstvo leta 1890. za velikonočni dar najdragocenejšo Aškerčevo knjigo: Balade in romance. Šr.

OBZORNIK

Ksaver Šandor Gjalski. Dne 6. februarja je umrl na svojem gradu v Gredicah (Hrvaško Zagorje) pisatelj Ksaver Šandor Gjalski (Ljuba Babić).

Pokojnik je potekel iz rodu, v katerem se je križal kmečko-meščanski sloj s plemiškim. Njegova mladost (roj. leta 1845.) sega v šestdeseta leta, ko so v rodbini še živele tradicije leta oseminštiridesetega in ko še ni ugasnil zadnji plamen ilirske in vseslovanke ideje, ki sta našli v očetu Gjalskega, rodoljubnem advokatu in ožjem sodelavcu Ljudevita Gaja, vnetega pristaša. Poznejši pisatelj Babić je ilirsko ideologijo svojega očeta, prežeto z liberalnimi vzori leta oseminštiridesetega, razvil do konkretnjših oblik hrvaškega nacionalizma in meščanskega liberalizma. Kot politik se je v začetku 20. stoletja pridružil hrvaško-srbski koaliciji, v zmedah povojne hrvaške politike pa ni prikrival simpatij do tradicionalnih smeri, ki hočejo hrvaštvu ohraniti v obliki avtonomije ali federacije njegove stare privilegije in naprave.

V političnem svetu se Ljuba Babić-Gjalski ni nikdar uveljavil kot vodilna osebnost. Zato pa je v književnosti zavzel vodilen položaj. Živel je dovolj dolgo (nad 80 let) in je tako preživel vso pot kvišku in navzdol, kakor je sociološki in psihološki zakoni ne določajo samo posameznikom, marveč tudi njih združbam in strujam. V osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja je bila na višku slovstvena stvarjalnost Gjalskega, obenem pa je v tej dobi hrvaški realizem, ki je imel v Gjalskem svojega predstavitelja, prehodil pot od jutra do večera. Z nastopom moderne se nekako začenja kvantitativno in kakovostno padanje pisateljske sile Gjalskega. Po letu 1906. ni spisal nobenega pomembnejšega dela, izvzemši novelo „Ljubav lajtnanta Milića“. Več ko četrto stoletja pred smrtjo ni imel nič več povedati svojemu narodu, če se ne oziramo na slabe članke, ki so kdaj

pa kdaj v revijah ali v dnevnikih obujali spomin na vodilnega romancierja starejše generacije.

Gjalski je bil realist. Njegov realizem se je razvil pod ruskimi vplivi. Posebno izrazito zaznavamo vpliv Turgenjeva, zato so ga nekateri imenovali „hrvaškega Turgenjeva“. Pesniška invencioznost in stvarjalna sila Gjalskega pa sta daleč zaostali za ruskim vzornikom. V najboljših novelah se mu je približal samo v tem, kar bi lahko imenovali „poetični realizem“. Oba pisatelja — ruski mojster in njegov hrvaški učenec — sta skušala dati otožnim podobam iz stvarnega življenja rožnat nadih pesniške lepote. Oba sta častila žensko in oboževala prirodo. V Turgenjevu in v Gjalskem je po tihem drhtela drobna struna schopenhauerjevskega spoznanja o ničemernosti življenja. In oba sta se kakor iz kljubovanja vdajala praktičnemu hedonizmu. Odtod neenoten in nedosleden življenjski nazor Gjalskega.

Tvarina njegovih spisov se pretežno tiče minilosti. Ni pa segal daleč nazaj kakor Šenoa: bil je epik polpreteklega časa, ki je nekoliko še živel v ljudeh njegove generacije. Bil je pasatist, človek, čigar pogled je obrnjen nazaj. Preteklost je opisoval v romanih in novelističnih zbirkah „Na rodjenoj grudi“, „Osvit“, „Pod starim krovovima“, „Iz varmedjanskih dana“, „Za materinsku riječ“. Slikal je preporedno dobo hrvaške zgodovine, sanje in hrepenenje Ilircev, socialno in duševno ozračje tridesetih in štiridesetih let preteklega stoletja. Najboljše so novele, v katerih opisuje propadanje zagorskega plemstva ali pa slika zagorsko prirodo. Illustrissimus Battorych je eden najizrazitejših tipov njegovega celotnega dela. Z najlepših strani diha elegična razpoloženost: ti časi se več ne vrnejo, in kakor stari Firs iz Čehovljevega „Češnjevoga vrta“ osamljen poslušaj, kako pada vrt propadlega rodu pod udarci praktičnejšega novega lastnika, je tudi Gjalski doživel zadnji nesentimen-

talni in brezobzirni obračun s svetom, ki je bil njemu tako drag, kakor Firsu češnjevt: doživel je bridko analitično umetnost Miroslava Krležje. Od Senoe preko Gjalskega do Krležje vodi literarna linija, ki je v skladu s splošnim razvojem socialnih, gospodarskih in kulturnih razmer na Hrvaškem.

Gjalski pa ni bil samo laudator *temporis acti*, marveč je pisal tudi prozo iz socialnega življenja svojega časa. Politični roman „U noći“, roman o hrvaški inteligenci „Janko Berislavić“, povest iz učiteljskega življenja „Gjurgjica Agićeva“, „Radmilović“ in nekateri manjši spisi so zajemljivi in za tiste čase tehtni doneski študiju tedanje družbe. Velika hiba Gjalskega (in njegove generacije) je bila v tem, da ni umel dovolj ostro opazovati realnih razmer. Njegov svetovni nazor je bil prepovršen in plitev, zato s svojo analizo družbenega življenja ni mogel prodreti globoko pod površje. Za razumevanje družbene realnosti so potrebne ostre, kritično izbrušene ideje, kakor je za ostro gledanje potrebna dobra leča. Zaradi tega nedostatka se je Gjalski večno lovil med svetoboljem in racionalizmom, med misticismom in realizmom, med pesimizmom in naivnim zanosom, goječ ob enem kult Venere Kapitolske in njenih „živih posnetkov“ v lepih ženskih telesih. Sedem in dvajset zvezkov zbranih spisov Gjalskega vsebuje kvalitativno kaj različne reči.

Tudi po obliki, po formalni dognanosti svojih spisov, je Gjalski zaostajal daleč za svojim ruskim vzornikom. Turgenjev je bil mojster ruskega jezika in stila: o hrvaščini Gjalskega tega ni mogoče trditi. Njegov jezik je prav kakor pesniški jezik D. M. Domjanića pričeval o težkočah, ki jih ima kajkavec s štokavskim pismenim jezikom. Tudi tehnika pripovedovanja kaže v mnogih spisih očitne pomanjkljivosti.

Gjalski ni bil prijatelj Slovencev. Svoja čuvstva nasproti nam je ta zagorski sosed

neprikupno odgrnil še na pragu svojega osemdesetega leta s člankom v „Savremeniku“, kjer je neokusno pregreval neke nemške nazore o našem narodu, hoteč — brez resnega vnanjega povoda in aktualnosti — pobiti teorijo, da zagorski kajkavci sodijo v slovensko jezikovo-kulturno skupino, kakor sta trdila Kopitar in Miklošič.

Gjalskega so pokopali med njegovimi zagorskimi rojaki na pokopališču v Zaboku.

B. B.

Dandanašnji problemi jezikovne kulture. Praški lingvistični krožek je začel izdajati v založbi „Melantricha“ novo revijo „Slovo a slovesnost“. Mnogo obetajoči časopis je posvečen jezikovni kulturi v zmislu novih lingvističnih načel in literarno-kritičnih metod. V prvem zvezku je izšel programatični uvodnik, ki so ga podpisali uredniki B. Havránek, R. Jakobson, V. Mathesius, J. Mukařovský in B. Trnka. Poznavalca češkega znanstvenega življenja so ti lingvisti dobro znani kot pristaši modernih načel v obravnavanju jezikovnih in poetičnih problemov. (Glej publikacijo Praškega lingvističnega krožka: „Spisovná čeština a jazyková kultura.“) Uvodnik, v katerem so začrtali cilje in smernice nove revije, je zanimiv tudi za naše kulturne kroge. V njem skušajo jasneje določiti odnos lingvistike do jezika in kulture in sploh poudariti jezik kot pomembno kulturno vrednoto. Oznanjujoč svoje stremelje-nje s skupnim pojmom „jezikovna kultura“, definirajo ta pojem tako, da se jezik iz golega posredka, iz reprezentanta predmetnega sveta, pretvarja v samostojen predmet naše pozornosti, našega premišljevanja, naših emocij. Vzrast kulture prinaša tudi vzrast jezikovne kulture, z njo vred pa nastaja potreba načrtnega posega družbe v jezikovni razvoj.

Kako si praški lingvisti zamišljajo načrtno reševanje osnovnih problemov jezikovne kulture in v čem so ti problemi? Razdelili so jih v tri skupine. Prva obsega

jezikovno pravo v teoriji in praksi, druga jezikovno pedagogiko, tretja pa jezikovno izgradnjo. V poslednjo sodijo predelava in kodifikacija jezikovne norme (ortoepične, pravopisne, govorilne, leksikalne in frazeološke), dalje določitev časovnih ideoloških in estetskih zahtev do jezika in naposled aplikacija teh zahtev in norm na konkretne jezikovne pojave (jezikovna kritika).

Potreba načrtnega reševanja poglobljenih vprašanj jezikovne kulture je po mnenju praških lingvistov nastala s postopno demokratizacijo splošne in posebej še jezikovne kulture. Jezikovne funkcije se čedalje bolj diferencirajo. Uredniki „Slova a slovesnosti“ zlasti opozarjajo na časnikarstvo, ki se v dandanašnji družbi vse bolj razvija in prevzema čedalje širše naloge tudi z jezikovne strani. Z razvojem tehničnih pripomočkov je zašla govorica v nove, doslej nenavadne položaje: v radiu imamo besedo kot goli zvok, abstrahiran od vidnih zaznav, v zvočnem filmu pa so se odprle neslutene možnosti kombiniranja govornice in vidnih vtiskov. Jezik leposlovja se danes bolj ko kedaj prej izmika enotnemu kánonu in jezikovna kritika ne sme z istim merilom presojati surrealistične, v sanje težeče pesmi, jezika Joycea ali Vančure, v katerem se polifonično plete več slojev, Célinove ali Haškove obilne rabe govornega jezika, ali proze klasičnega realizma, ki se trdovratno oklepa splošno veljavne pismene norme. Takisto opozarjajo na nove naloge, ki so nastale z izredno naraslo prevajalsko dejavnostjo; ta ima že silen vpliv na jezik in prav tu je danes najhvaležnejše polje za jezikovno terapijo in profilakso.

Pri jezikovni kritiki ne mislijo praški lingvisti samo na formalno kritiko, marveč tudi na kritiko, ki razpravlja o točnosti in prikladnosti posameznih jezikovnih znakov, njih aдекватnosti za določeni namen, torej na čisto tematično, ideološko kritiko. — Pri dandanašnjem obsežnem delu za jezikovno kulturo je neogibno

potrebno tesno sodelovanje lingvistov s pedagogi in pravniki, s filozofi in psihologi, s psihiatri in foniatri, z zgodovinarji in teoretiki literature in sploh umetnosti, s strokovnjaki v sociologiji, zgodovini, zemljepisu in narodopisu. Zlasti je potrebno sodelovanje s praktičnimi činitelji jezikovne kulture, s pisatelji in prevajalci, z gledališkimi, filmskimi in radijskimi umetnostnimi in tehničnimi specialisti, s šolskimi strokovnjaki, z administrativnimi in tehničnimi delavci, ki imajo v vprašanih nazivoslovja kaj praktičnih izkušenj.

Nadaljnji bistveni del programa praških lingvistov okrog „Slova a slovesnosti“ zajema vprašanje pesništva, v čemer se priključujejo že Jungmannovim nazorom o najožji spoenosti jezika in slovstva. Potreba proučevanja pesniškega jezika in pesništva izhaja iz problema znakov, ki je eno najnujnejših filozofskih vprašanj sodobnega kulturnega preroda. Vsa resničnost, začenši s čutno zaznavo in konča je z najabstraktnjšo miselno konstrukcijo, se kaže dandanašnjemu človeku kot široko, zapleteno organizirano kraljestvo znakov; raziskavanje tega kraljestva je šele v prvih začetkih. Eno izmed njegovih osnovnih področij je jezik, zakaj v kraljestvu znakov prevladuje tendenca: vse izraziti z besedo. Govornica nas zlasti poučuje o stvarnem odnosu, t. j. o razmerju med znakom in resničnostjo, na katero se znak odnaša, medtem ko umetnost razodeva notranji ustroj samega znaka in daje tvarino za določitev odnosa med simbolom (zvokom, barvo i. pod.) in njega pomenom, ter za raziskavanje mnogoterih plasti njegovega pomena. Že to odpira nova obzorja in nove naloge raziskavanju pesniškega jezika, takisto je mogoče povedati še marsikaj novega ob proučevanju odnosov umetnosti pa tudi jezika do družbe in nje organizacije ter vice versa. Temu se pridružujejo še problematika pesniške osebnosti, vprašanja preteklosti i. dr.

Že ta program, ki smo ga le vnanje naznačili, pričuje o novih stremljenih praških

lingvistov — stremljenjih, o katerih smo preverjeni, da utegnejo presenetiti marsikaterega lingvista in literarnega teoretika stare šole. Zdi se, da se v teh stremljenjih in za njimi stoječih nazorih razodeva velik preokret, ki ga je 20. stoletje prineslo v celotno kulturno ozračje in ki se v nemali meri naslanja na sodobne fizikalne, biološke, psihološke in noetično-filozofske teorije, ki se znatno oddaljujejo duhu 19. stoletja. Posebej se kaže vpliv literarnega formalizma, ki je zlasti v dandanašnji Rusiji dosegel zajemljive znanstvene rezultate.

Prvi zvezek „Slova a slovesnosti“ je pokazal, kako bo novi časopis izvrševal svoj program. Izmed vsebine omenjam Karla Čapka duhovito gloslo „Ko bi bil lingvist“, članek univ. prof. B. Havráňka o slovniški kodifikaciji pismene češčine, F. X. Šalde razpravo o pesniški avtostilizaciji, zlasti pri Bezruču, J. Mukařovskega „Pripombe k sociologiji pesniškega jezika“ in začetek diskusije o govoricu v filmu. Izmed prispevkov v petitu pa opozarjam na Mathesijovo poročilo o novi angleški literaturi s področja splošne lingvistike in R. Jakobsona študijo o časovnih vprašanih vede o češkem verzcu, ki razglablja o strukturi verzov v najstarejših primerih češkega pesništva.

B.

Individualizem in kolektivizem v luči F. X. Šalde. V 5./6. zvezku letošnjega „Šaldúvega zápisníka“ polemizira češki kritik F. X. Šalda z urednikom „Literarnih Novin“ Bohumilom Mathesijem zaradi Šaldi očitane individualizma. Mathesius je napravil napako (ki je sicer močno razširjena), da zamenjuje individualizem z egoizmom. „Zame je individualizem samo tam, kjer je, kakor že pravi etimologija besede, vera v vrednote ne-de-lji-va. Nedeljiva vrednota je n. pr. genij ali vodja. Ni ga mogoče razbiti v neko število sestavin in ne razložiti s seštevanjem teh sestavin ali z njih množanjem — skratka: je pojav druge,

višje kategorije, drugega, višjega nivoja. V njem je nekaj, kar se pojavlja le enkrat in se potemtakem ne ponavlja... Njegovе kvalitete ni mogoče izpremeniti v kvantiteto. To je torej bistveno protimehanična vera, če razumeš pod mehanizmom trpno in vztrajno ponavljanje. Tak je moj individualizem, in nimam najmanjšega strahu za njegovo bodočnost: to je večten individualizem, h kateremu se bo človeštvo vračalo vedno znova, ker je ena izmed osnovnih strukturalnih potez družbene in človeške skladbe... Prepričan sem, da mora s takim individualizmom računati tudi slehern kolektivizem: niti on ne more biti brez vodij, brez iniciativnosti, brez heroičnih dejanj, brez vsega tistega, kar so s staro (dopuščam: nepripravno in meni osebno neprikladno) besedo označevali z individualizmom; z isto pravico bi lahko to reč nazvali realizem, ker stoji za njo prava resničnost, dà, najresničnejša resničnost. Moj individualizem je potemtakem vera v osebnost in v njen heroizem, v njeno kvalitativno iniciativo, v njeno iznajdljivost, ki je ni mogoče ne dogledati ne izračunati; v iniciativo in invencijo, ki sta potrebni za tok svetá in zgodovine...“

Nasproti poljudnemu mnenju, da je individualizem v Evropi bankrotiral, postavlja tedaj F. X. Šalda — eden izmed duhovnih voditeljev tako zvane „levice“ v češki literaturi — tezo o neumrljivosti pravega, na enkratnosti genija, izumitelja in vodje-junaka slonečega individualizma. Takisto se izreka zoper oboževanja gospodarstva in tehnike, ki so ju kolektivisti povzdignili na višino božanstvenih načel. Klečanje pred tehniko in narodnim gospodarstvom ter drugimi civilizacijskimi činitelji mu je „samo nova samoprevara in samovaba stare romantike, toda bolj rafinirana in zato nevarnejša od starih oblik“.

„Individualizem? Kolektivizem?“ vprašuje Šalda dalje. „Oboje je prazna beseda, meglen fantom, pusti dim, in če se poganjamo za njima, smo komaj kaj več

kakor norci. V življenju ni individualizma in ne kolektivizma; oba sta samo odmišljeni mejni točki, postavljeni nekam v neskončnost. Prehajata drug v drugega v raznih razmerah in se utegneta še bolj spajati v bodoče. Življenje se posmejuje vsem takimle papirnatim dogmam, vsem takimle geslom ter se zaganja vanje in jih neprestano dviga kakor viharen pomladni veter zavržene kose časniškega papirja. Dandanašnji ruski kolektivizem ni to, kar je bil pred kakšnimi desetimi, petnajstimi leti; izpremenil se je bistveno in mnogo, kakor me prepričujejo strokovnjaki. In kaj bo šele čez kakšnih trideset ali petdeset let! Ali celó za sto let! Iz njega bo postalo nekaj, v čemer ne bo nikdo spoznal prvotnega kolektivizma. Prepričan sem, da bo moral čedalje bolj delati kompromise z individualizmom, izposojati si njegove metode in kriterija; kajpak, zapadnjaški individualizem bo moral tudi z njim postopati enako...“

Salda takisto odklanja antitezo vzhod — zahod ter končuje:

„Torej: ne vzhod in ne zahod, ne levica in ne desnica, marveč sredina, a to med drugim pomeni, da moraš osredotočiti svojo osebnost v nekem stvarjalnem središču. Postavi se tja, kjer je sredina sveta, in stopi na to točko s tako težo in s tako veljavnostjo vse svoje osebe, da se bo tja res premaknilo težišče sveta. Ni nam potakem treba nič drugega nego zvestobe sebi, svojemu najboljšemu bistvu. Postani to, kar si.“

B.

Sodoben slovaški roman. Karel Čapek je v prvi številki „Přítomnosti“ (Praga) podvrzel zanimivi razčlembi štiri najmarkantnejše nove slovaške romane: Mila Urbana „Živi bič“ in „Megle ob jutrnjem svitu“, Petra Jilemnickega „Neizorana polja“ in Franja Kral'a „Zasekano pot“. Vsi so posneti iz vaškega življenja, kar pomeni: iz najpristnejšega slovaškega okolja. Čapek prihaja k sklepu: „Slovaški vaški roman, kakor ga spoznavamo iz omenjene skupine knjig, označuje to, da

se očitno odvraca od folklorja. Kaže, da je po občutju pisateljev boj za narod, za njegovo etnično ohranitev in zavednost že bolj ali manj končan: nova literatura je že plod osvobojenega naroda. Namestu narodne borbe nastopata gospodarska in socialna. Nenadno je tegá, zaradi česar je treba pisatelju tožiti in kar mora narod premagati, od sile mnogo; nagrmadilo se je v stoletjih pritiska, a šele zdaj so se razvezala usta, da lahko protestirajo. Naposled — mar ni tudi v tem kos nove, sproščene svobode? Pisatelji nam slovaške vasi ne kažejo več v njenem starinskem značaju in ljudski svojevrstnosti, marveč pod aspektom velikega in težkega prroda. Vas ni več nekaj, kar je treba ohraniti, marveč je postala snov, ki jo je treba pregnesti in postaviti na novo. V slovaškem romanu se pojavlja vas, ki ni nova v tem, kar je v njej, marveč v tem, *ker* ne more več ostati taka, kakršna je bila...“

B.

„Sentiments et Coutumes“ Andréa Mauroisja. Najnovejša knjiga plodovitnega esejista in pripovednika Andréa Mauroisja obsega pet predavanj v značilnem konferenčnem slogu. Prirejena so za občinstvo, ki ima pod seboj dovolj trdna socialna tla in dokaj časa za razmišljanje, kako bi si najbolje uredilo zadeve osebnega življenja. Maurois razglablja krizo sodobnega zakona, odnos med starši in otroki, problem prijateljstva, vprašanje zadovoljstva in nezadovoljstva s poklicem; razčlenja prednosti in slabosti življenja v mestu in poseveča posebno poglavje stari uganki človeške sreče. Tudi zanj bi veljala primera, ki jo je postavil o sebi Montaigne: da je kakor čebela, ki sede zdaj na ta, zdaj na oni cvet, toda med, ki ga napravi, je povsem čebelji. Mauroisjev prijetni slog prihaja tudi tu do polnega razmaha, in v osebni literarni kulturi, ki ubrano obdaja umerjeno in že zdavnaj znano miselno jedro spisa, je prav za prav ves njegov mik.

B.